

**ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖFKE
İFADE EDEN DEYİMLERİN
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ**

Samet DEMİRTAŞ

**Yüksek Lisans Tezi
Alman Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN
2022
Her Hakkı Saklıdır**

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ALMAN DİLİ VE EDEBİYATI ANA BİLİM DALI

Samet DEMİRTAŞ

ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLERİN
SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN

ERZURUM- 2022

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ BEYAN FORMU

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Uygulama Esaslarının ilgili maddelerine göre hazırlamış olduğum "ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLERİN SEMANTİK AÇIDAN İNCELENMESİ " adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kâğıt ve elektronik kopyalarının aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Gereğini bilgilerinize arz ederim *.

- ☐ Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin/Raporumun makale için **altı ay**, patent için **iki yıl** süreyle erişiminin ertelenmesini istiyorum.

06.01.2022

Aslı Islak İmzalıdır

Samet DEMİRTAŞ

*** LİSANSÜSTÜ TEZLERİN ELEKTRONİK ORTAMDA TOPLANMASI, DÜZENLENMESİ VE ERİŞİME AÇILMASINA İLİŞKİN YÖNERGE**

.....

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Çeşitli ve Son Hükümler

Lisansüstü tezlerin erişime açılmasının ertelenmesi **MADDE 6– (1)** Lisansüstü teze ilgili **patent başvurusu yapılması veya patent alma sürecinin devam etmesi durumunda**, tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulu **iki yıl süre ile tezin erişime açılmasının ertelenmesine karar verebilir.**

(2) Yeni teknik, materyal ve metotların kullanıldığı, henüz **makaleye dönüşmemiş veya patent gibi yöntemlerle korunmamış** ve internetten paylaşılması durumunda 3. şahıslara veya kurumlara haksız kazanç imkanı oluşturabilecek bilgi ve bulguları içeren tezler hakkında tez danışmanının önerisi ve enstitü anabilim dalının uygun görüşü üzerine enstitü veya fakülte yönetim kurulunun gerekçeli kararı ile **altı ayı aşmamak üzere tezin erişime açılması engellenebilir.**

Gizlilik dereceli tezler MADDE 7– (1) Ulusal çıkarları veya güvenliği ilgilendiren, emniyet, istihbarat, savunma ve güvenlik, sağlık vb. konulara ilişkin lisansüstü tezlerle ilgili gizlilik kararı, tezin yapıldığı kurum tarafından verilir. Kurum ve kuruluşlarla yapılan işbirliği protokolü çerçevesinde hazırlanan lisansüstü tezlere ilişkin gizlilik kararı ise, ilgili kurum ve kuruluşun önerisi ile enstitü veya fakültenin uygun görüşü üzerine üniversite yönetim kurulu tarafından verilir. Gizlilik kararı verilen tezler Yükseköğretim Kuruluna bildirilir.

(2) Gizlilik kararı verilen tezler gizlilik süresince enstitü veya fakülte tarafından gizlilik kuralları çerçevesinde muhafaza edilir, gizlilik kararının kaldırılması halinde Tez Otomasyon Sistemine yüklenir.

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Graduate School of Social Sciences

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN danışmanlığında, Samet DEMİRTAŞ tarafından hazırlanan bu çalışma 06 / 01 / 2022 tarihinde aşağıda isimleri yazılı jüri tarafından. Alman Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Prof. Dr. Ahmet SARI

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi Özge Sinem İMRAĞ

İmza: Aslı Islak İmzalıdır

Prof. Dr. Sait UYLAŞ

Enstitü Müdürü

Aslı Islak İmzalıdır

OF27_V4_03.11.2019

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	III
ABSTRACT	IV
ÖNSÖZ.....	V
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM DUYGULAR VE ÖFKE

1.1. DUYGU	7
1.2. ÖFKE DUYGUSU.....	10

İKİNCİ BÖLÜM ANLAM VE ANLAMBİLİM

2.1. ANLAM.....	14
2.2. ANLAMBİLİM	21

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM DEYİMLER

3.1. DEYİM	26
3.2. DEYİMBİLİM (FRAZEOLOJİ)	27
3.3. DEYİMLERİN TARİHİ VE KAYNAĞI.....	34
3.4. ALMANCA DEYİMLERİN KAYNAĞI	39
3.5. DEYİM KAVRAMI	42
3.6. DEYİM TANIMLARI	44
3.7. DEYİMLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ	47
3.8. DEYİMLERDE AKTARMALAR VE EDEBİ SANATLAR.....	55
3.8.1. İnsandan Doğaya Aktarma	57
3.8.2. Doğadan İnsana Aktarma	59
3.8.3. Duyular Arası Aktarma	60
3.8.4. Doğadan Doğaya Aktarma	60
3.8.5. Somutlaştırma.....	60
3.9. AD AKTARMASI (MECAZ-I MÜRSEL)	61

3.10. BENZETME (TEŞBİH)	63
3.11. MÜBALAĞA (ABARTMA).....	64
3.12. KİNAYE (DEĞİNMECE).....	65
3.13. TEZAT	66
3.14. DEYİMLER VE DİĞER KALIP İFADELER.....	66
3.14.1. Atasözleri ve Deyim.....	66
3.14.2. Argo ve Deyim	69
3.14.3. Terim	71
3.14.4. Dua, Beddua ve Deyimler	72
3.14.5. İkilemeler ve Deyimler.....	74
3.14.6. Birleşik Kelimeler	78
3.14.7. Kalıp Sözler.....	82

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖFKE DEYİMLERİNİN İNCELEMESİ

4.1. ALMANCA ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLER.....	85
4.1.1. Deyimlerin Semantik Olarak İncelemesi	92
4.2. TÜRKÇE ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLER.....	132
4.2.1. Deyimlerin Semantik Olarak İncelenmesi	135

SONUÇ.....	158
-------------------	------------

KAYNAKÇA	160
-----------------------	------------

ÖZGEÇMİŞ.....	168
----------------------	------------

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLERİN SEMANTİK
AÇIDAN İNCELENMESİ

Samet DEMİRTAŞ

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN

2022, 168 sayfa

Jüri: Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN

Prof. Dr. Ahmet SARI

Dr. Öğr. Üyesi Özge Sinem İMRAĞ

Bu çalışmada iki farklı kültür dili; Almanca ve Türkçede, öfke durumunda, öfkenin dile dökülmesine yardımcı olan deyimlerdeki söz sanatları karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmamızda mecazı esas alan üç; anlamı esas alan iki söz sanatına yer verilmiştir. Dört bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde duygu ve öfke kavramları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümde anlam kavramı hakkında tanımlama yapılarak anlambilim ve anlambilimin tarihi anlatılmıştır. Çalışmamızın üçüncü bölümünde deyim kavramı, deyimbilim, deyimlerin kaynağı, deyimlerde anlam olayları hakkında bilgi verilmiş; deyimlerin diğer kalıp ifadelerle olan ilişkileri konu edilmiştir. Dördüncü bölümünde ise Almanca ve Türkçe deyim sözlüklerinde öfke durumunu söze döken deyimler taranarak hangi söz sanatıyla ifade buldukları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada incelen Türkçe deyimlere Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü; Almanca deyimlere ise Almanca Büyük Deyimler Sözlüğü (Großes Wörterbuch Deutsch-Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten) kaynaklık etmiştir. Taranan sözlüklerde Almanca 131, Türkçe 81 deyim tespit edilmiştir. Çalışmada, Almanca ve Türkçe deyimler, incelenirken tek tek ele alınmıştır. Deyimler, sözcükler temel alınarak incelendi. Türkçe sözcüklere TDK'nin internet sözlüğü, Almanca sözcüklere ise Duden'in internet sözlüğü kaynaklık etmiştir. Ayrıca Almanca deyimler için yapılan açıklamalar için Redensart-Index (internet deyim sözlüğü) kullanılırken, Türkçe deyimlerde TDK dışında başvuru kaynaklar dipnot şeklinde belirtilmiştir. Çalışmanın sonunda, her iki dilde de elde edilen veriler değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Deyim, Duygu, Söz Sanatı, Öfke, Anlam

ABSTRACT**MASTER'S THESIS****SEMANTIC EXAMINATION OF IDIOMS EXPRESSING ANGER IN GERMAN
AND TURKISH****Advisor: Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN****2022, page: 168****Jury: Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN****Prof. Dr. Ahmet SARI****Assist. Prof. Dr. Özge Sinem İMRAĞ**

In this study, the rhetoric devices of anger expressing idioms of two different cultural languages, german and turkish cultures were examined in a comparative way. The examination was focused on the devices three of which are based on the metaphor and two of which are based on the meaning. The study consist of four chapters. In the first chapter, informations about emotion and anger were given. In the second chapter, the concept meaning were defined and semantic and its history were explained. In the third chapter, the concept idiom, its phraseology, and the sources, rhetorics, definitions and relations with other fixed words were explained. In the fourth chapter, the idioms expressing anger were found in turkish and german idiomatic dictionaries and it was tried to determine with which rhetoric they find expression. Ömer Asım Aksoy's turkish idiomatic Words dictionary for turkish idioms; big german idiomatic words dictionary for german idioms were used as a source. In german dictionary 131, in turkish dictionary 81 idioms were determined. In the study, both turkish, and german idioms were examined one by one. Semantic Events were examined by explaining, based on the meanings of idioms. As a source we used internet dictionary of TDK for turkish words and internet dictionary of Duden for german words. In addition, we also made benefit of Redensart-Index dictionary for german idiom's explanations. For turkish idiom's explanations that were made benefit of except for TDK, on the other hand, were referenced. At the end of the study, acquired datas were analysed.

Key Words: Idiom, Emotion, Rhetoric, Anger, Meaning

ÖNSÖZ

Her toplum, diline dünyayı nasıl algılamış ve algılıyor ise o şekilde bir resim çizer. Deyimler de bu resimlerden biridir. Onları incelemek aynı zamanda o toplumun kültürünü de incelemek demektir. Çünkü bu renkli söz oyunları, toplumun diline en iyi yansıyan öğelerden biridir. Toplum, deyimlerde çizdiği resimleri boyarken söz sanatlarından yararlanır. Duygularımıza can verirken bu renklerin gücünden faydalanırız. Çünkü bu sayede konuşmalarımızı sadelikten kurtararak, duygunun daha görsel bir biçimde karşı tarafa ulaşmasını sağlarız.

Bu çalışma, iki farklı toplumun iletişim aracı olan Almanca ve Türkçede yer alan öfke deyimlerinde saklı olan söz sanatlarını açıklayabilmek amacıyla ortaya koyulmuştur. Çalışmada ilk olarak öfke duygusu ve deyimler hakkında bilgi verilmektedir. Deyim kavramı, tanımları ve özelliklerinden bahsedilmekte ve diğer söz birlikleriyle birleştiği ve ayrıldığı noktalar açıklanmaktadır. Ayrıca, deyimlere rengini veren söz sanatları da örneklerle açıklanmaktadır. Çalışmanın uygulama kısmında ise, her iki dilde de öfke ifade eden deyimlerdeki söz sanatlarını tespit edip değerlendirmeye çalıştık. Sonuç kısmında ise elde ettiğimiz verileri değerlendirerek, hangi dilin öfke deyiminde hangi söz sanatı ne sıklıkla kullanılmakta, kullanım biçimindeki benzerlikler farklılıklar, kültürel öğeler açıklanmaktadır.

Hem lisans hem de yüksek lisans eğitimim boyunca benden desteğini esirgemeyen, yol gösteren çok değerli hocam, danışmanım Prof. Dr. Fatma ÖZTÜRK DAĞABAKAN'a üzerimdeki tüm emekleri için teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, lisans eğitimim boyunca örnek aldığım ve bilgilerinden faydalandığım değerli bölüm başkanımız ve hocam Prof. Dr. Ahmet SARI'ya, değerli hocam Prof. Dr. Cemile AKYILDIZ ERCAN'a ve değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Dursun BALKAYA'ya, savunmamda yer alan çok değerli Dr. Öğr. Üyesi Özge Sinem İMRAĞ hocama, Alman dili ve Edebiyatı bölümünde üzerimde emeği bulunan tüm değerli hocalarıma çok teşekkür ediyorum.

Erzurum 2022

Samet DEMİRTAŞ

GİRİŞ

İnsanlar yaşamsal faaliyetlerini idame ettirebilmek için birtakım ihtiyaçlara gereksinim duymaktadır. Bu ihtiyaçların birçoğunun karşılanmasında dil yardımcı bir etkidir. Dil, insanlar arasında iletişimi sağlayan en güçlü varlıktır. Dil sayesinde diğer canlılardan farklı olarak dünü, bugünü, yarını aktarabiliriz. Hayvanlar sadece anı aktarabilirken biz insanlar dil aracılığı ile dünümüzü, bugünümüzü, yarınımızı anlatabilir; düşüncelerimizin, iç dünyamızın daha verimli bir şekilde somutlaştırılmasını sağlayabiliriz.

Düşüncelerimizin, duygularımızın iletim aracı olan dil, toplum ile sıkı bir ilişki ve etkileşim içinde yaşar. Geçmişimizi bizlere anlatan, toplum tarafından bir kimliğe bürünen ve toplumu da var olduğu kimliğe bürünen en önemli araçtır. Dilin toplum için önemini somut bir örnek ile açmak gerekirse, bir elma ağacı fidanını ele alabiliriz. Bir elma ağacı fidanı nasıl gelişip elma ağacı oluyorsa dil de öyledir; su verdikçe büyür, gelişir, çiçek açar, meyve verir, elma ağacı olur. Bakılmazsa o ağaçtan herhangi bir verim alınmaz; büyümeyiz, gelişmeyiz ve ölür. Dil de böyledir; ona baktıkça büyür, gelişir ve toplumu temsil eden bir hal alır; o toplumun dili olur. Bu bakımdan dil toplumda önemli bir konuma sahiptir. Toplumu elma ağacını sulayan su, elma ağacını ise dil olarak düşünürsek dil ve toplum olgularından biri olmazsa diğerinin de düşünülemeyeceğini görürüz. Dil toplumun dinini, gelenek ve göreneklerini, hayat tarzını kısacası toplumun zihnini, ilgi alanını yansıtır. Doğan Aksan toplum ve dilin önemini “dil olmasaydı insanların bir arada yaşamaları, anlaşabilmeleri, bir toplumu oluşturmaları da söz konusu edilemezdi”¹ sözü ile vurgulamaktadır.

Dil toplumun kültürü ile iç içedir. Aralarında sıkı bir ilişki bulunur. Çünkü bir toplumun kültürü de diline yansır ve kültürel etkilerini de temel alarak onu geliştirir. Bunu dillerin sahip olduğu kelime hazinesinde açıkça görebilmekteyiz; birçok kelime kültür olgusuna ait izler taşımakta, geçmiş ve gelecek arasında bir köprü oluşturmaktadır. Ünlü filozof ve devlet adamı Wilhelm von Humboldt, bir ulusun dilinden o ulusun kültürüne, dünya görüşüne inilebileceği² fikrini savunarak kültürün dildeki önemini gözler önüne sermiş; kültür araştırmalarında dilin ne denli büyük bir

¹ Doğan Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998, 64.

² Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, 65.

role sahip olduğunu vurgulamıştır. Böyle bir düşünceden yola çıkarak, dilin, bir toplumun sahip olduğu kültür hazinesi olduğu, topluma dair izler taşıdığı, bu izlerle şekil aldığı söylenebilir.

Bu bağlamda dili tanımlamak gerekirse dil, insanları hayvanlardan ayıran düşünme yeteneği ve toplumların bel kemiği olan kültür ile sıkı bir ilişki içinde bulunan, dış dünyamız tarafından bizlere yansıyan soyut veya somut olguların kelimelerle, tümcelerle vücut bulduğu ve içinde barındırdığı öğeleri, meyvelerini kuşaktan kuşağa aktaran bir araçtır diyebiliriz.

Bir toplum, dilinde yalnızca ihtiyacı olduğu kadar kelime üretmektedir. Bu durum temelde aynı kimliği paylaşan fakat farklı bölgelerde yaşayan toplum üyeleri için de geçerlidir. Örneğin tarımsal faaliyetlerin daha baskın olduğu bir bölge ile tarım ile uğraşmayan bir bölgenin dili birbirinden farklıdır; tarımla uğraşan bölgede bu uğraş alanının zengin kıldığı bir dil ile karşılaşabilecekken bir diğerinde bu zenginliğe rastlanamayabilir. Fakat bu bölge genel olarak ele alınırsa o bölgenin ait olduğu bir toplum ve onunla ortak olarak kullandığı ortak bir iletişim aracı da bulunmaktadır. Ortak dil bağlamında kullandıkları kelimeler ise o toplumun temel söz varlığını oluşturur. Temel söz varlıkları bir toplumun yıllardan beri hâkim olduğu ve kendisini yansıtan kelime hazinesidir.

Toplum üyeleri, kelime hazinelerinin yanında dillerini sade, yavan bir şekilde bırakmamış; kendilerine has anlatımı güçlendirici öğelere de yer vermiştir. Onu birtakım *kalıplaşmış ifadeler* ile süsleyerek, dillerin hem anlamsal hem de tarihi olarak zenginlik göstermesine yardımcı olmuşlardır. Bu kalıplaşmış ifadelerden en sık kullandıklarımızdan biri toplumun temel söz varlığından doğan deyimlerdir. Bunun sebebi ise bir sözcüğün temel söz varlığı olabilmesi için onun deyimlerle birlikte, onlara temel oluşturacak şekilde kullanılması gösterilmektedir.³

Söz sanatları ve aktarmalar sayesinde günlük diyaloglarımızda, edebi eserlerde sıkça kullanılan bu yapılar, dilimizi süsleyip anlatımın görsel bir şekilde atfedilmesini sağlayan dil birlikleridir. İktisadi, siyasal vb. sebeplerden ötürü herhangi bir dilsel öğe alışverişinde bulunulmadığı sürece toplumun söz varlıklarından doğan ve tarihine de ışık tutan öğelerdir. Çünkü toplumların kendi dil yapıları, dünya algılayışları, inanışları

³ Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, 19.

ve hayat tarzı neticesinde şekil verdikleri göstergelerden meydana gelirler. Çoğunlukla kendisini temsil eden göstergelerin kendi anlamlarından sıyrılıp yeni bir anlama bürünme olayı olan deyimler, geçmişten günümüze hayatımızın ayrılmaz bir parçası niteliğindedirler.

Az sözle çok şey ifade etmemizde bizlere yardımcı olan deyimler, dilin kullanıcıları olan bireyler yani bizler, günlük hayatımızda farkında olmaksızın defalarca kullanarak onların sağladığı kolaylıktan yine farkında olmadan faydalanmaktayız. Cümlelerimizi kestirme bir şekilde aktararak ifadeye görsel ve anlamsal bir zenginlik katmaktayız. Ahmet Dağlı ve Cafer Özdemir deyimlerin bizlere sağladığı kolaylığı şu sözlerle açıklamışlardır:

“Herhangi sava sahip olarak karşıdakini ikna etmeye çalışan insan, öne sürdüğü fikriyle aynı doğrultuda bir deyim ya da atasözüne de yer verdiğinde, haklılığını ispatlama ve karşı tarafı ikna etme konusunda üstün duruma gelir. Çünkü deyimler ve atasözleri toplum üyelerinin önceden ilan ettikleri kabulleridir ve evrensel konulardaki tecrübeler sonucunda oluşmuş genel geçer kurallardır. İnsanların bu sözlerin doğruluğuna olan itimadı kuru kuruya bir inanç biçiminde değil, aksine pek çoğunun bizzat yaşayarak kendilerinin tecrübe ettikleri doğrulardır. Bu yüzden birbirinin tersini iddia eden bazı atasözleri ve deyimler vardır ki yine de ikisi birden değerini korumaya devam eder.”⁴

Bir aşçının hazırladığı bir yemeğe tat vermek için içine kattığı tuz ve baharatlar gibi bizler de cümlelerimize tat vermek amacıyla deyimsele ifadelerle başvurmaktaız. Deyimlerin olmadığı bir dili tadı ve tuzu olmayan bir yemeğe benzetebiliriz. Deyimler, anlatımı tadı tuzu yerinde bir yemek kadar lezzetli kılarlar; özellikle soyut kavramların somutlaştırılmasında, mesajın vurgulanmasında önemli bir rol oynarlar. Örneğin soyut öfke veya kızgınlık duygularına kapıldığımızda bu duygumuzu *cinlerim tepeme çıktı* deyimini kullanarak anlatmak hem cümlemizi sadelikten kurtarıp kapıldığımız duygunun şiddetini yansıtabilir hem de sinirlilik ve öfke duygularını somut bir şekilde dışa vurmamızı sağlar.

Soyut duyuların somut bir kimliğe bürünmesi fizyolojik yansımalar, (terleme, yüz kızarması), beden dili (jest ve mimikler), ses tonu (öfkemizi belli etmek için öksürme) ve birtakım davranışlar (bir duyguya kapılıp zıplamak) neticesinde gerçekleşmektedir. Bunun dışında dil ve dilin söz varlığının en önemli öğelerinden biri olan deyimlerin de

⁴ Ahmet Dağlı, Cafer Özdemir, “Halk Şairlerinin Diliyle Deyimler”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4 (8), 2015, 101-110.

bu durumu gerçekleştirmedeki rolü inkâr edilemez. Özellikle bir duygu sonucu ortaya çıkan fizyolojik yansımalar, aynı zamanda deyimlerde kendini gösterebilmektedir.⁵ Öfke ifade eden deyimlere bakıldığında fizyolojik yansımalarından ortaya çıkan deyimlerin varlığı bu ifadeyi doğrular niteliktedir.

Dilini kendi dünya algılayışıyla şekillendiren toplum, duygularını dile getirirken de kendi dil hazinesinin gerektirdiği biçimde bir yol izler. Bu duruma ek olarak duyguların evrensel olarak değerlendirilen yanlarının varlığı da dikkat çekicidir. Duygusal olaylar neticesinde ortaya çıkan yüz ifadelerini inceleyen ünlü psikolog Paul Ekman'ın yaptığı bir çalışmaya göre, duygular her toplumda aynı şekilde oluşmaktadır. Daniel Goleman'ın aktardığına göre Ekman'ın 1967'de Yeni Gine'de dış dünya ile hiçbir bağlantısı olmayan bir kabile ile yaptığı çalışmada kabile üyelerine farklı duyguları içeren ifadeleri göstermiş ve kabile üyeleri bu yüz ifadelerini tanımakta zorlanmamışlardır. Ekman, bu kabile üyelerinin fotoğraflarını çekip yüz ifadelerini Amerika'da öğrencilerine göstermiş ve öğrencilerinin bu ifadeleri tanımada zorlanmamalarından dolayı temel duyguları evrensel olarak kabul etmiştir.⁶ Bu çalışma bizleri şu düşünceye sevk etmektedir: duygularımız evrensellik gösterse de ifade ediliş şekilleri kültür, din vb. gibi yapıcı olguların etkisiyle farklılıklarla doludur. Buna örnek olarak iki farklı kültüre, inancı, gelenek ve göreneklere sahip Alman ve Türk kültürlerinde duyguların ifade ediliş tarzlarındaki farklılaşma gösterilebilir:

Türkçe'deki *öfkeden gözü dönmek* deyimini, Almanca'da *blind vor Wut sein* şeklinde karşılık bulur; Türkçe, *öfkeden gözü dönmek* deyimini gözün dönmesi ile anlatırken Almanca, *öfkeden kör olmak* şeklinde bir anlatım yolu seçmiştir. Özetle söylemek gerekirse her toplum deyimlere de kendi dil yapısına, kendi söz varlığına ve kendi inançlarına göre şekil verirken taşıdığı duygu hali aynı olabilmektedir; her iki kültür de farklı anlatım yoluyla öfke duygusunu ifade etmeyi amaçlamaktadır.

Farklı dünya algılayışlarının ürünü olan Almanca ve Türkçe, hislerini açık bir hale kavuştururken farklı bir anlatım yolu seçmesine rağmen, deyimleri oluştururken kullandıkları metot aynı noktada buluşabilmektedir; duygu ve düşüncelerin ifade edilişinde kestirme bir yol olan deyimleri, çeşitli anlam olaylarıyla süslemektedir.

⁵ İhsan Kalenderoğlu, Hatice Arslan, "Türkçe'nin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarında Duygu Bildiren İfadeler", *Dergi Park*, 6 (17), 2007, 503-517.

⁶ Daniel Goleman, *Yıkıcı Duygular ile Nasıl Başa Çıkabiliriz Dalai Lama ile Yapılan Bilimsel bir Diyalog*, (çev. Seda Hauser), (1. Baskı), İnkılap Yayınları, İstanbul 2005, 214-217.

Deyimlerinde taşıdıkları ikinci anlam zenginliğini bu anlam olaylarına borçludurlar. Bu kalıp ifadelerde saklı olan söz sanatları; süslü, nükteli, basitlikten arınmış bir anlatımın ve anlamın ortaya çıkmasına öncülük etmektedir.

Hayatımızdaki her şey bizler için bir *anlam* ifade eder. Hayatı anlayarak, yorumlayarak yaşarız. Anlam, yalnızca sözcüklerle sınırlı bir kavram değildir; bir resim, bir işaret, bir simge, jest-mimik de bir anlam belirtir. Bu sebeple anlam için hayatı yorumlama yeteneğimizdir denebilir. Çünkü dünyayı anlayarak yorumlarız. Anlam diğer toplumlarla aramızdaki sınırı oluşturan en önemli olaylardan biridir, çünkü başka bir toplum ile ancak birbirimizi anlayarak iletişim kurabilmekteyiz.

Anlam, dildeki en büyük sınırlardan birini oluşturur. Yeryüzünde var olan tüm diller bazı durumlarda birbirlerini etkileseler, ortak tutum gereği ortak bir anlatım biçimine sahip olsalar dahi anlamın çizdiği sınır ile birbirlerinden farklı şekilde ifade bulurlar; soyut ve somut öğelerden oluşan tüm söz varlığı toplumun anlam dünyasına göre şekil almaktadır.

Dilin içerisindeki somut kavramlar zihnimizde bir resim oluşturur. Soyut kavramların ise herhangi bir resmi olmamasına rağmen somut bir kavram gibi anlaşılmaktadır. Soyut bir özelliğe sahip duygularımızın, somut kavramlar gibi tam bir resmi olmasa da fizyolojik yansımalarıyla, sözcüklerle somutlaşabilmekte ve görselleşebilmektedirler.

Birer duygusal resim niteliğindeki sözcükler, duyguları görselleştirme, somutlaştırma aşamasında önemli birer etkidir. Bu duruma en güzel örnek ise duygu ifade eden deyimlerde görülmektedir. Soyut duygular, deyimlerle renkli bir resme kavuşur. Bu durumun gerçekleştirilmesinde anlam olayları oldukça etkilidir. Bir resmin güzelliğini renkli boyalardan, sanatçının çizim gücünden alması misali duygular da güzelliğini ve rengini deyimleri oluşturan söz varlıklarındaki anlam oyunlarından almaktadır.

Bu bağlamda bu çalışmanın amacı Türkçe ve Almancadaki öfke durumunu ifade eden deyimlerin semantik açıdan ele alınmasıdır. Çalışmamız dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde duygu, öfke kavramları hakkında bilgi verilecektir. Çalışmanın ikinci bölümünde anlam tanımlanacak ve anlambilim hakkında bilgilendirme yapılacaktır. Üçüncü bölümde ise deyim, deyim kavramı, Almanca ve Türkçe deyimlerin tarihi açıklanacaktır. Çalışmanın dördüncü bölümünde ise Almanca ve Türkçedeki öfke deyimlerine anlamsal zenginlik katan

söz sanatları, deskriptif-kontrastif bir metot ile ortaya konmaya çalışılacaktır. Çalışmada üç mecaza, iki anlama dayalı söz sanatı temel alınacaktır. Çalışmamıza Almanca Büyük Deyimler Sözlüğü (Großes Wörterbuch Deutsch-Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten) ve Ömer Asım Aksoy'un Türkçe Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü kaynaklık edecektir. Çalışmada, sözlüklerde Almanca ve Türkçede öfke durumunu dile getiren deyimler tek tek ele alınacak ve sözcüklerin anlamlarından yola çıkılarak, deyimlere kattıkları anlamsal zenginlikler tespit edilip açıklanmaya çalışılacaktır. Sözcüklerin anlamlarını tespit ederken Türkçe için TDK'nin internet sözlüğüne, Almanca için ise Duden'in internet sözlüğüne başvurulacaktır. Türkçe deyimleri incelerken TDK'nin internet sözlüğü dışında başvuru kaynaklar dipnot şeklinde gösterilecektir. Almanca deyimlerde Redensarten-Index sözlüğü de esas alınacaktır. Çalışmanın sonunda elde edilen veriler sonuçlar kısmında değerlendirilecektir. Çalışmamızdaki bütün çeviriler tarafımızdan yapılacaktır.

Çalışmamızda farklılık ve benzerlik gösteren birimlerin karşılaştırmalı yöntemini esas alarak değerlendirme yapacağız. Çünkü hem Almanca hem de Türkçe'de yer alan deyimlerin söz sanatları açısından taşıdıkları benzerlik ve farklılıklarını ortaya çıkarabilmenin en iyi yolu karşılaştırma yapmaktan geçer. Sosyal bir birim olan deyimleri kontrastif bir biçimde el almak iki farklı toplum arasındaki zıtlık ve benzer durumları daha açık bir şekilde ortaya koyacaktır. Çalışmamızda, Almanca ve Türkçe deyim sözlüklerinden topladığımız verileri değerlendirirken, elde ettiğimiz verileri deskriptif yöntem ile özetleyerek ve yorumlayarak açıklayacağız. Bu tür çalışmalarda deskriptif yöntemin esas alınmasının iki dildeki farklılık ve benzerlikleri kontrastif bir şekilde ortaya koyabilmemiz için bir ön hazırlıktır. Çünkü seçtiğimiz bu yöntem ile birlikte, farklılık ve benzerlik gösteren iki toplumu birbirinden ayıran ya da birbiriyle birleştiren nitelikleri ortaya çıkarabilmek daha mümkündür. Murat Özdemir bunu şu şekilde aktarmaktadır:

“Betimleme sürecinin tamamlanmasının ardından toplanan veriler belirli temalar çerçevesinde sınıflandırılır. Böylece araştırmacı veriler arasında bir karşılaştırma yapabilme olanağına kavuşmuş olur. Araştırmacı geliştirmiş olduğu temaları birbirleri ile ilişkilendirerek veri seti içerisinde yer alan değişkenler arasındaki ilişkileri ve farklılıkları inceler. Son aşamada ise araştırmacı bu değişkenler arasında bağlantılar kurmaya çalışır.”⁷

⁷ Murat Özdemir, “Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma”, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11(1), 2010, 323-343.

BİRİNCİ BÖLÜM

DUYGULAR VE ÖFKE

1.1. DUYGU

İnsan, hayatı boyunca çevresiyle sürekli bir etkileşim ve iletişim halindedir. Bu etkileşim ve iletişim sonucu, TDK'nin “belirli nesne, olay veya bireylerin insanın iç dünyasında uyandırdığı izlenim” olarak tanımladığı duygu olgusu ortaya çıkar. Duygu, hayatımızın her anında; doğumdan ölüme kadar bizlere eşlik eder. Oksijen gibi yaşamın önemli bir parçasıdır. Bedenimizi saran ruhumuzun, iç dünyamızın aynasıdır.

Duygusal deneyimler yaşamamıza birçok etken sebep olmaktadır; bazen bir hakarete maruz kalıp sinirlenebilir, bazen güzel bir mesaj ile mutlu olabilir veyahut kötü bir durum karşısında üzüntü yaşayabiliriz. Bu durumun ortaya çıkmasına yaşadığımız çevre ve hayat merkezimiz olan beynimizin etkileşimi öncülük etmektedir.

Şüphesiz insan en özel biçimde yaratılmıştır ve kendisine birçok özellik verilmiştir; düşünebilme, konuşabilme, doğruyu yanlış ayırt edebilme yeteneğine sahiptir. Bu yeteneğimiz, milyonlarca sinir ağıyla donatılmış tüm organlarımızın yöneticisi olan beyin aracılığıyla gerçekleşmektedir. Beyin, bizleri özel yüksek zekâ yetimizden dolayı en üst seviyede tutar. Bu, diğer canlılar düşünemez gibi bir algı yaratmamalıdır; insanı insan yapan, zekâsının diğer canlı türlerine göre daha gelişmiş olmasıdır.

Her şey biz canlılar için oldukça büyük bir öneme sahip beyin organı ile başlar. O, hayatımızı yöneten en önemli organlardan biridir. Beyin ölümü gerçekleşen bir kimsenin artık geri dönülemez bir yolda kabul edilmesi bunu en açık şekilde göstermektedir. Beynimiz hayatımızın merkezidir; beyin aracılığı ile görür, duyar, dokunduğumuzu hissederiz, konuşabilir, çeşitli duygu olayları yaşayabiliriz. Beynin uyarılmasıyla duygularımızı tetikleyen olaylarla karşılaşır; gördüğümüz bir resim, duyduğumuz bir şarkı ile üzülp ağlayabilir, bir mesaj ile sevinip tabiri caizse havalara uçabiliriz. Tüm bunlar beynimize iletilen sinyaller neticesinde olur. Bir uyarıcıyla aktive olup beynin ilgili bölümüne ulaşan sinir hücreleri, duygusal deneyimler yaşamamıza neden olmaktadır. Bu durum, duygularımızın merkezi olan *limbik sistemde* gerçekleşir.

Limbik sistemi ilkel beyin olarak adlandırılan klinik psikolog ve akademisyen William Davies, bu sistemi pek çok şeyi anlamının anahtarı olarak görmekte, duygularımız, dürtülerimiz ve iç güdülerimizden birçoğundan sorumlu alan olduğunu söylemektedir.⁸ Duyguların, dürtülerin ve iç güdülerin biz canlıların hayatını sürdürmesinde birincil rol oynayan şeyler olduğunu düşününce bu sistemin bizler için önemi kendini göstermektedir.

Limbik sistem, duyguların ortaya çıkışında da görev alan bazı bölümlere ayrılmaktadır. Bu bölümler arasında duyguların oluşumunda önemli bir rol üstlenenler şu şekildedir: *Talamus, hipotalamus, amigdala ve hipokampus*.

Talamus: Koku duyusu hariç diğer duyularımızın sinyallerini direkt olarak serebral kortekse aktaran, uyku, sıcaklık, motivasyon, duysal akışı sağlayan bölgedir.⁹

Hipotalamus: Talamus, hipokampus ve amigdala beynin hem sağ hem sol yarımküresinde yer alırken, hipotalamus küçük bir çekirdek topluluğu olarak ön beyin en altında yer almaktadır. İştah, yeme, içme, cinsellik, korku, agresyon gibi olaylarda görev alır. Ayrıca otonom sinir sistemimizin ve davranışlarımızın kontrolüne sahiptir.¹⁰ Otonom sinir sistemindeki kontrolünü duyguların fizyolojik yansımalarında görebilmekteyiz. Korku esnasında kalbin normalden daha hızlı atışı, öfkeliyken damarların belirginleşmesi gibi fizyolojik yansımalar bunlara örnek olarak verilebilir.

Amigdala için duygusal belleğin ve anlamın deposu şeklinde bir tanım ortaya atan Filiz Mete ve Kadriye Dilek Akpınar, amigdalanın duygularımızdan sorumlu kısım olduğunu ve bu bölgenin diğerlerine oranla daha hızlı hareket ettiğini söylemektedirler.¹¹ Duygularımızdan sorumlu olduğu söylenen amigdalanın duygulardaki rolüne çalışmada ele alacağımız öfke duygusunu açıklarken değinmek daha yerinde olacaktır.

Hipokampus: Canlı bir varlık olarak insan, doğduğu andan itibaren sürekli olarak öğrenme eğilimindedir. Çünkü yaşam boyunca edinilen deneyimler, öğrenilen bilgiler hayatına yön verir. Bu bağlamda, edinilen bilgiler, olaylar, hafızaya kazınan anılar da

⁸ William Davies, *Öfke ve Tahammülsüzlük: Yaşanmış Örnekler, Pratik Öneriler, Uygulamalar*, (2000), (Çev.: Duygu Günkut), (3. Baskı) Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul 2019, 225.

⁹ Talamus, <https://sinirbilim.org/talamus/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2020).

¹⁰ Öget Ötkem, *Davranışsal Fizyolojiye Giriş*, (2. Baskı) Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul 2013, 12.

¹¹ Filiz Mete, Kadriye Dilek Akpınar, "Dil Öğretimi ve Duygusal Zekâ" *21. Yüzyıl Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2 (5), 2013, 73-85.

emosyon oluşumunda etkilidir. Örneğin küçükken bir köpek saldırısına uğrayan bir kimse, yaşı ilerleyip bir köpek ile karşılaştığı zaman beyni bu olayı hatırlatabilir ve kişi korkuya kapılabilir. Bu durum beynin hipokampus denilen bölümüyle ilgilidir. Hipokampus, farklı hafıza merkezlerinin de iş birliğiyle uzun hafızadan sorumlu bölgesini oluşturur.¹² Duygularımızın merkezi olan limbik sistemin duygularımızın oluşmasına katkı sağlayan bu bölümleri duygu oluşum sürecinde önemli bir role sahiptirler.

Duygular, bir uyarıcı aracılığıyla oluşmaktadır; yani duyguyu oluşturan olay beynimizdeki sinir hücrelerini aktive edip beynin ilgili bölümlerini uyarır; olayın bizim için önemini yorumlar ve duygumuz oluşur. Bu durumu bir alıcı ve gönderici arasında gerçekleşen mesaj alışverişine benzetebiliriz. Mesajı gönderen, zihninde bulunan kavramı yan yana dizili sesler aracılığıyla alıcıya ulaştırır. Alıcının beyninde gösterilen nesneye dair bir resim belirir. Duygularımız da böyle ele alındığında yan yana dizili seslerden meydana gelen sözcüğü uyarıcı olarak, kafamızda beliren kavramı da uyarıcının sebep olduğu duygu olarak kabul edebiliriz. Beynimiz bu uyarıcı yorumlar ve bizim için ne anlama geldiğini otomatik olarak seçip saliseler içinde bir tepki oluşturur. Bu tepkiyi göndericinin cevabı olarak kabul edebiliriz; belki bir gülümseme, belki asık bir surat ifadesi ile duygumuzu belli ederiz.

Duygularımız bizlere hazır olup olmadığını sormazlar. Şimdi sinirleneceksin, kızacaksın, güleceksin hazır mısın şeklinde soru yöneltmezler; anında yaşanıp kişiyi yönlendirir ve kendisine bir yol çizmesine yardımcı olurlar.

İnsan, yaşamının devamlılığını sağlamak için karşılaştığı birçok durumu duyguları aracılığıyla değerlendirir, duygularıyla kendisini yönlendirmektedir. Örneğin ormanda saldırgan bir ayı ile karşılaşan bir kişi duygusal olarak hiçbir şey hissetmezse kendini koruyamaz ve sonunda da aya yem olur. Korku duygusu devreye girdiğinde ise kendini korumak için saklanabilir veya kaçabilir.

İnsanlar, olaylar karşısında her zaman aynı şekilde duygusunu dışa yansıtamayabilirler; kimi zaman normalin üzerinde kim zaman ise her zamankinden daha sakin bir tavırla tepki gösterebileceği olaylarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

¹² Candan Esin, *Sol Gözüm ne Diyor Doktor Bey-Kalorisi Azaltılmış Psikoloji*, [Elektronik Sürüm], 2016, 156.

Sevindirici bir olay karşısında bazen oldukça abartılı sevinebilirken bazen de daha sakin bir davranış sergileyebilir; 5 dakika içerisinde dahi farklı farklı duygular yaşayabilirler. Bunu şu şekilde örnekleyelim: okuldan çok mutlu bir şekilde çıkan bir kişinin okulun önünde bir kalabalık ve bu kalabalığa ek olarak bir ambulans görmüş olsun. Bu durumda mutluluk duygusu hemen yerini şaşkınlık, panik, üzüntü, korku gibi duygulara bırakabilir. Bu, kişinin bunu nasıl yorumladığına bağlı olarak gelişebilir. Fatma Öztürk Dağabakan'ın aktardığına göre bu durum duyguların karakteristik bir kalıp oluşturan kimyasal ve nörolojik reaksiyonlardan oluşan karmaşık bir sistem olmasından kaynaklanmaktadır.¹³

Duygular hayatımızda önemli bir yer tutarlar. Onlar, düşüncelerimizin, kapıldığımız hislerin, ruhsal dünyamızın ilettiği mesajlardır. İletişimin sağlıklı olabilmesi için kişinin kendisini iyi ifade edebilmesi gerekmektedir. Ayrıca duyguların dışa vurumu kişinin sağlığı, kendini iyi hissetmesi bakımından önemli bir durumdur. Duygularını ifade edebilen, paylaşan kişi kendisini rahatlamış hissedebilir. Açığa vurulmayan; bastırılmış duygular veya olaylara sürekli aynı tepkilerle karşılık vermek kimi rahatsızlıkların habercisi olabilmektedir. Yaşar Kuzucu bu durumu şu sözlerle aktarmaktadır “Olaylar karşısında hiçbir duygusal tepki göstermeyen ya da basmakalıp tepkiler geliştiren insanların ruhsal durumlarında bozukluk olduğu düşünülebilir.”¹⁴

1.2. ÖFKE DUYGUSU

Her canlı varlığın hayatında oldukça büyük bir önem arz eden öfke, yaşadığımız süre boyunca çevremizin bizlere sunduğu olaylara karşı gösterdiğimiz en sık duygular arasındadır. Temel duygularımız arasında yer alır ve aşırıya kaçılmadığı sürece gayet normal bir duygudur. Öfke duygusu; tehlikeli, rahatsız edici ve tehditkâr durumlarda ortaya çıkan, her insanda doğuştan gelen bir duygudur. Hayatımızı idame ettirebilmemizde büyük bir öneme sahip bu duygu sayesinde, karşılaştığımız tehditkâr, tehlikeli durumlarda kendimize bir davranış haritası çizebilmekteyiz.

¹³Fatma Öztürk Dağabakan, “Verbale Emotionsausdrücke im Roman,, Das Blütenstaubzimmer “von Zoë Jenny”, Festschrift für Prof. Dr. Yılmaz Özbek Armağan Kitabı-Germanistik’e Katkılar, Çizgi Yayınları, Konya 2015, 179-206.

¹⁴ Yaşar Kuzucu, *Duyguları Fark Etmeye ve İfade Etmeye Yönelik Bir Psikoeğitim Programının, Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Farkındalık Düzeylerine, Duyguları İfade Etme Eğilimlerine Psikolojik ve Özel İyi Oluşlarına Etkisi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006, 2.

Her canlı, hayatını sürdürürken birçok kötü olayla karşılaşır ve kendisini korumak, yaşamını devam ettirebilmek için kapıldığı duygu ile hareket eder. Eğer öfke duygusuna kapılmazsa kendini savunması ve koruyabilmesi oldukça güçleşir. Yani, deyim yerindeyse robot gibi bir davranış sergilenmesi kaçınılmaz olur.

Öfke duygusu, çok hızlı bir şekilde gelişebilen ve sonrasında pişmanlık duyacağımız olaylar yaşamamıza neden olabilen bir duygudur. Bizi öfkelenmeye götüren bir uyarı sonucu belki kendimizi, belki sevdiğimiz bir kimseyi korumak amacıyla hayatımızı hiçe sayabilir; kötü sonla bitecek bir senaryoya kurban olabiliriz. Öfke, aslında direkt bedenen bizi değil, aldığı uyaranla beynimizdeki nöronları tetikler. Yani ruhsal benliğimizi tetikler. Bizler bu tetiklenme sonucu duygulara kapılır ve bu duyguları bir şekilde dışa yansıtırız. Bu olay beyinde çok hızlı bir şekilde gerçekleşir. Limbik sistemde yer alan amigdala, öfke duygusunun oluşumunda önemli bir role sahiptir çünkü insan veya insan beyni, öfke esnasında amigdalanın esiri olur. Böyle bir durumla karşı karşıya kalan bir kişi öfkesine hâkim olamayabilir ve çoğunlukla mantıklı düşünemez. Ünlü klinik psikolog David William, amigdala ve öfke ilişkisini şu şekilde ifade etmektedir:

“Beyindeki badem şeklinde ve büyüklüğündeki amigdala denilen küçük bir parça, öfke de dahil olmak üzere pek çok duygudan sorumludur. Hatta cidden öfkelenildiğini anlatmak için zaman zaman “amigdala gaspı” diye bir ifade kullanılır ki, bu, durumu çok güzel anlatır. Beynin bu minik parçası, yan komşularıyla birlikte hareket ederek beynin geri kalanını tümüyle ele geçirir ve kendi ne isterse onu empoze eder. Özellikle bu nokta çok enteresandır çünkü tüm memelilerde bulunan amigdalaya bazen evrimde çok eski olduğunu anlatmak adına ilkel beynimiz de deriz. Dolayısıyla aslında beynimizin ilkel tarafı beynimizin geri kalanını (sadece biz insanlarda bulunan serebral korteksi, yani beyin zarını) ele geçirmiş olur. Böylece tüm düşüncelerimize, planlamamız, mantığımız ve beynin idari yönetsel fonksiyonlarına da el koymuş olur”.¹⁵

Beynimizde çok kısa bir süreçten ibaret olan bu işlem hayatımızda birçok şeyi değiştirebilmektedir. Öfkenin oluşumunu tetikleyen amigdala ve serebral korteks ilişkisini örnek vererek açıklamanın daha faydalı olacağı kanaatindeyiz.

Düşünebilme yeteneği, her insan için sahip olunabilecek en özel yeteneklerden biridir. İnsanoğlunun bu yetisi sayesinde iyiyi kötüyü ayırt edebilmekteyiz. Düşünebildiğimiz, mantığımızı kullanabildiğimiz sürece hayatımızı doğru bir şekilde yürütebilmekte ve hem toplumda hem kendi iç dünyamızda ilerleyebilmekteyiz.

¹⁵ Davies, (Çev.: Duygu Günkut), 10.

Düşündüğümüz sürece sağlıklı, akla zekaya sahip bir insan olarak varlığımızı sürdürürüz. Bu yeti bizleri hayvanlardan daha özel kılmaktadır. Bunu gerçekleştiren ise beynin *serebral korteks* denilen bölümüdür. Serebral korteks, beynimizde akıl, düşünebilme, mantıksal çıkarımlar yapabilme, hayal etme ve dil gibi alanlardan sorumlu; frontal, parietal, temporal ve oksipital olmak üzere dört kısma ayrılan bir bölümdür.¹⁶ Yani serebral korteksimiz ile akıl ve düşüncüyü aktive eder; hareketlerimizi, davranışlarımızı kontrol edebiliriz. Öfke duygusuna kapıldığımızda düşünmeden hareket edebilmemiz William Davies'in yukarıda belirttiği gibi amigdalanın esiri olmamızdan kaynaklanan bir durumdur. Örneğin sevmediğimiz bir kişiden duyduğumuz, oldukça şiddetli bir hakareti ele alalım. Bu hakaret temelde bir uyarıcıdır. Sinir hücrelerini uyaran bu uyarıcı, serebral kortekse uğramaz; direkt olarak amigdalayı uyarır. Bunun sonunda ise düşünmeye yeltenmeden hareket edip parlamamız kaçınılmaz olabilmektedir.

Öfke duygusunun ortaya çıkması birçok nedene dayandırılabilir. Kasım Tatlıcıoğlu ve Mehmet Karaca, öfkeyi tetikleyen sebepleri içsel ve dışsal faktörler olarak iki gruba ayırmaktadır. Tatlıcıoğlu ve Karaca'ya göre öfke duygusunu tetikleyen içsel faktörleri kıskançlık, üzüntü, merak, yalnızlık, itilmişlik, kaygı, hayal kırıklığı, haksızlık ve anlaşılamamak gibi duygular oluşturmaktadır.¹⁷ Yani diğer duyguların da öfke duygusunun ortaya çıkmasında rolü büyüktür. Bir kişiyi kıskanmak, bir olaya üzülmek öfkelenmemize sebep olabilmektedir. Bu, öfkeyi dilsel olarak ifade ederken de anlaşılabilir. Kişi, öfkeli olduğunu belirtmek için tetikleyici faktörü sebep olarak sunabilir. Örneğin bir kişiye kırılıp öfkelendiğimizde, öfkeliyim demek yerine kırgınım diyebilmekteyiz.

Tatlıcıoğlu ve Karaca, dış dünyamızda karşılaştığımız haksızlık, fiziksel olarak incinme, yaralanma, tacize uğrama, saldırıya uğrama ve tehditleri de öfkelenmeyi tetikleyen dış faktörler sınıfında değerlendirmektedirler.¹⁸ Bu durumlar da öfke duygusunu tetikleyen diğer faktörler arasında yer alır.

Uğradığımız bir haksızlık sonucu haksızlığa uğratan kişiye kızgınlığımızı göstermek istediğimizde önce jest ve mimiklerimizle gösteririz. Bir söz söylemeden yüz

¹⁶ <http://www.beyinperformans.com/beynimiz.html>. (Erişim Tarihi: 02.01.2020).

¹⁷ Kasım Tatlıcıoğlu, Mehmet Karaca, "Öfke Olgusu Hakkında, Sosyal Psikolojik, Bir Değerlendirme", *The Journal of Academic Social Science Studies*, 6 (6), 2013, 1101-1123.

¹⁸ Tatlıcıoğlu ve Karaca, 1107.

ifademiz veya yumruğumuzu sıkmamız kızdığımız, öfkelendiğimiz anlamına gelebilmektedir. Bundan sonra izleyeceğimiz yol öfke duygumuzun iyi yönü ile mi yoksa kötü yönü ile mi karşı karşıya kalacağımızı belirler. Yani, öfke halindeyken öfkeyi daha da artıracak herhangi bir hareketle, durumla karşılaştığımızda vereceğimiz tepki oldukça önemlidir. Örneğin hakarete ve bunun yanında şiddete uğradıysak ve kısasa kısas yapma amacıyla öfkemizin kontrolünden çıkıp hakaret eder, şiddet uygularsak, sonu kötü biten olaylar ile karşılaşırız. Açıkçası öfke duygusu, her ne kadar tehditlere karşı koruyucu bir etkiye sahip olsa da kötü sonuçlar da doğurabilmektedir. Bu, öfke duygusunun hem iyi hem de kötü tarafları olduğunu gösteren basit bir örnektir. Bir yandan kendimizi savunurken, diğer yandan da kendimize zarar verebiliriz. Bu sebeple öfke duygusunun kontrolü ve ifade edilişi oldukça önemlidir, çünkü bu duyguya kapılan bir birey, duygusunu kontrol altına alabildiği müddetçe gayet doğal, insancıl bir duygu yaşar. Kişinin öfke kontrolünden çıkmasıyla ise hem kendisini hem de karşısındakini ciddi zararlara uğratabilecek bir duygu gerçekleşebilir. *Öfkeyle kalkan zararlar oturur* atasözü bu durumu açık bir şekilde özetlemektedir: Bu duyguya kapılan kişi, serebral korteksini aktive etmeyip amigdalasının esiri olursa bu durumda payına düşen yalnızca zarar olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

ANLAM VE ANLAMBİLİM

2.1. ANLAM

Bugün kime sorarsak soralım dilin en önemli, en genel özelliklerinden birinin iletişimin gerçekleşmesini sağlayan araç olduğu cevabını alırız. Nitekim öyledir de. Dilin en önemli işlevlerinden biri, bireyler arasında bilgi alışverişini sağlamasıdır. Bu konuda bilinmesi gereken hususlardan biri, dilin bu işlevi nasıl yerine getirdiği, hangi araçları kullandığıdır. Sabahat Sansa Tura, “Dil iletişimi sağlayan bir dizgedir. Dizge terimi dilin kurallı bir olgu olduğunu belirtir. Dilsel dizge iki düzeyli bir özellik taşır. Bu ikili özellik dili oluşturan anlamlar alt dizgesi ve sesler alt dizgesinden ileri gelir.”¹⁹ şeklinde ifade ederek dilde bildirişimi gerçekleştiren anlam ve ses imgesinin önemini vurgular.

“Dil, insanın ihtiyaç ve çabalarının bir ürünü olduğundan dıştan gelen uyarıların insanın zihinsel dünyasına tesiriyle zihinde tasarlanan soyut görüntü, ses birimlerden oluşan anlamlı biçim birimlerle ifade edilmektedir.”²⁰

Kısacası dilde bildirişim olayı için bir nevi anlam aktarımı denebilir. Aktarımın gerçekleşmesini de içerik, ses imgesi ve biçim mümkün hale getirir diyebiliriz. Bu bildirişimde en etkin biçimde kullandığımız sözcükler, bir diğer deyişle, göstergeler, bireyler arası kavram alışverişini somutlaştıran öğelerdir. Örneğin ev sözcüğünü duyduğumuzda E-V sesleri dilin biçim yönünü oluştur; bu sözcüğü duyan kişide, bu biçim yönüyle şekil alan soyut bir kavram uyanır. Başka bir deyişle, göstergenin, gösteren ile birlikte bir toplum üyesinin zihninde kodlanan ev sözcüğünü yansıtmayı olayıdır. Ednan Karadüz anlam ve biçim olgularının çift eklemlilik terimiyle adlandırıldığını dile getirmektedir:

¹⁹ Sabahat Sansa Tura, “Dilbilimin Dil Öğretimindeki Yeri”, *Türk Dili*, Dil Öğretimi Özel Sayısı, TDK Yayınları, Sayı 379-380, Temmuz-Ağustos 1983, 9-17.

²⁰ Ednan Karadüz, “Çift Eklemlilik Dil Olgusu”, *A.Ü. Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, Sayı 25, 2004, 15-26.

“Dil hakkında yapılan tanımlarda dilin birçok özelliğinden söz edilse de söz konusu olan bu özelliklerin varlığı, temelde dilin çift eklemliliğini oluşturan "anlam" ve "ses" boyutuna dayanmaktadır. Aynı disiplinlerden gelen kişilerin dile yaklaşımında, dil dışı etkenlerle birlikte dilin birçok özelliğinden söz edilirken anlam ve biçim kavramlarının varlığının dizgesel bütün oluşturduğu sonucuna varılmaktadır.”²¹

Doğan Aksan “dil, düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.”²² sözleriyle yine dilde biçim ve içeriğin önemini dile getirir. Aksan’ın bu sözleri bizi dil olgusunun, duygularımızın, düşüncelerimizin ve isteklerimizin kalbi olduğu düşüncesine götürmektedir. Anlam ve ses ise kalbe pompalanan kan gibi düşünülebilir. Sürekli birbirleriyle etkileşim halinde bulunan bu iki öge dilin ayrılmaz, çift eklemli parçalarıdır. Biri olmadan diğerrinin çalışması pek mümkün değildir. Anlamın dildeki ve bildirişimdeki yerini daha somut hale getiren bu düşünceyle birlikte iletişim bir anlam alışverişi, anlam ise bir iletişimin gerçekleşmesine katkı sağlayan ögelerden biridir diyebiliriz.

Anlam kavramının değişken bir özellik gösterdiğinin de altını çizmekte fayda görmekteyiz çünkü anlam yalnızca dilbilime değil, farklı alanlara hizmet eden ve farklı sorulara cevap arayan bir kavram olarak da karşımıza çıkabilmektedir. “Bu sözcüğün anlamı nedir?” sorusuyla sözcük anlamı, “Bu davranışın anlamı nedir?” sorusuyla niyeti “Hayatın anlamı nedir?” sorusuyla felsefi-psikolojik anlama cevap aranır. Metnin anlamı nedir? metin anlamını ararken, “bunu söylemenin ne anlamı var?” Sorusu, söylenen sözün gerekli olup olmadığını irdeler. “Bu söylediklerin anlamsız değil mi?” Sorusuyla belirgin olmayan bir anlama cevap aranırken, “dünyanın güneşin etrafında dönmesinin anlamı nedir?” gözleme dayalı bir anlam olgusuna cevap arar.²³

Bildirişim eyleminin başrolünde yer alan içerik yani anlam, sözcükler aracılığıyla ortaya çıkan bir olgudur. Necip Üçok, kelimenin tanımını “ağzımızdan çıkan ses kompleksinin zihnimizde kavrama ait mana ile birleşmesinden meydana gelen bir işaret, bir semboldür.”²⁴ şeklinde yapar. Bu bağlamda kelimenin, anlamın kabı, kabuğu olduğu ortaya çıkar; ses imgesiyle kavramı yansıtan mananın birleşmesi tıpkı bir elmanın içi ve kabuğu misali birbirleriyle bir bütün oluştururlar; bu bütün kelimedir diyebiliriz.

²¹ Ednan Karadüz, 16.

²² Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, 55.

²³ <http://www.dilbilimi.net/anlambilimi.htm>, (Erişim Tarihi: 22.04.2020).

²⁴ Necip Üçok, *Genel Dilbilim (Lengüistik), Multilingual*, İstanbul 2004, 18.

“Her sözcük bir gösterge olduğuna göre, sözcüğü oluşturan somut ses zinciri gösteren, bu gösterenin zihnimizde yarattığı anlam da gösterilendir.”²⁵ şeklinde bir tanımda bulunan Fatma Erkman Akerson’a göre anlam, bir dilsel göstergeyi meydana getiren ses imgesinin karşılık geldiği kavramın kendisidir.

Anlam ve kavram arasında sıkı bir bağ vardır; kavram olmadan anlam olamaz denebilir, çünkü iletişim esnasında bir nesneyi anlamlandırmıyorsak, bir sözcüğü duyduğumuzda bir kavram ve içerik oluşmuyorsa karşı tarafı anlayamayız.

20. yüzyılda dile olan yaklaşımın değişmesine, yeni bir dil anlayışının benimsenmesine öncülük eden yapısalcı dilbilimin kurucusu Ferdinand de Saussure, kelimeyi belli çağrışımlar ağının odak noktası olarak görür; bir kelime kullanıldığında veya duyulduğunda bu kelimeyle birlikte zihinde, bu kelimeyle benzerlikleri bulunan başka kelimeler çağırır.²⁶ Saussure’e göre kökteş, anlam yakınlığı, biçimsel eşlik ve ses açısından benzerlik, yakınlık gösteren göstergeler birbirlerini çağrıştırmaktadırlar.²⁷

Bu bağlamda sözcüklerin anlamları çağrışımlarla belirginleşmektedir. Herhangi bir sözcüğe dair bir bilgiye sahip değilsek, hiçbir şey çağrıştıramayacağına göre herhangi bir anlam da vermeyecektir; çünkü sözcüğün zihinde tutunacağı bir dalı olmayacaktır. Anlam bir çağrışımsal bütündür; çağrışımla şekil alır denebilir. Örneğin ev sözcüğünün değeri; anlamı ancak ev ile birlikte çağrışan diğer öğelerle olan ilişkiyle kesinlik kazanmaktadır.

Necip Üçok, “kelimeler, kavramların yerine geçmiş birer varlıktırlar. Onlara canı veren, onları boş bir kalıp olmaktan kurtaran bizim zihin kuvvetimizdir.”²⁸ diyerek bir kelimenin anlamının psikolojik genel kavram, ikinci dereceden hayal ve hayaller, kelimeleri bizde uyandırdığı hayalle birlikte duyduğumuz hislerin seslere bağlı tonları ve nihayet, durum icabı kavramın malik olduğu özel mana dörtlemesine bağlı olarak oluştuğunu söyler.

Bir sözcüğün anlamının belirlenmesi birçok faktörün etkisi altında gerçekleşen bir durumdur. Örneğin bunlardan biri Doğan Aksan’ın sözcük alanı olarak isimlendirdiği

²⁵ Fatma Erkman Akerson, *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış*, (2. Baskı), Multilingual, İstanbul 2008, 117.

²⁶ Heidrun Pelz, *Linguistik*, (3. Aufl.), Hoffman und Campe, Hamburg 1998, 188.

²⁷ Doğan Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi- Anlambilim*, (4.Baskı) Engin Yayınevi, Ankara 2006, 36.

²⁸ Üçok, 24.

kavram/dil alanları şeklinde de ifade edilen bir alandır ki bu alanda anlam olgusunun belirginleşmesinde önemli bir yerdedir. Sözcük alanı kavramı farklı isimler tarafından farklı biçimlerde yorumlanmaktadır. Bunlardan Heidrun Pelz sözcük alanını (Wortfeld) bir dildeki tüm kelimelerin ortak özellik gösterdiği kelime kümesi şeklinde tanımlayıp “bir alan bütünü dışında anlam var olamaz; bir kelimeyi anlamak istiyorsam, o halde bütün olarak sözcük alanı zihnimde bulunmak zorundadır çünkü tek tek sözcüklerin anlamını, bu sözcük alanından oluşturabilirim.”²⁹ diyerek sözcük alanı ve dolaylı olarak da bir sözcüğün ilişkili olduğu diğer sözcüklerle olan bağının önemine değinir. Yani kısaca sözcükleri anlarken onlarla aynı ortak kümeyi paylaşan; içerik ortaklığı gösteren başka sözcükler ile anlayabiliyor ve onu diğer sözcüklerden ayırabiliyoruz. Sözcüğün değeri birbiriyle yakın bir ilişkide bulunan diğer sözcüklerin varlığıyla anlam kazanmaktadır. Doğan Aksan bu alanın anlam üzerindeki etkisini “Bir ögenin anlamı değişirse bütün alanın yapısı da değişir.”³⁰ sözleriyle dile getirmektedir.

Kısacası anlam, dizge içindeki öğelerle olan bağın sonucu olarak değerlendirilmektedir; değerini diğer sözcüklerle olan bağından almakta, diğer sözcüklerle olan ilişkiler bir anlamın ortaya çıkmasına temel oluşturmaktadır. Aksan’a göre Pekiyi, olmasaydı zayıfın; zayıf olmasaydı ortanın ve orta olmasaydı iyinin yeri değişecekti. 1 olmasaydı 2’nin; 2 olmasaydı 3’ün değeri aynı olamayacağı gibi bir sözcük için de aynı uyarılama yapıldığında; incinmek, kırılmak, gücenmek, darılmak ve küsmek ifadelerinden biri olmasaydı bir diğerinin değeri de değişecekti.³¹ Yani kısacası zihnimizdeki sözcüğün anlamı ancak diğer sözcüklerle olan ilişkisinin yakınlığıyla kesinleştirmektedir.

Anlamın belirlenmesinde çevremiz, deneyimlerimiz de oldukça etkilidir, çünkü bizler, bir kavramı yani genel anlamıyla anlamı öğrenirken, kullanım bilgileriyle birlikte öğrenmekteyiz. Bu durum ise insanın içinde bulunduğu dünyayla sürekli bir etkileşim halinde olmasından gelmektedir. İnsan yaşadığı sürece anlama muhtaçtır, dünyayı anlam aracılığıyla yorumlar ve anlamı da dünyadaki nesnelerin kullanım bilgileriyle şekillendirir. İnsan zihninde yaşamı sırasında edindiği kimi kabul görmüş bazı bilgi birikimleri vardır. Yani bir ineğin ve kedinin hayvan olduğu fakat gül veya papatyanın

²⁹ Pelz, 189-190.

³⁰ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi- Anlambilim*, 43.

³¹ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi- Anlambilim*, 43.

birer bitki olduğu zihnimizde yer edinen bu bilgilerden bir kaçıdır. İnek sözcüğünü duyduğumuzda gördüğümüzde onun gülden farklı bir obje olduğunu bilir ve buna göre sınıflandırırız. Bu durumu “Kavramlar, bilginin temel taşlarıdır. Dünya ile olan ilişkilerimizle edindiğimiz deneyimlere dayanan zihinsel birliklerdir”³² sözleriyle düşüncemizi destekleyen Monika Schwarz ve Jeannete Chur, anlam olgusunu kavramsal bilgi birlikleri olarak tanımlayarak anlamlandırmada insan bilişinin temel bir role sahip olduğunun ve bu temel rol sayesinde sınıflandırmalara gidildiğini belirtmektedirler.³³

Anlam, ancak dünyanın bize sunduğu öğelerle çözümlenebilir. Bizler dünyaya bir anlam çerçevesinden bakar ve dünyayı bu çerçeveye bölümlere ayırırız. Deneyimlerimiz, yaşam süresinde edindiğimiz bilgiler, bizlerin anlam ile olan ilişkisine ortak olur; onu biçimlendirir. Çiçeğin bir bitki olup vazoya konulabileceği bilgisi de bizlere çiçeğin anlamını tanımamıza olanak sağlamakta; bu bilgilerin zihindeki çağrışımıyla çiçeği tanımaktayız.

Bir sözcüğün anlamının çağrışımsal bir bütün olduğu düşünüldüğünde anlam, neyi çağrıştırırsa odur gibi bir düşünce ortaya çıkmaktadır. Günlük konuşmalarımıza baktığımızda bir sözcüğü her zaman aynı anlamda kullanmadığımızı; çoğunlukla aynı sözcükten farklı ifadeler oluşturacak şekilde, farklı anlamlar yaratarak kullandığımızı fark ederiz. Yani, sözcüklerin bizlerde uyandırdığı anlamlar, asıl anlamının dışında başka olgulara gönderimde bulunabilmektedirler. Bu doğrultuda Berke Vardar da anlam tanımıyla, anlamı göstergenin gösterilen yanı sayıp anlamın değişkenliğine dikkat çekmektedir. Vardar, anlamı şu şekilde tanımlar: “(Alm. Bedeutung, Sinn, Fr. sem, signification, İng. meaning, sense, signification). Dildeki bir birimin aktardığı ya da uyandırdığı kavram, tasarım, düşünce; içerik. Anlamı, dil içi bağıntıların yanı sıra bağlam ve durum belirler.”³⁴

Vardar’ın anlam üzerine yapmış olduğu tanım, dilde her düzlem içerisinde gördüğümüz dil içi bağıntıların yanında bağlama ve kullanıldığı duruma göre de değişiklik gösteren bir olgu olduğuna işaret etmektedir. Bir dil dışı bağlamın öneminin vurgulandığı bu tanımla anlam bambaşka bir boyut kazanmaktadır; bir kelime dile

³² Monika Schwarz, Jeannette Chur, *Semantik: Ein Arbeitsbuch*, (4. Auflage), Gunter Narr Verlag, Tübingen 2004, 24.

³³ M. Schwarz, J. Chur, 24.

³⁴ Berke Vardar, *Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü*, (2. Baskı), Multilingual, İstanbul 2007, 18.

döküldüğünde kelimenin kullanımının alıcıda oluşturduğu etki, anlam olgusuna değer kazandırabilmekte; yeni bir şekil verebilmektedir.

Anlam kavramı için Vardar’a yakın bir tanımda bulunan Zeynep Korkmaz ise anlamı şu şekilde tanımlamaktadır: Anlam kavramını “Kelimenin söz içindeki diğer unsurlarla bağlantılı olarak zihnimize yarattığı kavramlardan her biri.”³⁵ sözleriyle açıklayan Zeynep Korkmaz ise, bu tanımıyla, anlamın, dile getirildiği ifade içerisinde; bu ifadenin diğer öğeleriyle olan bağından meydana geldiğini vurgulamaktadır. Bir ifadenin tüm öğelerinin sıkı bir etkileşim halinde olduklarından bahseden bulunan Fatma Erkman Akerson, ise *Gösterge Bilime Giriş* kitabında, anlamı dildeki en kabarık, değişiklere en açık dizge olarak görüp, bir sözcüğün yani göstergenin bir değer taşıyabilmesi için tek değil, bir bağlam içerisinde kullanılması gerektiğinin altını çizerek kavram ve anlam arasında bir ayrım yapmaktadır: “Gösterge tek başına ele alındığında, kavram, bir genelleme, bir soyutlamadır. Oldukça da değişkendir. Bir sözcüğün daha kesin bir anlam ve değer kazanması ise, ancak bir bağlam içine girdiğinde gerçekleşir.”³⁶ Bu ifadelerden de anlaşılacağı üzere, anlam olgusu benliğini içinde geçtiği bağlamla kazanır. Tek başına ele alınan sözcük ise soyut bir kavrama tekabül eder; genel bir anlamı gösterir diyebiliriz.

Modern felsefede mantık ve dil felsefesi çalışmalarıyla bilinen Ludwig Wittgenstein, anlam kavramı için yine benzer bir tanımda bulunmuş, “bir kelimenin anlamı, onun dildeki kullanımıdır.”³⁷ diyerek dilde bir kelime anlamının olmadığını, kullanımın olduğu fikrini savunmuştur. Bu düşünce yalnızca Wittgenstein’in savunduğu bir düşünce olarak kalmamış, farklı dilbilimciler de sözcüklerin kullanımı olduğunu düşünmüştür. Wittgenstein ile aynı görüşü paylaşan bir diğer bilim insanı da Fransız Dilbilimci Pierre Guiraud’dur. Guiraud “Sözcüklerin anlamları yoktur, kullanımları vardır.”³⁸ sözüyle bir kelimenin anlamının, aynı bağlamdaki diğer öğelerle oluşturduğu ilişkiye dikkat çekmektedir. Bir anlamın beraber olduğu diğer öğelerle birlikte açıklığa kavuştuğunu savunan bu düşüncelere ek olarak, Doğan Aksan’ın aktarımıyla, sözcüklerin bağlamla belirginleşmesini dilin bir dizge oluşunun da kanıtı olarak gören

³⁵ Zeynep Korkmaz, *Gramer Terimleri Sözlüğü*, (1.Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992, 8

³⁶ Fatma Erkman Akerson, *Göstergebilime Giriş*, (1. Baskı), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016, 96.

³⁷ Ludwig Wittgenstein, *Philosophische Untersuchungen*, (2. Baskı), Blackwell Publisher, printed in Great Britain by T. J. International, Padstow, Cornwall 1958, 20.

³⁸ Pierre Guiraud, *Anlambilim - La Sémantique* (çev. Berke Vardar), (1. Baskı), Multilingual, İstanbul 1999, 34.

İngiliz dilbilimci Firth de aynı şekilde anlamı dil içi ve dil dışı öğelerle ele alarak onun birtakım belirleyicileri olduğunu yani bir düzlemde beraber işlev gören sözcüklerin birbiriyle olan ilişkileriyle belirlenebileceği fikrini savunmuş; aynı zamanda dil dışı etkeni ayrı olarak ele alıp iletişim esnasında duruma, iletişimi gerçekleştirenlerin özelliklerine bağlı bir durum anlamından söz etmiştir.³⁹

Bir sözcük anlamının duruma ve kullanıldığı bağlama göre şekil aldığını savunan bu düşüncelere ilaveten kullanıma, sözlüklerdeki sözcükler üzerinden dikkat çekenler de bulunmaktadır. “Gerçekten hiçbir sözcük sözlükte iletişim amacıyla kullanılmaz. Sözcükler sözlükte belirgin olmayan temel, yan anlamlarıyla bulunur. Anlam kullanımda belirginleşir.”⁴⁰

Doğan Aksan, bu hususta sözcüklerin tek tek anlamdan soyutlanamayacağını hem tek anlamlı hem de polysemie gösteren sözcüklerde direkt olarak göndergesel anlamın zihinde çağrıştığını söyleyerek Ullmann’ın, eğer sözcükler bağlam dışında var olmasaydı, bir sözcük yazılamazdı ifadelerine başvurmaktadır.⁴¹

Sözcüklerin anlamları durağan bir yapıya sahip değil, sürekli değişime, gelişime açıktır. Bir sözcük birçok anlama sahip olabilmektedir. Bu durum sözcüğün kullanım sıklığıyla alakalıdır. Bir sözcük dilde ne kadar sık kullanılıyorsa bu sözcüğün farklı bağlamlara da ev sahipliği yapabilmesi, kimi aktarmalar yoluyla anlamın kullanım alanının genişletilmesi kaçınılmaz olabilmektedir. Bu duruma örnek olarak göz sözcüğü verilebilir. Temel anlamıyla düşünüldüğünde zihnimizde canlanan göz görme organıdır. Fakat baktığımızda nazar, kaynak(su) delik(bölme) gibi soyut ve somut anlamlar da kazanabilmiştir.⁴²

Görüldüğü üzere anlam, dilde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Bir anlam iletmek için iletişim kurduğumuzu, anlamla dünyamızı yorumladığımızı düşündüğümüzde anlamın değeri bir kez daha kendini gösterecektir; nitekim ne dilsiz anlam ne de anlamsız dil olur. İnsan, anlamını bilmediği bir şeyi anlatamaz. Anlatmak için bir nesneler yığınının anlamına muhtaçtır.

³⁹ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi – Anlambilim*, 75-76.

⁴⁰ Mustafa Çetin, Murat Yiğit, Elçin Karlı, “Dilde Anlam ve Bağlam”, *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, 5-7 May. 2011, ss. 1368-1371.

⁴¹ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi – Anlambilim*, 45-46.

⁴² Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi – Anlambilim*, 46.

Anlam, birçok düşünür tarafından farklı farklı yorumlanmış genel geçer bir tanıma sahip olmayan karmaşık bir kavramdır. Anlam tanımı çok farklı şekillerde yapılabilmektedir. Asıl olan şey anlamın değerini bağlamla kazanması; sözcüğün ekonomik bir dizge olarak dilde bağlamla değişebileceğidir. Bağlamı ve sözü oluşturanın sözcük olduğunu hesaba katarak bir anlam tanımı verilebileceği kanısındayız. Bu bağlamda biz anlam olgusunu genel anlamda “bağlamın değer biçtiği ve çağrışımın yön verdiği şeylerin gösterilen yanıdır.” şeklinde tanımlamak istiyoruz.

Dil araştırmaları sırasında da sıkça ele alınan konulardan biri olan anlamla ilgili yapılan çalışmalar bugün bu konuda birçok soruya cevap arayan anlamın bilimi, yani anlambilim adı altında yürütülmektedir.

2.2. ANLAM BİLİMİ

Dünyayı yorumlamamızı sağlayan ve iletişimimizin olmazsa olmazı anlam, dil içinde oldukça önemli bir konuma sahiptir. Dil yalnızca görünenden ibaret bir sistem değil, görünmeyen zihinsel süreçlerin de evidir. Anlam olgusu da bu anlamda dilin görünmeyen, ruhsal ya da başka bir deyişle, zihin ürünü olarak dil dizgesi içerisinde yerini almaktadır. Dilin, sözcükle; sözcüğün ise dilin diğer yardımcı öğeleri ile olan münasebeti neticesinde gün yüzüne çıkan anlam dizgesi, çok eskiden beri dil araştırmaları içerisinde irdelenen konulardan biri olmuştur. Anlam ile ilgili bilinen eski çalışmalar eski Yunan’a, Hint’e kadar götürülebilir. Eski Yunan ve Eski Hint, aynı zamanda dil ile ilgili en eski çalışmalara ev sahipliği yapmıştır. Dil üzerine yürütülen çalışmaların derinlerinde yine bir toplumun en önemli unsurlarından biri olan din ve edebi eserler yatmaktadır; dini metinlerin, kutsal kitapların doğru bir şekilde okunup anlaşılması ve kuşaklar arası doğru bir şekilde aktarılmasını sağlamak bu konuya temel oluşturmuştur.

Edebi ve dinî metinlerin yanlış okunmasını önlemek, bu çalışmalarla ilgili yanlış tespitlerde bulunmamak amacıyla yapılan çalışmalar anlam sorununun da gündeme gelmesini sağlamıştır. Eski Hint’te, konuşma diliyle, dini metinlerin (vedalar) arasında farklılıklar görülmesi neticesinde bu metinlerin asıllarını tespit etmek adına ses bilgisi, etimoloji, dilbilgisi ve vezni kapsayan alanlar geliştirilmiştir.

Eski Hint'te gerçekleşmiş olan dil çalışmalarında, bugün ele alınan bazı anlam sorularına cevap arınmış; ünlü dil bilgini Panini'nin *Ashtadhyayi* adlı eserini açıklamaya çalışan Hint dilcilere baktığımızda anlam sözcükler ve nesne açısından incelenmişti; sözcükler nesnelerin kendisini mi yoksa tümünü mü gösteriyor, tek tek harfler bir anlama sahip mi gibi sorulara cevap aramışlardı.

Eski Yunan'da anlam sorunu ünlü düşünür Platon'a kadar uzanmaktadır. Bu bakımdan Platon'un *Kratlos* adlı diyalogu önemlidir. Çünkü bu eserde, dilin kökeni, anlamın özü irdelenmiş; sözcük ve bu sözcükle anlatılmak istenilenin bir uygunluk gösterdiğinden bahsedilerek sözcüklerin doğal bir ad taşıdığını savunulmuştur. Dolaylı ve dolaysız olarak anlamı ele alan konular hem Eski Hint hem de Eski Yunan'daki dil incelemelerinde araştırmacıları meşgul etmiştir.

Anlambilim çalışmaları Doğu'da, iyi ve etkili konuşmayı sağlayan bilgiler bütünü İlmü'l Belaga, Batı'da ise Retorik alanlarıyla bugün anlambilim içinde incelenen konular üzerinde durmuştur.

Eski Yunan ve Eski Hint'ten koparak 17 ve 18. Yüz yıllara doğru geldiğimizde anlam konusuyla ilgili sorunların zaman zaman ele alındığıyla karşılaşabilmekteyiz. Bu dönemlere baktığımızda ünlü düşünür John Locke'un sözcüklerin anlamı üzerinde durduğunu, 17. Yüzyılda Franciz Bacon'un dilin düşünceyle olan ilişkisini ele aldığını görürüz. 18. Yüzyılda Alman Filozoflar arasında Leibniz, dildeki unsurları anlam bakımından doğru şekilde çözümlemenin gerekliliğinden bahsediyordu, çünkü ancak bu şekilde zihin işleyişi doğru bir şekilde yansıtılabilirdi. Yine Leibniz ve bu dönemin diğer ünlü düşünürleri Herder ve Willhelm Von Humboldt için de dilin düşünceyle olan ilişkisi ön plandaydı. Bu şekilde dil ile ilgili düşünceler, bugün anlambilim içinde değerlendirdiğimiz, dilin anlam sorunlarını da gün yüzüne çıkarıyordu.

Görüldüğü üzere dilin en önemli dizgelerinden anlam, dil tarihi içerisinde oldukça önemli bir yere sahiptir ve birçok düşünürün, dil bilginin araştırma konuları içerisine dâhil edilmiştir. Anlambilimin doğuşu ise 19.yüzyıla rastlamaktadır. 1926-27 yıllarında anlambilimin temellerini Alman dilbilimci K. Reising atmış, onu Semasiologie adı altında ele almıştır. K. Reising'in temellerini attığı ve bugün bizim Semantik adıyla tanıdığımız anlambilim ise, bu alan üzerine yaptığı çalışmasıyla anlambilimin asıl mimarı diyebileceğimiz Fransız dilbilimci Michel Breal ile şekillenmiştir. Reising'den

yaklaşık 70 yıl sonra, ilk baskısı 1897’de çıkan *Essai de Semantique* isimli kitabıyla dilbilim dünyasına yeni bir bilim dalı kazandırmıştır.

K. Reising’in temelini atıp, Michel Breal’ın şekillendirdiği anlambilim, 20. Yüzyıl’a kadar dilbilim dünyasında artzamanlı olarak incelenmiş; tek tek sözcüklerin anlamıyla sınırlı olan, sözcüğün etimolojisi, sözcükler ve nesneler arasındaki ilişkileri, anlam değişmelerini kendine konu edinmiştir. Bu durum İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’ün dil anlayışının benimsenmesine değin sürmüştür. Avrupa yapısalcılığının öncü isimlerinden İsviçreli dilbilimci Ferdinand de Saussure’den önce dil artzamanlı ele alınmış; birtakım olguların toplamı sayılan dil, tek tek incelenerek dillerin geçirdiği değişiklikler ve kurallarını saptamaya yönelik olarak yürütülmüştür. Saussure ile birlikte dilbilimde dizge anlayışının benimsenmesiyle dilin kendine özgü, bağımsız bir sistem olarak görülmesi ve dil sistemini anlamak için eşzamanlı olarak ele alınması gerektiği düşünülmüştür. Böylece Eski Yunan’dan ve Eski Hint’ten beri artzamanlı olarak yürütülen dil çalışmaları ve anlamla ilgili çalışmalarda artzamanlı, tek tek sözcükleri ele alan sistemin yerini, Saussure ile birlikte eşzamanlı yürütülen çalışmalar almıştır.

Her ne kadar Avrupa yapısalcılığından bağımsız olsa da dillerin yapısal benzerlikleri olduğunu savunan ve her dili kendi içinde tutarlı ve bütünsel bir sistem olarak gören bir diğer yapısalcılık kolu da Amerika’da gelişmiştir. Amerikan yapısalcılığının Avrupa yapısalcılığından farkı dildeki yüzeysel oluşumlara, seslerin kullanılış ve algılanışlarına önem vermesidir. Amerika’da gelişen yapısalcı yaklaşım bu açıdan anlam olgusunu ihmal etmiştir. Metodik ve bilim teorisi açısından felsefi pozitivist ve psikolojik davranışçılığın etkisiyle dilde anlambilimi çalışmalarını araştırma dışı tutmuştur.⁴³ Yani dil araştırmalarında, sadece fiziksel olarak ölçülebilen ve direk gözleme dayalı nesnelerin temel alınması gerektiğinin savunulmasıyla anlam ikinci plana itilmiştir. Bu noktada Amerikan yapısalcılığının öncülerinden Leonard Bloomfield’in anlama olan bakış açısı dikkat çekicidir; dilin gözlemlenemeyen anlamla değil, ses ve yapı gibi fiziksel ölçütlerle incelenmesi gerektiğini savunur. Çünkü Anlama giden yolun konuşan kişinin dünyasının yorumlanabilmesinden geçtiği düşünülerek anlam olgusuna erişebilmek için konuşma eylemini gerçekleştiren bireyin

⁴³ Schwarz ve Chur, 20.

dünyasının objektif olaylarla bağlantılı olması ve bilimsel bir doğruluğa dayanması gerekmektedir:

“Konuşulanların gerçek anlamını ancak konuyla ilgili bilimsel bir bilgiye sahip olduğumuzda anlarız. Mesela, minerallerin gerçek anlamlarını günlük dildeki kullanımları yoluyla değil onların kimyasal olarak nelerden oluştuklarını bildiğimizde kavrarız. Örnek verilecek olursa, İngilizce salt ‘tuz’ kelimesinin kimyasal olarak ‘sodyum klorür’ (NaCl) olduğunu, sodyumdan ve klordan oluştuğu bilindiğinde tuzun anlamı bilinmiş olur.”⁴⁴

Anlamı ikinci planda bırakıp dildeki fiziksel öğelere yönelen Bloomfield ve öğrencilerinin anlama olan bu tutumu çağdaş dilbilimin önemli isimlerinden Noam Chomsky tarafından reddedilmiştir.

Chomsky, 1965 yılında yayımladığı *Aspect* adlı yapıtında anlamın dildeki yerini belirginleştiren bir adım atmıştır. Başlarda söz dizimi merkezli olan üretici dilbilgisi kuramında anlamı Standart Model içerisinde değerlendiren ünlü dilci bir dilde sınırsız sayıda tümce üretilmesini olanaklı hale getiren sözdizimi, görevsel sesbilim bölümlerine yorumlayıcı özelliğiyle anlam bileşenini de dâhil etmiştir.⁴⁵

Her ne kadar 1992 yılında yayımladığı çalışmasında derin yapı ve yüzey yapı kavramlarını bir kenara itmişse de 1965’de yayımlanan *Aspect* adlı yapıtında Anlam temelli; soyut, görünmeyen fakat algılanabilen bir derin yapıdan söz eden Chomsky, üretici dilbilgisi kuramıyla anlamın, yüzey yapının ortaya çıkmasındaki öneminden bahseder. Derin yapı- yüzey yapı ayrımını, Port-Royal’deki düşüncenin aslını yansıtan hüküm ve hükmün dildeki yansıması olan önerme kavramlarına dayandıran Chomsky’e göre Port-Royal’dan örneklendirdiği “Görülmeyen Tanrı, görülür dünyayı yarattı.” önermesinde, üç derin yapıda soyut, dışa yansımayan üç hüküm vardır. Tanrı görülemez, tanrı dünyayı yaratmıştır, dünya görülür.⁴⁶ Yani tümceler dışa yansıtılmasa da anlamsal bir temel oluşturan derin yapıya sahiptir.

Dilbilim sahasında anlamla ilgili soru ve çalışmaların varlığıyla birlikte birçok dilbilimcinin anlambilimin tarihi zemininin hazırlandığını, anlamı inceleyen bir bilim dalının doğduğunu görebilmekteyiz. Anlambilim bugün yeni bir bilim dalı olsa da tarihi oldukça geniş olup, birçok anlam sorusuna cevap arayan bir bilim dalıdır.

⁴⁴ Kerim Demirci, “Davranışsal Dilbilimine Kısa Bir Bakış: L. Bloomfield ve F. B. Skinner Yaklaşımları”, *Belleten*, 56 (1), 2008, 63-70.

⁴⁵ Aksan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi – Anlambilim*, 145.

⁴⁶ Atakan Altınörs, *50 Soruda Dil Felsefesi*, (2. Baskı), Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2014, 110.

Anlambilim dilbilimi olduğu gibi felsefi ve genel anlambilim olarak üç ayrı alanı da karşılayan bir kavramdır. Anlam ve etimoloji açısından eski dil çalışmalarındaki soruların ve çalışmaların odak noktası olan sözcük, yalnızca dilbilimin değil, ruhbilim ve mantık alanının da kullandığı ortak bir nesne olması nedeniyle dilbilimsel anlambilimle birlikte felsefi ve genel anlambilim alanlarının da doğmasını sağlamıştır.⁴⁷

Anlambilim, sözcük anlambilim, tümce anlambilim ve genel anlambilim şeklinde üç alt alana; uygulanan yöntemler bakımından ise yapısal anlambilim, yorumlayıcı anlambilim, üretimsel anlambilim ve mantıksal anlambilim şeklinde türlere ayrılmaktadır.⁴⁸

⁴⁷ Guiraud (çev. Berke Vardar), 16-17.

⁴⁸ Doğan Aksan, “Anlambilimle İlgili Alanlar ve Türkçe”, *A.Ü Tömer Dil Dergisi*, Doğan Aksan Özel Sayısı (16), Şubat 1994, 118-124.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

DEYİMLER

3.1. DEYİM

Bir toplum geçmişte ne kadar aktif bir rol oynarsa dilini, kültürünü ve buna bağlı olarak söz hazinesini o ölçüde genişletebilme imkânı bulur; yeni yeni kavramlar ve anlatım şekilleri ortaya çıkarabilir, düşüncelerini, duygularını daha açık, daha anlaşılır, süslü ve görsel bir yolla anlatabilme imkânına sahip olabilir. Aktif bir geçmişe sahip olan toplum, kültürel açıdan da oldukça zengin bir geçmişe sahiptir demektir. Bu zenginliğin dile kattığı kelimeler, söz öbekleri, kültürün geçmişte sahip olduğu aktiflik özelliğinden doğarlar. Bugünkü birçok sözcük ve bu sözcüklerden meydana gelmiş kalıp ifadeler bunu açıkça göstermektedir. Deyimler de bu kalıp ifadeler içerisinde, kültürel aktifliğin en önemli ürünleri arasında yerini korumaktadır. Doğan Aksan, bunu “Bir dildeki deyimler de söz varlığı içinde yer alır; dili konuşan toplumun anlatımdaki gücünü ve başarısını, benzetmeye nükteye olan eğilimini ortaya koyan önemli öğelerdir.”⁴⁹ şeklinde açıklar. Söz varlığı, toplumun kendine has dünya algılayışı, ritüel, sosyal olayları neticesinde oluşur. Söz varlığını ortaya çıkaran bu unsurların hepsi de kültürü büyük oranda etkiler; deyimler de kültürel aktifliğin bir sonucu olarak dili zenginleştiren, süslü ifade ediş biçiminin yanında, dün ve bugün arasında somut bir köprü kuran ifadeler olarak dilleri süsler, zenginleştirir.

Göktürk dönemlerinden günümüze ulaşan birçok kelime bulunmaktadır. Sözcüklerin yaşlı bir çınar ağacı gibi varlığını devam ettirmesi bu durumu açıkça gösterir; ağaç çok eski dönemlerde fidelenmesine rağmen geçmişteki aktifliğini, zaman ilerledikçe yağan yağmurla, yani birtakım olaylarla şekil aldıkça üzerine eklemeler yaparak devam ettirmektedir. Deyimler, bu bağlamda bakıldığında toplum fark etmeksizin her bireyin hayatında önemli bir role sahip; geçmişimize ayna tutan, duygu ve düşüncelerimizi süslü bir biçimde aktaran dil öğeleridir. Bu dil öğeleri, toplumun kendi geçmişine dolaylı bir şekilde iniş yapabilmesine olanak sağlamaktadır. Gün içerisinde kullandığımız bir deyim, deyim içinde geçen bir kelime geçmişe ait izlerle

⁴⁹Doğan Aksan, *Türkçenin Sözvarlığı-Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar* (3.Basım), Engin Yayınevi, Ankara 2004, 31.

geçmiş ve gelecek arasında dilsel bir köprü oluşturur ve bizler bu köprü aracılığıyla farkında olmasak bile geçmiş zamana *dilsel* bir yolculuk gerçekleştiririz.

3.2. DEYİMBİLİM (FRAZEOLOJİ)

Bir dilin söz varlığını zengin gösteren öğeler arasında deyimler oldukça önemli bir konuma sahiptir. Deyimler, içlerinde gizli olan tarihle ve sanatlarla yalnızca bugünün değil, yüz yıllar öncesinde dil hazinesinde yer tutmuş, araştırmacıların ilgi odağı olmuşlardır.

Dilin söz varlığının bir diğer üyesi sözcük, deyimlerin yapı taşı niteliğindedir. Bu bakımdan deyimler, sözcükleri inceleyen sözcükbilimin (leksikoloji) bir alt alanıdır. Sözcük biliminin araştırma nesnesi olmasıyla birlikte deyimlerin sözcükbilim dışında ele alınabilmesi durumu da söz konusudur.

Bugün dilbilimde anlam, ses, sözcük, kullanım ve gösterge gibi birçok unsurun araştırıldığı çeşitli alt alanlar olduğu gibi, sanatlı anlatımıyla bir dilin söz varlığının en önemli öğelerinden biri olan deyimler de frazeoloji biliminin inceleme konusunu oluşturmaktadır.

Christine Palm bu alanı, “Frazeoloji, bir dilin sistemsal olarak ve cümle içinde tek tek sözcüklerin anlamlarını ve işlevini üstlenen kalıplaşmış kelime birleşimlerinin bilimi.”⁵⁰ diye tanımlar. Bu tanımdan frazeolojinin konusunun yalnızca deyimleri değil, kalıplaşmış sözcük birleşimleri, kalıplaşmış kelime gruplarını da kapsadığını anlamaktayız.

Duygularımızı kalıplara dökerken başvurduğumuz öğeleri inceleyen frazeoloji, bilimi Palm’a göre dünyanın yeni bir biçime kavuşması, isimlendirilmesi ve dil hazinesinin genişletilmesine yarayan bir araçtır. frazeolojik öğelerle birlikte duygular, tavırlar, davranış biçimleri gibi zihinsel boyutlar işlendiğinin altı çizilmektedir. Bu sebeple bu bilim dalı son zamanlarda bir dilin ruh sözlüğü olduğu söylenmektedir.⁵¹ ruh sözlüğü ifadesi ile duygularının sözlüğü olduğu çıkarımında bulunulabilir çünkü

⁵⁰ Christine Palm, *Phraseologie: eine Einführung*, (2. durchgesehene Auflage), Gunter Narr Verlag, Tübingen 1997, 1.

⁵¹ Palm, 1.

yaşadığımız duygular ruhumuzun birer yansımasıdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde bu bilim dalının duyguların sözlüğü olduğu söylenebilir.

Gulnara Suleymanova deyimbilimini “Azerbaycan Türkçesinde frazeologiya, Rusçada фразеология “fazeologiya”, İngilizcede ise phraseology şeklinde geçen deyimbilimi (fazeoloji), sabit birleşimleri leksikal, morfolojik, sentaks ve semantik açıdan araştıran dilbilimi alanıdır.”⁵² şeklinde tanımlar ve bu tanımıyla deyimlerin dilbilim araştırmalarında hangi açılardan ele alındığını vurgulayarak deyimlerin dilbilimin farklı alt alanlarının inceleme konusu olabileceğini belirtmektedir.

Deyimlerin, taşıdıkları genel özellikler itibarıyla anlambilimsel, sözdizimsel, morfolojik açılardan ele alındığı bir gerçektir. Deyimbilimi içerisinde incelenen birimler biçim ve şekil bakımından biçimbilimsel; değişmeyen sabit yapıları, kendilerini oluşturan sözcüklerle zihnimizde bir sözcük gibi yer edinişlerinden dolayı sözdizimsel olarak ele alınmaktadırlar. Zihnimizde normal bir sözcük gibi kayıtlı olan bu söz öğelerini kullandığımızda bir cümle kurduğumuzun bile farkında olmamaktayız; zihnimizde bir bütün olarak yer almaları bu birimlerin sözlüksel birer öge görevi üstlendiklerini göstermektedir. Ayrıca, deyimlerin sanatlı, gerçek anlamlarını yansıtmayan yapıları anlambilimsel özelliğine dayanmaktadır.

Deyimbilim için frazeoloji kavramının yanında idiomatik kavramı da kullanılmaktadır. Ancak her iki kavram farklı birimleri incelemektedir. Leyla Subaşı Uzun, bu durumun sebebini “Her dilin sözvarlığı içinde yer alan, atasözleri dışındaki kalıplaşmış yapılar, bazı nitelikleri açısından aynı kurum çerçevesinde ele alınıp incelenemeyecek ve ortak yargılara yanlamayacak kadar farklılıklar gösterir”⁵³ diyerek özetler. Uzun’a göre İdiomatik kavramı ile işaret edilen direkt olarak deyimlerken, frazeoloji kavramı bu kavramdan farkı olarak, kalıplaşmış yapıdaki sözlere gönderimde bulunur. Leyla Subaşı Uzun bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:⁵⁴

⁵² Gulnara Suleymanova, *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Organ İsimleri ile Yapılan Deyimler (Rusça ve İngilizce ile Karşılaştırmalı Çözümlemesi)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mayıs 2018, 11.

⁵³ Leyla Subaşı Uzun, “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 1991, ss. 29-39.

⁵⁴ Leyla Subaşı Uzun, 29-39.

“Yukarıda belirtilen bu iki terim, her ne kadar, çoğu kez aynı alanı adlandırmak üzere kullanılmakta ise de, gerçekte, farklı çalışma alanlarının varlığı söz konusudur. Her dilin sözvarlığı içinde yer alan, atasözleri dışındaki kalıplaşmış yapılar, bazı nitelikleri açısından aynı kurum çerçevesinde ele alınıp incelenemeyecek ve ortak yargılara yanlamayacak kadar farklılıklar gösterir. Bu nedenle, "Phraseologie" olarak adlandırılan araştırma alanının çalışmaları, daha çok, kalıp söz ve kalıplaşmış sözlere yöneliktir, "Idiomatics" ise, doğrudan her dilin sözvarlığı içindeki deyimlerin çeşitli açılardan incelendiği alanın adıdır. Bir başka deyişle, burada deyimbilim terimini kullanacağımız alanın asıl malzemesi deyimlerdir.”⁵⁵

Leyla Subaşı Uzun’a göre söz varlığının ayrılmaz bir parçası olan deyimler idiomatik bilimi altında incelenirken, frazeoloji bir bütün olarak kalıplaşmış yapıdaki ifadeleri incelemektedir. Frazeolojik birimlerin taşıdıkları özelliklere göre geniş ve dar anlamda bir frazeoloji kavramından bahsedebiliriz. Bir bağlantının frazeolojik bir birim olup olmadığını anlayabilmek için bağlantının anlamsal ve sözdizimsel olarak tamamen açıklanamayacak bir birim oluşturması gerekmektedir. Yani, bağlantıyı oluşturan sözcüklerin kendi anlamları dışında, dilin genel kurallarına uymayan bir bütün oluşturmalıdır. Ayrıca bu oluşan birimin bir sözcük görevi görmesi gerekir. Bu iki ölçütün her ikisi de dar anlamda frazeolojiyi oluştururken, yalnızca ikinci ölçütün temel alınmasıyla geniş anlamda bir frazeolojiden söz etmek mümkündür.⁵⁶

Bu düşünceden yola çıkarak her iki ölçüt temel alındığında ortaya çıkan dar anlamdaki frazeoloji, Leyla Subaşı Uzun’un da değindiği üzere idiom kavramına işaret etmektedir diyebiliriz. Gerçek anlamları dışında bir anlamı karşılamaları ve bir sözcük görevi görmeleri bakımından geniş anlamdaki frazeolojik öğelerden ayrılan bu ifadeler için idiom kavramının kullanılması bizce de yerinde bir kavramdır; çünkü anlambilimsel ölçütlerin varlığı, deyimler için olmazsa olmaz şartlar arasındadır. Aşağıda deyim tanımları bölümünde de görüleceği üzere birçok araştırmacı deyim kavramını tanımlarken az çok gerçek anlamı dışında kullanılan ve en az iki sözcükten meydana gelen ifadelerden söz eder.

Kalıp ifadeler dildeki yerini yalnızca günümüzde kazanmamıştır. Eski dönemlere gittiğimizde kalıplaşmış sözlerin yalnızca günümüzde değil, yüzyıllar öncesinde de insanların ilgisini çektiğini görebilmek mümkündür. Bu durumun insanlığın tarihiyle ilgili bilgiler edinilmesindeki katkısı da inkâr edilemez; çünkü bu sayede de eski

⁵⁵ Leyla Subaşı Uzun, 29-39.

⁵⁶ Harald Burger (Ed.) et al., *Handbuch von Phraseologie von Harald Burger, Annelies Buhofer, Ambros Sialm*, Walter de Gruyter, Berlin, New York 1982, 1-2.

toplumların dünyaya bakış şekilleri hakkında fikirler edinebiliyor; eski toplumlarda dilin yavan bir biçimde kullanılmadığına dair izlere rastlayabiliyoruz. Bugün en eski frazeolojik öğelere baktığımızda karşımıza toplumun hayat tarzına, kültürüne, deneyimlerine özgü ipuçları veren; öğretici, nasihat içeren atasözleri çıkar. En sık başvurduğumuz dil birliklerinden biri olan bu söz öbekleri, bilinen en eski frazeolojik öğeler sayılmaktadır:

“Frazeolojik öğeler, üç bini aşkın yıldır varlıkları belgelenmiş olarak hiyroglifler, çivi yazısı, parşömen ya da didaktik metinlerde; papirüs, taş ve çömlek parçaları gibi farklı materyallerde yer almaktadırlar. Farklı dil formlarında, sloganlarda, öğretici sözlerde, özlü sözlerde karşımıza çıkmaktadırlar. Hristiyanlık öncesi dönemlerde felsefenin uğraş alanı; sonrasında ise retorik dilde önemli bir unsur olmuşlardır. En eski frazeolojik birlikler, Mezopotamya’da Sümerlere, eski mısırda uzanan atasözleridir.”⁵⁷

Çok eski dönemlerden beri ilgi çeken bu söz öbeklerinin mevcudiyetlerini eski dönemlere dayandırsak da en az bu söz öbekleri kadar eski olan dil incelemeleri içerisine dahil edilmeleri de halihazırda bulunmayan bir bilimsel alan eksikliğinden dolayı farklı inceleme alanları içerisinde ele alınmıştır. Dilbilimi, bilimsel bir bilim dalı olma yolunda ilk filizlerini verdiği zamanlarda frazeolojik birimler, herhangi bir bilim dalı içerisinde ele alınmadıklarından dolayı atasözlerinin toplandığı, derlendiği paremiografi (Parömiographie) çalışmaları içerisinde ele alınmışlardır.

Dilbilim dünyasında yeni bir alt alan olarak yer edinen frazeoloji bilimi dilbilimin bağımsız bir disiplini olarak kabul görmesinden önce farklı bir bilim dalının, sözcükbilimin alt alanı olarak çalışmalarını yürüttüğünü söylemiştik. Söz varlığının önemli bir bütünü oluşturarak deyimlerin bu bilim dalı içerisinde ele alınışı sözcükbilim ve frazeolojinin uğraş alanlarındaki farklılıklardan kaynaklıdır.

Abdelkader Bouikan Baki Amar, “Frasiyoloji sabit kelime birleşimleri ve bunların kökenleriyle ilgilenir, sözcükbilim ise sözcükleri tek tek ve beraber inceler. Bundan dolayı bağımsız bir disiplinden söz edilmelidir.”⁵⁸ sözleriyle sözcükbilim ve deyimbilimin inceleme alanlarındaki farklılıklara dikkat çekmektedir. Buna göre

⁵⁷ Abdelkader Bouikan Baki Amar, *Phraseologismen und ihre Rolle im Fremdsprachunterricht an den algerischen Universitäten*, (Doktorarbeit), Universität d'Oran, Fachbereich Fremdsprachendidaktik und Linguistik, Algerien, Studienjahr 2011/2012, 34.

⁵⁸ A. Bouikan Baki Amar, 46.

deyimbilim alanının, değişmeyen kalıplaşmış sözcük birleşimleri ve kökenlerine yönelik çalışmalarıyla sözlükbilimden ayrılması gerekmektedir.

Leksikolojinin bir alt alanı olarak incelenen deyimlerin dilbilimde bağımsız bir bilim dalı olarak ele alınmasında Sovyetler Birliği'nde yürütülen çalışmaların da payı oldukça fazladır. Sovyetler Birliği'nde yapılan çalışmalarla, deyimlerin leksikoloji biliminden ayrı olarak ele alınması ve dilbilimde bağımsız bir bilim çerçevesinde incelenmesi yolunda ilk adımlar atılmıştır. Sovyet dilbilimci E. D. Polivanov, sözcükbilim alanı içerisinde sözcüklerin tek tek sözcük anlamlarını, biçimbirimde biçimsel anlama ve sentaks alanında ise sözcük öbeklerindeki biçimsel anlamlarına yönelik çalışmalar yapıldığını söylemiş ve deyimbilimin dilbilimin ayrı bir alanı olması gerektiğini savunan ilk dilbilimci olmuştur. Svetlana Stamatov, E. D. Polivanov'un dilbilimsel bir bilim dalı olarak deyimbilimin gerekliliği ile ilgili sözlerini şu şekilde aktarmaktadır:

“Ve işte, sözdizimi ile paralel olacak, ancak genel çeşitleri ile değil de belirli ayrı sözcük öbeklerinin bireysel anlamlarını göz önünde bulunduran ayrı bir bölümün geliştirilmesi ihtiyacı ortaya çıkmaktadır. Dilbilimin bu bölüme ve onun çerçevesinde incelenen olayların bütününe ben deyimbilim terimini kullanarak bu anlam için deyim bilgisi (idiomatika) gibi bir başka terimin de önerildiğini işaret etmeliyim.”⁵⁹

Deyimbilimin bağımsız bir bilim dalı olarak dilbilim dünyasında kendini göstermesi 1940-1930 yılları arasında Sovyetler Birliğinde deyimlerin durumunu belirlemeye yönelik çalışmalara kadar uzanmaktadır. Bununla birlikte, 1909 yılına, Avrupa'ya İngiltere'ye gittiğimizde deyimbilimin gelişmesine öncülük eden çalışmaların varlığına rastlamak da mümkündür: *English Idioms and how to use them* (İngilizce deyimler ve kullanılış şekilleri) adlı sözlük buna örnek niteliktedir.

Deyimbilimin dilbilimde bağımsız bir bilim dalı konuma getirilmesinde Fransız kökenli İsviçreli dilbilimci Charles Bally ve Rus dilbilimci V. Vinogradov'un katkılarının da oldukça önemli olduğunu söylemeden geçmemeliyiz. Bu bilim dalının en önemli simaları arasında yer alan, phraseologie terimini kullanan ilk kişi olarak bilinen Charles Bally, deyimbilimin gelişmesine önemli katkılarda bulunmuştur. Deyimbilim kavramı Phraseologie kavramının yaratıcısı olarak 1558 yılında yayımlanan

⁵⁹ Svetlana Stamatov, *Rus Dilinde Deyimlerin Tarihsel (etimolojik) Açısından İncelenmesi*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 8.

Phraseologia Isocratis Graeco-latina yapıtıyla Alman dilbilimci Micheal Neander ⁶⁰ tarafından ortaya atıldığı da söylentiler arasındadır. Fakat Bally, deyimbilim çalışmalarında akla ilk gelen en önemli isimlerden biridir. 1909 yılında yayımlanan *Traité de stylistique française* yapıtıyla deyimleri leksikolojinin ayrı bir disiplini olarak incelemiştir. Ortaya attığı fikirlerin Sovyetler Birliği'nde kabul görmesiyle deyimbilimin gelişimine katkı sağlamıştır.

Yüzyıl önce yürüttüğü çalışmalarında anlambilim temelli konularını hedef alan bally, Frazeolojik yapıları oluşturan sözcükler ve bu sözcüklerin ortaya koyduğu mecazi anlamın arasındaki zıtlığa dikkat çekerek, ilgisini sabit sözcük gruplarındaki anlambilim ve semantik ilişkisi gibi semantikle alakalı sorulara yöneltmiş ve günümüzde de konu edinilen birçok soruya cevap aramıştır. ⁶¹ Bu noktada deyimleri oluşturan sözcükler ve oluşan mecaz anlam arasındaki uyumsuzluğun yüzyıllar önceye dayandığı ve deyimbiliminde anlambilimin önemli bir araştırma aracı olduğu görülmektedir.

Frazeolojinin dilbilimde diğer disiplinlerden ayrı olarak bağımsız bir bilim kimliğine sahip oluşunda Rus dilbilimci Vinogradov'un çalışmaları da etkili olmuştur. Charles Bally'nin deyimbilim ile ilgili fikirlerinin Orta ve Batı Avrupa'da etkisiz kalmasıyla birlikte Vinogradov, Bally'nin fikirlerini geliştirerek frazeolojinin Sovyet dilbilimde bağımsız bir bilim disiplini kimliği kazanmasını sağlamıştır. Bally'nin attığı temelleri geliştiren Vinogradov, birçok dilde kabul görmüş bir işe imza atmış, farklı türden deyimleri sistemli bir şekilde sınıflandırarak frazeolojinin temellerini belirlemiştir.

Sovyet dilbiliminde bağımsız bir kimlik kazanan frazeoloji araştırmalarının yanında, deyimlerin hala sözcükbiliminin alt alanı olduğuna dair fikirlerin de mevcut olduğunu belirtmek gerek diye düşünmekteyiz. Germanistik araştırmalarında söz varlığının birlikleri olan frazeolojik birimler, prensip olarak kelime hazinesi birlikleri olan sözcüklerle benzer şekilde araştırılması ve tasvir edilmesinden dolayı genellikle

⁶⁰ Harald Thun, *Probleme der Phraseologie: Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen*, (1. Auflage), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1978, 17.

⁶¹ Dalibor Zeman, *Zu einigen Aspekten der Kontrastiven Phraseologie am Beispiel Deutsch-Tschechisch. Theoretische Prämissen und praktische Überlegungen*, http://jahrbuch-bruecken.de/cms/wp-content/uploads/2017/02/Br%C3%BCcken-2006.Zeman_.pdf, (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

leksikolojinin bir alt dalı olarak kabul görülmektedir.⁶² Durum böyle olsa da deyim bilimi çalışmaları 1970’li yıllardan bu yana Alman dilbilimi çerçevesinde araştırmacıların peşinden koştuğu bir alan olarak varlığını devam ettirmektedir.

Deyim açısından oldukça zengin bir hazineye sahip Türk dilindeki deyim bilimi araştırmalarına baktığımızda bu alan ile ilgili çalışmalara 20. Yüzyılda, 40’lı yıllarda Türkoloji’de başlanmış olduğunu görebilmekteyiz. Yürütülen ilk çalışmalarda deyim tanımı, açıklaması, sınıflandırılması üzerinde durulmuştur. 1950’lerin ardından dilbiliminde yeni yeni yer bulmaya başlayan Türkoloji bilimi tarafından yürütülen çalışmalar deyimbilimin dilbilimi içerisinde ayrı bir alan olarak yer almasına yönelik olmuştur. Kuanyshbek Kenzhalin, “deyimler, gerek kalıplaşmış kelime grupları hâlinde kullanılmaları gerekse sabit yapıları karakter taşımaları sebebiyle anlam bütünlüğüne sahip olmaları dolayısıyla dil biliminin ayrı bir kolunu oluşturur.”⁶³ diyerek morfolojik, sentaktik bağlamı esas alarak dilbilim-deyimbilim ilişkisine değinmektedir.

Deyimler ülkemizde de birçok araştırmacının ilgi odağı olmuştur. Türkiye’deki araştırmacılar tarafından genel olarak sözcükbilim açısından ele alınan deyimler, birçok araştırmaya konu olmuş, birçok yönden incelenmişlerdir. Türk dünyasında deyimler üzerine yürütülen çalışmaların temelleri her lehçenin kendi dil özelliklerini araştırmasıyla başlamıştır. Buna müteakip, var olan bilgilere yenilerini eklemek amacıyla çalışmalar yapılmış, deyimlerin anlam ve şekil bakımından ele alındığı araştırmalarla bu konu üzerine ortaya konan çalışmalara zenginlik katma amacı güdülmüştür. Ayrıca biçimbilimsel ve dilbilgisel özellikler açısından incelemeler yapılmış, yapılan çalışmalarla Türkçedeki deyim araştırmalarına, bu yönde yürütülen çalışmalara ışık tutulmuştur.⁶⁴

Bugün Türkiye’de deyimlerle ilgili birçok çalışma yapılmıştır. Türkiye’de deyimleri ele alan çalışmaların çoğu sözlük çalışmasıdır.

⁶²Wolfgang Fleischer, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, (1.Auflage), VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1982, 16.

⁶³ Kuanyshbek Kenzhalin, “Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi/TURKISH WORLD, Journal of Language and Literature*, (43), Bahar-Spring 2017, 107-124.

⁶⁴ Kenzhalin, ss. 107-124.

3.3. DEYİMLERİN TARİHİ VE KAYNAĞI

Deyimler, varlıkları çok eski dönemlere dayanan dil öğeleridir. Yüzlerce yıl geçmiş olsa da toplumun söz hazinesinde yer edinmişler ve dile zenginlik katmış ve hala da katmaktadırlar. Deyimler, bir toplumun tarihi boyunca anonim olarak kuşaktan kuşağa aktarılacak günümüze ulaşırlar. Toplumu yansıtan söz varlıklarından doğar ve toplumun zihnini, tarihini yansıtarak o toplumun dilsel zenginliğini, hatta toplumun etkisi altında kaldığı olayları gözler önüne seren dil birlikleridirler.

Türk dili deyim açısından oldukça zengin bir dildir. Bu özellik tarihinin derinliklerine inildiğinde de kendisini gösterir. İslamiyet Öncesi 2. Göktürk Dönemi'ne ait Türk dünyasının ilk yazılı ürünleri olarak kabul edilen Orhun Kitabeleri'nde zengin deyim varlığına rastlanması bunu kanıtlar niteliktedir. Yazıtların deyim açısından zengin oluşu, deyimlerin hem varlıklarının çok eski dönemlere dayanan dil ürünleri olduğunu hem de Türklerin çok eski zamanlarda da anlatım biçiminde sadelikten arınmış, süslü bir dil yeğlediklerini göstermektedir. Yazıtlarda geçen deyimlere “*adam kamşat*” (ayağı burkulmak, ayağı dolaşmak, sendelemek), “*adı küsi yok bulmak*” (adı sanı yok olmak), “*körür közi görmez teğ, bilir biliği bilmez teğ bol*” (gören gözleri görmez gibi eren aklı ermez gibi olmak), “*uça bar*” (uçup gitmek, ölmek, vefat etmek), “*ölü yitü kazgan*” (öle yite, ölesiye çalışmak)⁶⁵ örnekleri verilebilir.

Bu örneklerden kimileri bugün dahi kullandığımız ifadelerden oluşmaktadır. Yalnızca ifadelerin dil özellikleri bugün kullandığımız özelliklerden farklılıklar gösterir. Bu durum dilin canlı bir varlık olarak zaman içinde gelişebilme, büyüme özelliğinin deyimlerde görülen izleridir.

Deyimsel ifadelerin ilk olarak hangi zaman diliminde kullanılageldiğine dair kesin bir bilgi olmamakla beraber, Orhun Kitabeleri, Türklerin kullandıkları deyimlerin ilk tespiti niteliğindedir. Çünkü Kitabelerden önce Türk milletine dair herhangi bir yazılı belgeye rastlanmamıştır. Yenisev Yazıtları ve Çoyrev Yazıtları'nın Göktürk Metinleri'nden önce yazıldığı söylene de bu konuda uzlaşılmış kesin bir bilgi yoktur. Bu bakımdan Göktürk Metinleri'ni, Türk dünyasına dair birçok unsurun yanında deyimlerin de tarihte görüldükleri ilk yapıtlar olarak değerlendirebiliriz.

⁶⁵ Talat Tekin, *Orhon Yazıtları-Kül Tigin, Bilge kağan, Tunyukuk*, (2.Baskı) Simurg Yayınları, İstanbul 1998, s 19- 20.

Deyimler, Göktürk döneminin ardından da kullanılmaya ve kullanıldığı bölgenin, devletin dilini süslemeye devam etmişlerdir. 2. Göktürk Dönemi sonrası kurulan, yerleşik hayata geçen ilk Türk devleti olmasıyla birlikte Manihaizm, Budizm, Hristiyanlık gibi dinleri benimseyen Uygur Dönemi de söz varlığındaki deyimler bakımından zengin bir dönemdir.

Uygur Dönemi'nde farklı dini inanışların ve yeni bir hayat tarzına geçiş ile birlikte dilde bir değişim evresine gidilmiştir. Soğdca, Çince, Sanskritçe gibi diller ile sözcük alışverişinde bulunulmuş, yeni benimsenen dinlerdeki terim ve yazılar, dönemin dil anlayışını etkilemiştir. İslamiyet'in kabulüne kadar yeni kültürel sözcüklere ev sahipliği yapmıştır.⁶⁶

Uygur Dönemi'nde dilin ifade ediş biçiminin zenginleştirilmesine katkı sağlayan en önemli unsurlardan biri olarak dini metinlerin çevirisi gelmektedir. Bu sayede Türk dili yeni alım satım ile ilgili deyim ve terimlere ev sahipliği yapmıştır.⁶⁷

Türkçe, yepyeni bir dini benimsemesiyle dilsel olarak yeni öğelerle tanışmıştır. İslamiyet'in kabulüyle birlikte yeni sözcüklere ev sahipliği yapan Türk dilinin deyim varlığına ve bununla beraber dil hazinesine yeni zenginlikler kazandırması da kaçınılmaz olmuştur. Orta Asya'da İslamiyet'i kabul eden ilk Türk İslam devleti olan Karahanlılar dönemine ait eserlerde Uygur döneminde benimsenen dinlere ait sözcükler, yerini İslami çerçeve içerisinde kazanılan sözcüklere bırakmıştır. Böylece dil yeni sözcükler, yeni deyimler kazanmıştır.

Karahanlı dönemine ait eserler, deyim açısından zengin bir içeriğe sahiptir. Araplara Türkçe öğretmek Türk dilini tanıtmak amacı ile Kaşgarlı Mahmut tarafından kaleme alınan ilk Türkçe sözlük ve gramer kitabı olma özelliği taşıyan Dîvânu Lugâti't-Türk, Yusuf Has Hacib'in Kutadgu Bilig adlı yapıtı, Edib Ahmet Yükneki'nin Atabetü'l Hakayık adlı didaktik çalışması ve Hoca Ahmet Yesevi'nin Divan-ı Hikmet adlı eserleri zengin bir deyim varlığına sahiptirler.

Deyimlerin, İslamiyet'in kabulünden önce ilk yazıtların bulunmasından günümüze uzanan bu yolculukları, dilin canlı bir varlık olduğunun göstergesi, bazılarında hiç değişiklik görülmeden bugün dahi kullanılması, bazılarının ise zamanla değişerek

⁶⁶ Fuat Bozkurt, *Türklerin Dili*, (5.Baskı), Eğitim Yayınevi, Konya 2012, 82.

⁶⁷ Bozkurt, 75.

günümüzde kullanım bulması dilin gelişebilirliğinin bu kalıp ifadelerde görülen izleridir.

Toplumun söz hazinelerinden doğan ve toplumu yansıtan deyimler, anonim ürünler olsalar da mutlaka bir söyleyenleri ve bir çıkış noktaları vardır. Kaynaklarıyla ilgili Tanzimat Dönemi'nden beri çalışılmaktadır.⁶⁸

Konuşmalarımızın tadı tuzu olan bu ifadeler çeşitli söz sanatları, aktarmalar ile süslenerek dile dökülürler. Bu onların üzerlerinde barındırdıkları anlamsal zenginliğe katkı sağlayan en önemli unsurlardan biridir. Fakat semantik bakımdan varılabilecek bir diğer zenginliğin sebebi ise kaynaklarıdır. Öyle ki bir deyimın nasıl oluştuğunu bilmek onu anlayıp yorumlayabilmemizi kolaylaştırır. Nereden geldikleri, nasıl oluştukları ve kullanılmaya başladıkları çeşitli sebeplere dayanabilmektedir. Örneğin *kedi ile köpek gibi* deyiminde kedi ile köpeğin anlaşılamayan iki hayvan olması, benzetme sanatı yardımıyla metaforik bir anlama sahip olmasına neden olmaktadır. Fakat bu ifadenin anlaşılamayan insanlar için kullanılmasının bir hikâyesi, bir çıkış noktası olabilir, çünkü deyimler de tıpkı dildeki sözcükler gibi toplumun bir olaya yüklediği ortak tutum ve uzlaşım, dünya görüşü sonucunda dile yerleşerek kullanım alanını oluşturabilmektedir.

Seyfullah Türkmen'in aktardığına göre fıkraların, toplumda meydana gelen olayların ve toplumun benimsediği inanışların, gelenek ve göreneklerin deyimlere kaynaklık ettiğini belirten Cem Dilçin, aynı zamanda kaynakların ortaya çıkarılmasının, anlam zenginliğine varılmasında önemli bir rol oynadığının altını çizmektedir. Örneğin: Kös dinlemiş “olur olmaz şeylere aldırış etmeyecek denli görmüş geçirmiş olan”. Bu deyimın kaynağı “at ya da deve üzerinde çalınan büyük savaş davulu”yla ilgilidir.⁶⁹

Toplumsal olaylar, gelenek ve görenekler ve fıkraların kaynaklık ettiği deyimler şu şekilde örneklendirilebilir:

Türkçe'deki birçok deyim fıkralarıyla Türk kültüründe önemli bir yer edinmiş olan Nasrettin Hoca ev sahipliği yapmaktadır. Nasrettin Hoca fıkralarında bugün dahi farkında olmadan kullandığımız birçok deyim mevcuttur. Bunlara örnek olarak: fincancı katırlarını ürkütmek, ipe un sermek, işte şimdi kuşa benzedin, bana görünme de kime görünürsen görün, acemi bülbül bu kadar öter, ben ölürsem büyük kıyamet, geç yiğidim

⁶⁸ Yüksel Mert, *Öğrenciler için Deyimler ve Öyküleri* [Elektronik Sürüm], Az Kitap, İstanbul 2014.

⁶⁹ Seyfullah Türkmen, “Türkçe'nin Sözvarlığında Nasrettin Hoca'nın Yeri”, *Karadeniz Araştırmaları*, 5 (17), 2008, ss. 153-1592.

geç, hırsızın hiç mi suçu yok, kilimi kesip heybe yapmak, geçinmeye gönlüm yok ki adımı öğreneyim, buyurun cenaze namazına, bindiği dalı kesmek, biraz da ben öleyim, buna değmiş buna değmemiş, dağ yürümezse abdal yürür, damdan düşen halden anlar.⁷⁰ deyimlerini verebiliriz.

Nasrettin Hoca'nın fıkralarında bulunan nükteli, süslü sözlerin deyim sınıfında yer almasının sebebi Bünyamin Tetik'e göre, fıkralarda kullanılan birçok deyim dilde getirildiğinde akla Nasrettin Hoca'nın gelmemesidir.⁷¹

Dil, toplum ve kültür ile sıkı bir ilişki içinde bulunan bir varlıktır. Her biri birbirine etki etmektedir. Bir toplum olmadan dil ve kültür olamaz; dil olmadan da toplum ve kültür verimsiz kalır, gelişemez. Geliştiğinde ise bu durumu çokça diline yansıtır. Sözcük hazinesinde, kalıp ifadelerinde kendilerine ait izlere rastlanır. Deyimlerin oluşmasında etkisi, izleri büyüktür. Çünkü toplumsal bir ürün olarak sayabileceğimiz bu yapıların gelenek göreneklerden, inançlardan izler taşıması da onların ortaya çıkmasına kaynaklık edebilmektedir. “Çarşamba karısı, beşik kertme nişanlı, ahret kardeşi olmak”⁷² örnekleri bunu kanıtlar niteliktedir.

Çarşamba karısı deyimine bakacak olursak *pis bakımsız veya hızlı hareket eden kişiler* için kullanılan bu deymi duyan bir kişinin aklına ilk olarak Türkiye’de bir ilçe olan Çarşamba gelebilir. Fakat ifade ile kastedilen oldukça farklıdır. Bu durum ancak deyim hikâyesi, çıkış noktası bilindiği takdirde bir açıklık kazanabilmektedir. Deyimin çıkış noktasına bakıldığında kullanıldığı topluma ait inanışlardan doğan bir deyim olduğu görülebilir.

Çarşamba karısı deymi için farklı inanışlar mevcuttur: Türkiye’nin Tire, Ödemiş ve Bayındır ilçelerinde yalnızca çarşamba günleri görünen ve bu sebeple o gün her yeri hızlıca dolaşan korkunç bir görünüşe sahip doğaüstü varlık (cin, peri) kastedilmektedir. Bu bölgelerde halk bu deymi boş dolaşan kimseler için kullanmaktadır.⁷³ Bir başka inanış ise, çarşamba geceleri herhangi bir işe başlanıp yarım bırakılması durumunda

⁷⁰ Ahmet Turan Sinan, “Deyim Kavramı Üzerine Notlar I”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18 (2), Elâzığ 2008, 91-98, 96.

⁷¹ Bünyamin Tetik, *Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, (1. Baskı), Nesil Yayıncılık, 2013.

⁷² Ömer Asım Aksoy, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü II*, (6.Baskı) İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991, 463.

⁷³ Ayşe Duvarcı, “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”, *Bilig* (32), 2005, 125- 144, 128.

Çarşamba karısının evin çocuğunu herkesin içinde götürdüğü yönündedir.⁷⁴ Bu tür ifadeler Türk halk kültüründe yer edinmiş, halkın kendi inançlarıyla bağlantılı olarak yani inanışlarından şekil alıp meydana gelen ifadelerdir. Bu tür ifadeler ile ilgili yorumlar, bölgeden bölgeye farklılıklar gösterebilmektedir.

Deyimlerin çıkış noktasının bilinmesinin anlamsal açıdan sağladığı kolaylığı *Çarşamba karısı* deyimini ile açıklamak yerinde olacaktır. Deyimde geçen Çarşamba kelimesiyle gün ima edilir. Bunu deyimden hikâyesini bilmeyen bir kişi farklı bir şekilde yorumlayabilir. Örneğin Samsun'un Çarşamba ilçesini bilmeyen bir kimse deyimde geçen Çarşamba sözcüğünü gün ile bağdaştırabilirken, bilen bir kişi bu deyim ile bu ilçeye ait bir kadına gönderme yapıldığını düşünebilir. Bu örnek aracılığıyla deyimlerin hikâyesinin, çıkış noktasının bilinmesinin bu ifadeleri yorumlarken bizlere sağlanan kolaylığı görebilmekteyiz.

Kaynağın bilinmesi deyimleri başka dile çevrilirken de fayda sağlayacaktır. Örneğin deyimini Almancaya çevirdiğimizde şöyle bir karışıklık husule gelebilmektedir: deyim, gün ile bağdaştıran bir kişi için *die Frau, die mittwochs herumläuft* şeklinde veyahut bu duruma uygun, deyimden asıl anlamını verecek şekilde çevirebilir. İlçe ile bağdaştıran bir kimse ise *die Frau aus Çarşamba* şeklinde çevirebilir. Bu durum deyimden yanlış yorumlanıp karşı tarafta farklı bir algı yaratmasına sebep olabilir. Tabii ki deyimden anlamına eş, direkt anlamını karşılayacak bir ifade de kullanılabilir, ancak deyimler çoğunlukla mecaz barındıran ifadelerdir. Bu deyimden Alman diline çevirirken kaynağından yararlanarak, *schlampige Frau* (pasaklı kadın) şeklinde çevirebiliriz. Deyimi direkt olarak açıklamasıyla ya da direk çevirisiyle çevirirsek vermek istediğimiz mesaj yanlış anlaşılabilir.

Dil, çeşitli yollarla kelime türetmesine ek olarak farklı toplumlarla da birtakım alışverişlerde bulunabilmektedir. Örneğin Uygur Dönemi'nde benimsenen dinlerden dolayı Çince, Soğdca, Sanskritçeden ödünçlenen kelimelerin, İslamiyet'in kabulü ile Arap ve Fars dillerinin Türk dili üzerindeki etkisi bunu açıkça gösteren bir örnektir. Bu tür alışverişler sonucu öz dile başka dillerden alıntı kelimeler yerleşmektedir. Bazen kelime olduğu gibi bazen ise dilin mevcut dil yapısına göre alınır. Sözcük alışverişine ek olarak kalıp ifadelerin de diller arası alışverişler sonucu bir

⁷⁴ Şahmeran'dan Albastı'ya Türk Mitolojisindeki Doğaüstü Varlıklar, <https://www.siyasetcafe.com/sahmerandan-albastiya-turk-mitolojisindeki-dogaustu-varliklar-768g-p9.htm>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

dilden başka bir dile geçişi söz konusu olabilmektedir. Dil içerisinde sıkça başvurulan deyimlerde de bu durum görülebilmektedir. Deyimsel ifadeler, aynı kökeni paylaşan veya farklı toplumlar arasında meydana gelen alışverişler sonucunda çevrilerek bir dile yerleşebilmektedirler. Bunlara şu örnekleri verilebilir: yüz suyu dökmek, gam yemek deyimleri Farsçadan,⁷⁵ ölü mevsim deyimini Fransızcadan⁷⁶ çevrilerek dilimize geçmiştir.

3.4. ALMANCA DEYİMLERİN KAYNAĞI

Alman dili ve Türk dili, coğrafi, dini, kültürel açılardan birbirlerinden ayrı iki dil olarak konuşuldukları bölgelerdeki insanlar arası iletişimi sağlamaktadırlar. Alman ve Türk dili arasında görülen bir başka fark da her iki dilin farklı dil ailelerinden gelmeleridir. Sondan eklemeli bir dil olarak Ural Altay dil ailesinin Altay kolunun bir üyesi olan Türk dili ve Hint-Avrupa dil ailesinin Avrupa kolu içerisinde yer alan Germen dillerinden Alman dili, konuşucuları tarafından benimsenmiş kültür, hayata bakış, dini inanışlar, gelenek görenekler gibi birçok unsurun izleriyle süslenmiş, söz varlığı ve söz varlığının ayrılmaz parçası olan deyimlerini de yine bu doğrultuda biçimlendirmiştir.

Türk gelenek ve göreneklerinden, inanışlarından, dünyayı algılayış biçiminden apayrı bir coğrafyanın ve yaşanmışlığın ürünü olan Alman dili, her dil gibi tanıklık ettiği kültürün izleriyle donatılmış bir iletişim aracı ve geçmişin aktarıcısıdır. Almancayı geliştirdiği kültür alanı içerisinde değerlendirmek gerektiğinde ise salt bir Alman kültüründen bahsetmek yerine Avrupa kültüründen bahsetmek daha doğru olacaktır. Her ne kadar kendi eğitim dünyasını geliştirmiş olsa da tarihsel kültürel açıdan Avrupa kültürüyle aynı şartlar altında, benzer olaylar çerçevesinde gelişmiştir. 2. Dünya Savaşı'na kadar Alman olan ülkelerle ve bugün Avrupa'da Almanya'nın dışında Almanca konuşan Avusturya ve İsviçre ile de kültürel bağlamda ortaklığından söz etmek mümkündür.

Kökenleri Cermenlere dayanan ve bugün bizim Almanlar olarak tanıdığımız halk, birçok olaydan etkilenecek bugünkü varlığına kavuşmuştur. Dilleri de bu tarihsel süreçlerin bir sonucu olarak doğmuştur. Hint Avrupa dil grubunda yer alan, Almanların atası sayılan Cermen halkının İletişim aracı Cermen dili ses ve yapı bakımından diğer

⁷⁵ Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 37.

⁷⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil, Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 36.

Hint-Avrupa dillerinden ayrılmıştır. Bunun akabinde, gerçekleştirdikleri göçlerden dolayı kendi aralarında da Kuzey, Batı ve Doğu şeklinde 3 kabile grubuna bölünmüştür. Bugün bizim Alman olarak tanıdığımız halk ve Almanca Batı Cermen Kabilesinden gelmektedir.

Köklü bir geçmişe sahip Alman halkının tarihte etkisi altında kaldığı dönemlerin ve kültürel çevrenin izlerini diline yansıtmış olması kaçınılmaz bir olaydır. Almancayı süsleyen; bu dili konuşan bireylerin dil hazinesini zenginleştiren birçok deyim bunun en önemli kanıtları arasında yer alır. Çünkü Almanca deyimler de tıpkı Türkçede olduğu gibi ilgili dili konuşan bireylerin geçmişinden, kültüründen izler taşır, manevi anlamda geçmişe bir yolculuk gerçekleştirirler. Alman dilinin söz varlığını zenginleştiren deyimlerin kökenleri de dil sahiplerinin geçmişini direkt olmasa da dolaylı bir biçimde gözler önüne sermektedir. Dil bu dolaylı seyahatin en önemli aracıdır. Alman dilinde yer alan deyimlerin büyük bir bölümü Avrupa eğitim geleneğinin bir parçası olarak kabul edilmekte ve Antik Roma ve Yunan, Katolik Orta çağı Reformasyon zamanlarına dayanmakta olması da bunu kanıtlar niteliktedir.⁷⁷

Antik dönem, Alman tarihinin, kültürünün ve dilinin beslenmesine katkısı bakımından oldukça önemli bir yere sahiptir. Romalıların bugünkü Almanya'nın büyük bir bölümünü kuşatmasıyla birlikte Antik kültür de bölgede yaşayan halk tarafından benimsenmiş ve var olan kültür dünyaları içine yeni bir kültür anlayışı dâhil olmuştur. Bu durum yalnızca kültürel bir alışverişin değil, aynı zamanda dilsel bir alışverişin de kapılarını açmıştır. Romalılar tarafından barbar ve ilkel bir dile sahip oldukları düşünülen Cermen halkının dili Latin dilinin etkisi altında kalmıştır. Bugün Almanca deyimlerde bu kültüre ait izlerin yer aldığı deyimlere rastlayabilmekteyiz: Almancaya *mit einem Körnchen Salz* şeklinde çevrilmiş, Türkçeye *ihtiyat kaydı ile* şeklinde aktarılabilecek, Latince'den doğma *cum grano salis*⁷⁸ deyimini bu deyimlerden bir tanesidir.

Avrupa ve bununla Alman halkının kültür dünyasının şekillenmesinde etkisi büyük bir diğer kaynak Antik Yunan'dır. Birçok yönden Avrupa medeniyetinin gelişimine katkı sağlayarak felsefe, tıp, edebiyat, astronomi gibi çeşitli bilimlerin filizlendiği bu dönemin katkısı bugün birçok alanda hissedilmektedir. Biz bu katkıları

⁷⁷ Palm, 37.

⁷⁸ Palm, 37.

bir kenara bırakarak dil açısından getirdikleri üzerine yoğunlaşırsak, bu çağın Alman dil dünyasına kazandırdığı deyimlerin varlığı göze çarpacaktır, çünkü Almanca deyimler arasında kökenleri Antik Yunan'a götürülebilen deyimler bulunmaktadır. Örneğin bir olaydaki önemli nokta anlamında kullanılan *der springende Punkt*⁷⁹ deyimini ünlü Yunan filozof Aristotelesin doğa gözlemlerinden doğan bir deyimdir. Yine batı edebiyatında önemli birer konuma sahip İlyada ve Odysseia destanlarının yazarı Homer'i andıran bir deyimle de karşılaşabilmekteyiz. Örneğin *ein homerisches Gelächter*⁸⁰ deyimini Almancada *bitmeyen, çok yüksek sesli kahkaha* anlamında kullanılmaktadır. Bunlardan başka, bir rezaleti veya pis bir işi temizlemek anlamına sahip *den Augiastall ausmisten*⁸¹; nafile, bir amaca götürmeyen iş anlamındaki *eine Syspusarbeit sein*⁸² deyimleri de bu çağın izlerini taşımaktadırlar.

Alman dilini etkileyen en önemli olaylardan birine Martin Luther imza atmıştır. Herkesin anlayabileceği bir dil yaratma cabasında olan Luther, Rönesans dönemine kadar Latince olan İncil'i Almancaya çevirerek Alman diline büyük katkılarda bulunmuştur. Luther'in İncili, deyim bakımından da dile birçok ifade kazandırmıştır. Örneğin *jemanden auf Händen tragen* (birini el üstünde taşımak), *im Schweiß unseres Angesichts* (alın teriyle), *hüten etwas wie unseren Augapfel* (bir şeyi gözbebeği gibi korumak), *von Pontius zu Pilatus rennen* (mekik dokumak)⁸³

Antik çağın ardından Avrupa tarihinde önemli bir yer tutan bir diğer dönem de Orta Çağ'dır. Orta Çağ, Avrupa'yı birçok yönden etkisi altına almış bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Savaşlar, salgın hastalıklar gibi birçok kötü olayın yaşandığı ve bu sebeple karanlık dönem olarak da adlandırılan Orta Çağ dönemi tüm bunların yanında ilk üniversitelerin kurulduğu ekonomik anlamda bir canlanmanın yaşandığı bir dönem olarak da tarihteki yerini korumaktadır. Avrupa tarihiyle birlikte Alman tarihini de etkisi altında tutan ve bizlere dilin geçmiş ile günümüz arasında bir köprü kurduğunu açıkça gösteren dönemlerden biridir. Bunu Alman dilindeki deyimlerde net bir şekilde görebilmek mümkündür. Orta Çağ'da en çok tercih edilen isimlerden Heinrich ve

⁷⁹ Palm, 37.

⁸⁰ Palm, 37.

⁸¹ Palm, 37.

⁸² Palm, 37.

⁸³ Die Redewendungen der Lutherbibel, <https://www.die-bibel.de/ueber-uns/unsere-uebersetzungen/lutherbibel-2017/reformationsjubilaum/redewendungen-der-lutherbibel/> (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Konrad'ın kısaltmış halinden meydana gelen *Hinz und Kunz*⁸⁴ deyimini buna bir örnektir. Herkes, elâlem anlamlarına sahip deyim bir kimsenin çok fazla insan tanıdığını ifade etmek için kullanılmakta ve Türkçede tanımadığı yok (er kennt wirklich Hinz und Kunz) biçiminde dile getirilmektedir. Bunun dışında çabuk olmak, acele etmek, elini çabuk tutmak anlamlarına sahip *einen Zahn zulegen*⁸⁵ deyimini ve *das ist schon die halbe Miete*⁸⁶, yani “bu başarının yarısıdır”, “işin çoğu, önemli tarafı, en zor kısmı bitmiş” anlamındaki deyim de Orta Çağ'ın kaynaklık ettiği deyimlere örnek olarak verilebilir.

3.5. DEYİM KAVRAMI

Dil canlı bir organizmadır; birçok olayın etkisi altında kalarak kendini geliştirebilmekte; değiştirebilmektedir. Kendisini meydana getiren birçok öğeyi imha da edebilir; farklı biçimlerde de sunabilir. Öyle ki dilde yer alan bazı sözcüklerin geçmişte ve günümüzde gösterdiği anlamlarda farklılıklar görülebilmektedir. Hem geçmiş hem de günümüzde dilimizin en önemli söyleyiş biçimleri arasında yer alan söz birliklerini karşılayan deyim kavramı da bu sözcüklerden biridir. Bugün deyim kavramı ile dile getirdiğimiz dil birlikleri için farklı sözcükler kullanılmakla birlikte dilin yukarıda değindiğimiz özelliği neticesinde bu kavramlar da unutulmuş yerini bugünkü deyim kavramına bırakmışlardır.

“Türkçede, deyimler için çok sayıda terim kullanılmıştır. Deyim karşılığında; önceleri darbimesel, ta'bir, ıstılah sözcükleri kullanılmıştır. Ancak, darbimesel daha çok atasözlerini karşılayan bir terimdir. Tanzimat'tan sonra avama ait hikmetli sözlerin toplanması sürecinde ta'bir sözcüğü kullanılmıştır. Batı dillerinde deyim için; Fransızcada locution; İngilizcede locution, idiom, formula, expression; Almancada ise ausdrück, redensart; Rusçada frazeologizm, obraznoye, vırajeniye kelimelerinin kullanıldığı görülüyor. Cumhuriyetten sonra uzun bir süre ta'bir sözcüğü kullanılmış ve Türk Dili Araştırma Kurumu tarafından 1935 yılında İstanbul'da bastırılarak dağıtılan Osmanlıcadan Türkçeye Cep Kılavuzu'nda tabir =

⁸⁴ Redewendungen aus dem Mittelalter: Die Herkunft bekannter Sprüche, https://praxistipps.chip.de/redewendungen-aus-dem-mittelalter-die-herkunft-bekannter-sprueche_119071 (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

⁸⁵ Redewendungen aus dem Mittelalter: Die Herkunft bekannter Sprüche, https://praxistipps.chip.de/redewendungen-aus-dem-mittelalter-die-herkunft-bekannter-sprueche_119071 (Erişim Tarihi 07.07.2020).

⁸⁶ Redewendungen aus dem Mittelalter: Die Herkunft bekannter Sprüche, https://praxistipps.chip.de/redewendungen-aus-dem-mittelalter-die-herkunft-bekannter-sprueche_119071 (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

terme, expression karşılığı olarak “deyim” sözcüğü önerilmiş ve bu zamanla tutmuştur.⁸⁷

Almancada da deyim kavramını karşılayan birçok ifade ile karşılaşabilmekteyiz. Dilbilim alanları arasındaki yeri oldukça taze olan frazeoloji biliminin dar manada deyimlere; geniş anlamda atasözü, özdeyiş gibi farklı frazeolojik ögelere gönderimde bulunmasından bahsetmiştik Tüm frazeolojik birimler arasında bir farklılıktan söz edilse de Alman frazeolojisinde bu alana özgü kavramları kapsayan bir terminolojik karışıklıktan da söz etmek mümkündür. Bu karışıklık ise frazeolojinin dilbilim dünyasında oldukça yeni bir alt alan olduğunun bir göstergesi olarak kabul edilmektedir.⁸⁸

Almancada yaygın olarak kullanılan ifadeler köken bakımından Yunan Latincesi ve Yunanca olarak karşımıza çıkmaktadırlar: bunlar, Yunan Latincesinde gösterişli ifadeler (rednerischer Ausdruck) Phrasıs; özellik, kendine özgülük anlamlarına sahip (Eigentümlichkeit, Besonderheit) *İdioma* kavramına dayanmaktadır.⁸⁹

Yunanca Phrasıs sözcüğünde gösterdiği anlamsal gelişme, 17. YY’da Fransızcadan alınan ve “içeriği olmayan, bir şey çağrıştırmayan boş ifadeler” anlamlarına sahip Phrase sözcüğüyle gerçekleşmiştir. Temelde pozitif bir anlam barındıran Yunanca kökenli Phrasıs, yani gösterişli ifade (rednerischer Ausdruck) sözcüğünün aksine negatif; içeriği olmayan, boş ifadeler anlamında kullanılmıştır.⁹⁰

Bugün Alman dilinde deyimı karşılayan birçok sözcükle karşılaşılabilir. Bunları Redensart, Redewendung, Phraseologie, Phraseologismus, Sprichwörtliche Redensart und Redewendungen, İdiom şeklinde sıralayabiliriz.

Bu kavramlar deyimlerin biçimsel özelliklerine göre gösterdikleri yapıları isimlendirirler. Bu kavramlardan *Phraseologie* bir yandan ilgili bilim dalını diğer yandan incelediği tüm birimleri karşılarırken diğer tüm kavramları içine alan; her biri için bir üst kavram görevi gören bir diğer kavram da *Phraseologismus*’tur. Şekil bakımından bir cümle halini alabilen, çekime girebilen ve içerik olarak kısa, betimsel, isabetli deyişlere gönderimde bulunanlar *Redensart*; atasözü gibi bağımsız bir cümle halini

⁸⁷ Sinan, 91-98.

⁸⁸ Fleischer, 8.

⁸⁹ Fleischer, 8.

⁹⁰ Fleischer, 8.

alabilen tumturaklı sözleri karşılayanlar için ise *sprichwörtliche Redensart/Redewendung* ifadeleri kullanılır. Bu kavramlardan bir diğeri ise Redensart ile çoğunlukla eş anlamlı olarak kabul edilen, günlük dilde tüm sabit kelime birleşimlerini karşılayan *Redewendung*'tur. *Redewendung* ile tanımlanan ifadeler gerçek anlam boyutunu terk eden; mecaz anlamlı deyimlerdir. Birbirleriyle karıştırılan bu iki söyleyiş biçimi aralarında şöyle bir fark bulunmaktadır: *Redensart* olarak isimlendirilen deyimlerde, deymi oluşturan kelimelerin toplamı hiçbir anlam ifade etmez iken, *Redewendung* olarak isimlendirilenlerde mecazlı ve aynı zamanda da kelimesi kelimesine bir anlamdan bahsedilebilir. Ayrıca, *Redewendung* ifadeler gibi dış iç anlamda uyumsuzluk gösteren dil birliklerinden biri de İngiliz dilinde de deyimsel ifadeleri karşılayan *Idiom* sözcüğüdür.⁹¹

Alman dilinde deyimler, incelendikleri bilim dalı çerçevesindeki terim anlam açısından, biçimsel olarak yani cümle biçimini alabilmesi; öznesinde yüklemine değişiklikler yapılabilmesi ve bazı anlamsal özellikler açısından farklı kavramlarla adlandırılmaktadırlar.

Alman dilinde deyim olarak tanımladığımız kalıp sözlerin farklı kavramlarla ifade ediliş durumuna Türk dilinde pek rastlayamamaktayız. Türkçe'deki deyimler, kavram ve biçim özellikleri bakımından, Almanca'dan farklı olarak, gösterdiği durumu açıklayacak biçimde ifade edilmektedir. Bunu, Ömer Asım Aksoy Türkçe Deyimler Sözlüğünde deyimleri sözcük öbeği durumundaki deyimler, Tümce durumundaki deyimler, ikilemeli deyimler, hem deyim hem atasözü olarak kabul edilebilecek deyimler, beddualı, dualı, deyimler argo deyimler şeklinde ifade etmekte ve bu ifadeler için özel bir kavram kullanmamaktadır.⁹²

3.6. DEYİM TANIMLARI

Deyim kavramı farklı şekillerde ele alınıp yorumlandığından dolayı sabit bir tanımı bulunmamaktadır. Fakat tanımlar aşağı yukarı birbirine benzer.

⁹¹ Fachbegriffe der Phraseologie, <https://www.phraseo.de/fachbegriffe/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

⁹² Aksoy, II, 38-54.

Türk Dil Kurumu Sözlüğü deyimi “Genellikle gerçek anlamından az çok ayrı, kendine özgü bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir”⁹³ şeklinde, Duden ise “birlikte kesin, çoğunlukla figüratif bir anlama sahip olan kalıplaşmış sözler” olarak tanımlamaktadır.⁹⁴

Cambridge Sözlük ise deyimi “her kelimenin kendi anlamından farklı özel bir anlam taşıyan sabit bir sıra içinde bulunan kelime grubu”⁹⁵ şeklinde, deyimler üzerine çalışmaları bulunan Ömer Asım Aksoy ise Atasözleri ve Deyimler Sözlüğünde “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce”⁹⁶ olarak tanımlamıştır.

Doğan Aksan ise deyimi “belli bir kavramı, belli bir duygu ya da durumu dile getirmek için birden çok sözcüğün bir arada, seyrek olarak da tek bir sözcüğün yan anlamında kullanılmasıyla oluşan sözdür.”⁹⁷ şeklinde tanımlamaktadır.

Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğünde Berke Vardar deyimleri “Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambirim toplaması; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz (örn: küplere binmek)”⁹⁸ şeklinde tanımlamıştır.

Zeynep Korkmaz, deyimi “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime öbeği: Abayı yakmak, aşağıdan almak, bağrına taş basmak, buluttan nem kapmak, çileden çıkmak, dalga geçmek, el ele vermek, karşı gelmek, mercimeği fırına vermek, nalları dikmek, saman altından su yürütmek, üç buçuk atmak, yasak savmak, yüzgöz olmak, zılgıt vermek vb.”⁹⁹ şeklinde tanımlarken, Ali Püsküllüoğlu, “Deyim, anlatıma akıcılık, çekicilik katan, çoğunun gerçek anlamından ayrı bir anlamı bulunan, genellikle de birden çok sözcüklü dil ögesidir, kalıplaşmış sözcük topluluğudur.”¹⁰⁰ şeklinde ifade etmiştir.

⁹³ Türk Dil Kurumu Sözlüğü, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim Tarihi: 29.06. 2019.

⁹⁴ Deyim (Redewendung), <https://www.duden.de/rechtschreibung/Redewendung>, (Erişim Tarihi: 29.06.2019).

⁹⁵ Deyim (idiom), <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/idiom?q=idiom+>, (Erişim Tarihi: 29. 06. 2019).

⁹⁶ Aksoy, I, 52.

⁹⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 35.

⁹⁸ Vardar, 71.

⁹⁹ Korkmaz, 43

¹⁰⁰ Ali Püsküllüoğlu, *Türkçe Sözlük* (6.Baskı), Can Yayınları, İstanbul 2006, 24

Dilbilim Sözlüğünde deyimimin tanımı şöyledir: “Kendisini oluşturan sözcüklerin anlamından ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz kümesi.”¹⁰¹

Hüseyin Adıgüzel “Açıklamalı-Örnekli Türkçe Deyim Hazinesi” adlı deyim sözlüğünde deyimleri “Gerçek manası dışında kullanılarak yeni bir mana ifade eden ve bir düşünceyi dile getiren, iki veya daha çok kelimedenden meydana gelen kalıplaşmış söz dizisi olarak tarif edilir.”¹⁰² şeklinde tanımlamıştır.

Tanımlarda Zeynep Korkmaz, Hüseyin Adıgüzel ve Dilbilim Sözlüğü deyimlerin gerçek anlamları dışında kullanıldıklarını belirtmektedir. Fakat her ne kadar birçok deyim gerçek anlamı dışında kullanılsa da gerçek anlamında kullanılan deyimlerde bulunmaktadır. Bu tür gerçek anlamlı deyimlerde, mecaz anlamlıların aksine bir kavrama işaret edilir. Örneğin: Yükte hafif pahada ağır, Alan razı satan razı, olur şey değil! ismi var cismi yok.¹⁰³

Deyim tanımlarında dikkat çeken bir diğer nokta ise düşünce bakımından diğerlerinden ayrılan Doğan Aksan’ın, sayısı az da olsa tek sözcükten deyim olabileceği fikrini savunmasıdır. Yukarıda verilen tanımlamalar da olmak üzere, deyim üzerine yapılan araştırmalarda tek sözcükle deyim olmayacağı savunulmuştur. Vecihe Hatiboğlu bu konuya şu sözlerle açıklık getirmektedir:

“Deyimler en az iki, en çok yedi sekiz kelime ile kurulur. Çok uzun deyimler çok defa deyimlikten çıkmış, bozulmuştur. Bir tek kelime ise deyim olamaz, eğer bir kelimenin anlamı gerçek anlamından kaymışsa, o kelime mecaz anlamında kullanılıyor veya kelimenin anlamı çoğaltılıyor demektir. Çünkü bir kelimenin pek çok gerçek veya mecaz anlamı olabilir. Deyimde ise, bir tek kelimenin anlamı dışında kullanılması aranmaz, en az iki kelimenin birlikte kullanılmalarından doğan ortak anlam, gerçek anlam dışında hatta mantık dışındadır. Yoksa bir kelimenin mantık dışında kullanılması, çekici bir özellik yaratamaz, belki de anlamın kaybolmasına sebep olur ve tek kelime olduğu için de mantık dışına kayması söz konusu olamaz”¹⁰⁴

Buna göre biz de deyimler için en az iki sözcükten oluşan, anlatımı güçlendirici özelliğiyle anlatımın karşı tarafa daha etkili şekilde aktarılmasına yardımcı olan, çoğunlukla mantık dışı; mecaz anlamlı dil birlikleridir diyebiliriz.

¹⁰¹ Kamile İmer, Ahmet Kocaman, A. Sumru Özsoy, *Dilbilim Sözlüğü*, (1.Baskı), Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011, 85.

¹⁰² Hüseyin Adıgüzel, *Açıklamalı- Örnekli Türkçe Deyim Hazinesi*, (1.Baskı), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990, 6

¹⁰³ <https://www.sorubak.com/blog/gercek-anlamli-deyimlere-ornekler.html>, (Erişim Tarihi: 08.08.2019).

¹⁰⁴ Vecihe Hatiboğlu, “Kelime Grupları ve Kuralları”, *Türk Dili Araştırmaları Dergisi-Belleten*, 11, 1964, 203-244.

3.7. DEYİMLERİN GENEL ÖZELLİKLERİ

Deyimler, anlamları, yapıları bakımından diğer ifadelerden ayrılmaktadırlar. Deyimlerde mecazla sağlanan anlamsal zenginlik, kendilerini oluşturan kelimeler ve bu kelimelerle oluşan yeni anlam arasındaki uyumsuzluklar ve biçim olarak sabit, değişmez yapısı deyimleri diğer ifadelerden ve diğer kalıp sözlerden ayırmaktadır.

Deyimlerin taşıdıkları özellikleri tespit ederken deyimleri biçim ve kavram özellikleri olarak iki grupta ele alan Ömer Asım Aksoy'un ve çalışmamızda yalnızca Türkçe değil, Almanca deyimler de incelendiğinden, Almanca deyimler üzerine yaptıkları çalışmalarla bilinen Wolfgang Fleischer, Christine Palm gibi araştırmacıların da fikirlerine başvurduğumuzu belirtmek istiyoruz. Deyimlerin umumi özelliklerini her iki araştırmacının da fikirleri doğrultusunda ele alacağız.

Deyimler, çoğunlukla mecaz anlamlı ifadelerdir ve kendilerini saran bu anlamsal özellik sayesinde öz kelimelerinin dışında ikincil bir anlam yansıtır duruma gelirler. Deyimlerdeki en belirgin özellikler arasında mecazlı oluşları; oluştukları kelimelerin anlamlarından başka bir anlam boyutuna geçişleri gelir. Bally, “Deyimlerin özü, onların anlambilimsel özelliklerinde yatmaktadır.”¹⁰⁵ sözleriyle deyimlerin ana ögesinin anlamsal ölçütler olduğuna vurgu yapar. Deyimler, genellikle bir diyalogdaki bir boşluğu doldurmaya yarayan ve büyük ölçüde dilsel tasarruf sağlayan dil birlikleridir; uzunca bir cümle ile anlatılacak bir ifadeyi iki kelimelik bir deyimle dile getirebilmekteyiz. Ömer Asım Aksoy da deyimleri bu bakımdan değerlendirmekte ve onların bir ifadeyi kısa, gereksiz sözlerden arınmış bir şekilde ileten anlatım araçları olduğunu söylemektedir.¹⁰⁶

Hem Bally'nin deyimlerdeki anlambilimsel ölçütleri hem de Aksoy'un deyimlerdeki kısa özlü sözler olarak değerlendirilişi aynı noktada birleştirilebilir. Öyle ki deyimlerdeki uzun olanın kısa ve özlü bir biçimde söze dökülme özelliği bu anlamsal ölçütler, mecazlar, söz sanatlarında yatmaktadır. Deyimlerin özlü bir ifadeye bürünüşü, her zaman mecaz ile sağlanmayabilir; kimi deyimleri bir bütün olarak ele geçiren mecaz, kimilerinde görülmeyebilir. Bu gibi durumlarda sözcüklerin temel anlamlarını tamamen korudukları da görülebiliriz. Örneğin Wolfgang Fleischer'in Idiomatizität adı

¹⁰⁵ Fleischer, 10.

¹⁰⁶ A. Aksoy, I, 38.

altında değerlendirdiği özelliğe göre deyim'in karşıladığı anlam ve sözcüklerin temelde karşıladıkları anlam arasında bir uyuşmazlık görülebilir.¹⁰⁷ Cristina Palm da bu konuda Fleischer ile mutabıktır. Dar anlamda bir frazeolojik birimin anlamında dilin genel kurallarına aykırılık göstermesinin semantik özelliğinden kaynaklandığını söyler. Palm'a göre, bu tür ifadelerde sözcüklerin anlamları ve deyim'in yansıttığı anlam arasında bir uyumsuzluk vardır.¹⁰⁸ Bu uyumsuzluğu hem Türkçe hem Almancadan örneklerle inceleyelim:

Örneğin *etekleri zil çalmak* deyiminde

etek, *zil* ve *çalmak* sözcükleri ile deyim'in karşıladığı çok sevinmek anlamı arasında bir uyuşmazlık görülmektedir. Ne etek ne zil ne de çalmak sözcüklerinin anlamları çok sevinmek anlamını karşılayan bu deyim'in anlamıyla uyuşmamaktadır. Deyimlerin farklı bir anlam boyutu kazanmaları işte bu semantik özelliklerinden kaynaklı bir durumdur.

Bu durumu bir de Almancadan bir örnekle açıklayalım:

İçinden geldiği gibi konuşmak, içi dışı bir olmak anlamını karşılayan *das Herz auf der Zunge tragen* deyimini oluşturan birimlerin anlamları sırasıyla şöyledir: Herz (kalp), auf der Zunge (dil'in üstünde), tragen (taşımak).

Kelimesi kelimesine *kalbini dilinde taşımak* anlamındaki deyim'in yansıttığı anlam ise bambaşkadır. Deyim'in mecazi anlamının ne Herz kelimesi ile ne *Zunge*, ne de *tragen* kelimesi ile bir alakası bulunmamaktadır.

Bu bağlamda deyimleri oluşturan sözcükler ve deyim'in anlamı arasında görülen anlaşmazlık deyimlerin taşıdığı önemli bir anlamsal ölçütü oluşturur. Deyimlerin gösterdiği bu anlamsal uyuşmazlık onları özel kılmasına rağmen, bu durumun tüm deyimleri kapsadığını söyleyememekteyiz. Bazı deyimler var ki bunların içerisinde kendisini meydana getiren sözcükler anlamlarını kaybetmemiş olanlar, hatta hem gerçek anlamlarıyla normal bir cümle hem de mecaz anlamıyla deyim olanlar vardır. Hemen bu durumu bir örnekle açıklayalım.

¹⁰⁷ Fleischer, 35.

¹⁰⁸ Palm, 106.

*Einen Streit vom Zaun brechen*¹⁰⁹ deyimini, *bir kavga başlatmak* anlamını taşır. Deyimin bileşenleri şu şekildedir: Streit (kavga), vom Zaun (çit), brechen (kırmak)

Görüldüğü üzere deyimde vom Zaun brechen ifadesi gerçek anlamını kaybetmiş olmasına karşın Streit sözcüğü anlamını korumaktadır.

Ayrıca yukarıda değindiğimiz gibi, bazı deyimler vardır ki bu deyimlerdeki kelimeler hem mecaz hem de gerçek anlam boyutuyla kinayeli bir şekilde karşımıza çıkabilmektedirler. Bu tür deyimlere de şu örnekleri verebiliriz:

Almanca için *auf der Straße liegen*, Türkçe için *ise el uzatmak, yoluna bakmak* gibi örnekleri verebiliriz.

Bu tür deyimleri hem gerçek hem de mecaz anlamıyla anlayabilmekteyiz. Örneğin Almanca örnek gerçek anlamında düşünüldüğünde sokakta yatmak anlamında kullanılırken, mecaz anlamında ise kazanılması kolay olan şeyleri ifade etmeye yarar. Türkçe örnekte ise el uzatmak hem yardım etmek hem de gerçek anlamıyla bir kişinin elini uzatması anlamlarında anlaşılabilir.

Deyimlerin karşımıza çıkan diğer özelliklerinden biri de sahip oldukları yapılarıdır. Bilindiği üzere deyimler değişmeyen, çoğunlukla eş anlamlı bir sözcükle de bile yeri değiştirilemeyen sabit bir yapıya sahiptirler. Bu değişmezlik ve sabitlik yalnızca deyimleri oluşturan sözcüklerin eş anlamlılarına yönelik değildir. Deyimler, sözdizimsel olarak da bozulamayan yapılarıdır. Ömer Asım Aksoy, deyimlerdeki sözcüklerin yerlerinin anlamları aynı olan sözcüklerle bile değiştirilemeyeceği kanaatindedir. Aksoy, bunu *ayıkla pirincin taşını* ve *tut kelin perçeminden* deyimleriyle örneklendirir.¹¹⁰

Zor, karmaşık durumlarda dile getirdiğimiz *Ayıkla pirincin taşını* deyimindeki *pirinç* sözcüğü yerine *bulgur* sözcüğünü kullanamayız. Yani deyimini “*ayıkla bulgurun taşını*” şeklinde ifade edemeyiz.

Yine bir başka deyimle örneklendirelim: *tut kelin perçeminden* deyiminin söz dizimini bozup *kelin perçeminden tut* şeklinde dile getirmemizle birlikte deyim, özelliğini yitirerek herhangi bir cümle halini alır.

¹⁰⁹ Fleischer, 35.

¹¹⁰ Aksoy, 38.

Deyim olmayan normal yapılar ve deyimler arasında önemli bir ölçüt olan sabitlik kriteri, deyimlerdeki sözcüklerin yerlerinde değişikliğe gidilememesi ve sözcüklerin asıl anlamlarının değişime uğrayarak oluşturdukları ikinci anlamın bir bütün oluşturarak kalıplaşması bakımından sözcüksel ve anlamsal olarak karşımıza çıkmaktadır:

“Deyimin kelimelerinin yer değiştirmeleri konusunda normal bir sözdizimsel kelime birleşiminkine göre daha dar sınırlar çizilmiştir. Birçok durumda böyle bir şey mümkün değildir; anlamsal ve sözcüksel sabitlik vardır. Deyimin bütünsel anlamı tek tek sözlüklerin kombinasyonuna bağlıdır ve bu bakımdan model karakter özelliği göstermezler.”¹¹¹

Bu durumu Almancadan örneklendirelim:

Sein Herz auf der Zunge tragen (içinden geldiği gibi konuşmak) deyimine baktığımızda deyimini oluşturan kelimelerin yerlerinin değişmesi, deyim de anlamının bozulacağına işaret etmektedir. Deyimi *Ahmet trägt sein Kopf auf der Zunge* (Ahmet kafasını dilinde taşıyor) şeklinde ifade etmek, içinden geldiği gibi konuşmak anlamındaki bu deyim de anlamını karşılamamaktadır. Yine aynı şekilde sözdizimsel bir değişiklikle semantik bağ da bozulabilmektedir:

Auf der Zunge trägt Ahmet sein Herz/ Ahmet trägt seine Zunge auf dem Herzen (Dilinde taşıyor Ahmet kalbini/ Ahmet dilini kalbinde taşıyor.)

Örnekte görüldüğü üzere deyimlerde sözdiziminin bozulması anlamının da bozulmasına yol açabilmektedir. Yani artık kelimeler ikincil değil, ilk anlamlarını taşımakta, bir kimsenin dili üzerinde kalbini taşıdığı anlaşılmaktadır.

Deyimleri diğer serbest kelime birleşimlerinden ayıran özelliklerden birini değişmeyen sabit yapıları oluşturur. Örneklerden de anlaşıldığı üzere sözdizimsel veya sözcüksel olarak yapılan bir değişikle deyim de anlamını bozulabilmektedir.

Bir toplumun dili, bölgeden bölgeye değişik şekillerde biçimlenebilmektedir. Bu durumu aynı dili ve aynı kültürü taşıyan bir toplumda farklı ifade ediş biçimlerine başvurulması en iyi şekilde örneklendirmektedir. Bazı deyimlerdeki kelimelerde

¹¹¹ Fleischer, 41.

kullanıldığı bölgeye göre değişikliklere rastlanılabilmektedir. Bu durum kimi zaman biçimin değişmesiyle, kimi zaman ise sözcüğün değişmesiyle gerçekleşir.¹¹²

Örneğin: *kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla* deyiminin *kızım sana söylüyorum gelinim sen işit* şeklinde; *çenesi düşük* deyiminin *çenesi çürük* şeklinde dile getirilmesi bu durumu örneklemektedir.

Türkçedeki kimi deyimlerdeki sözcüklerin bölgelere göre değişiklik aksetmesine karşın, Almancadaki deyimlerde bu durumun oluşmadığını görmekteyiz. Fleischer'in verdiği bir örneğe göre deyimlerin bileşenleri yani sözcüklerinin bölgelere farklı kullanılışları sözcük ve anlam bakımından bir sabitlik gerektirmektedir. Güneyde konuşulan Avusturya ve İsviçre Almancalarında kaymak anlamına gelen *Rahm* sözcüğü yüksek Almancada *Sahne* sözcüğü ile karşılanmaktadır. Almanca *den Rahm abschöpfen* (kaymağını yemek) deyimindeki *Rahm* sözcüğünün, eş anlamlısı *Sahne* sözcüğü ile değiştirilmesi alışlagelmiş bir durum olarak kabul edilmemektedir.¹¹³

Deyimlerin sabitlik özelliği araştırmacıların üzerinde durduğu bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu konu üzerine duran bir diğer araştırmacı da Harald Burger'dir. Burger, sabitlik kuralının tüm deyimleri kapsamadığını söyler ve biçimsel olarak değişiklik gösteren deyimlerin de olduğu belirtir. Burger'e göre temel anlamını yitirmiş, ortaya çıkan yeni anlam ile bir bağı bulunmayan (ins Gras Beißen, an jmd. einen Narren gefressen haben) ve artık dilde yeri olmayan sözcüklerin oluşturduğu bazı deyimler değişmez yapıdadır (örn: kipp und klar, maulaffen feilhalten, jmd. ins Bockhorn jagen).¹¹⁴

Deyim harici kullanılagelmeyen sözcüklerin oluşturduğu ifadelerin yanında eski gramer yapısını devam ettiren, deyim harici dile getirilmeyen, deyimleşerek dile yerleşmiş dil birliklerini de değiştirmek mümkün görünmemektedir.

Bu yapılar şu şekildedirler: çekimsiz niteleme sıfatında görülen anormallikler (eitel Freude/glück, gut Holz, auf gut Glück), partizip yapının sıfat gibi kullanılışı zarf durumunda genitif (guten Glaubens) ve nesne olarak genitif yapısı (seines Weges gehen, des Wegen kommen, jmdneines anderen/Besseren belehren), genitiv çekiminin ön ek olarak kullanılması (Auf des Messers schneide stehen, auf schusters Rappen),

¹¹² Aksoy, 45.

¹¹³ Fleischer, 41.

¹¹⁴ Burger, 67.

kural bozan anormallikler (jmnd lügen strafen, mit jmnd ist nicht gut kirchen essen), artikel kullanımında görülen anormallikler (vor Ort, Hals über Kopf, schlange stehen, auf Draht sein), zamir kullanımda görülen anormallikler (es leicht/schwer/gut/schlecht haben, jmdm. eins auswischen, einen einziehen), edat kullanımındaki anormallikler (jmd/etwas ist nicht ohne etwas).¹¹⁵

Örneklerden bazılarını inceleyelim:

Gut Holz ve *auf des Messers Schneide stehen* deyimlerini ele alalım:

Alman dilinde sıfat çekimi ilgili sözcüğün artikeli esas alınarak gerçekleşir. Normal durumlarda *Das Holz* sözcüğü kendisinden önce gelen *gut* sıfatıyla *gutes Holz* biçiminde çekimlenmesi gerekirken deyimde bu olayın gerçekleşmediğini görüyoruz. Yine bir diğer örnekte de oldukça belirgin bir anormallikle karşılaşyoruz:

Auf des Messers Schneide stehen örneğinde aitlik bildiren, ismin in hali olarak ya da Türkçe isim tamlaması olarak bildiğimiz genitiv yapıda görülen anormallik bu deyimde özgü bir durumdur. Normalde genitiv yapının kuralı gereği tamlanan tamlayandan önce gelmelidir; örnekte ise tamlayandan sonra gelmiştir. Bu sebeple tamlanan ismin yeri değişmiş; ifade de geçen *auf* edatı da dativ/akusativ yerine genitiv yapı ile çekimlenmiştir.

Auf der Schneide des Messers stehen: normal yapı

Auf des Messers Schneide stehen: anormal yapı

Türkçe deyimler arasında biçimsel olarak özel, dilbilgisi kurallarını hiçe sayan özel bir yapıya sahip deyimlere rastlamak mümkündür. Bu tür deyimlere şu örnekleri verebiliriz: *Aç acına, az daha, pisi pisine, uzun uzadıya*.¹¹⁶

Deyimlerdeki bir diğer özellik ise bu dil birliklerinde kimi sözcüklerin kullanılmayışıdır. Bazı sözcükleri çıkararak oluşturulan deyimlere de *akşam sabaha* (ya akşama ya sabaha), *el etmek* (el ile işaret etmek), *er geç* (erken ya da geç olarak), *bugün yarın* (ya bugün ya yarın)¹¹⁷ örnekleri verilebilir.

Değişmeyen, sabit yapılarının aksine farklı bakımlardan değişiklikler gösteren deyimlerin de varlığına dikkat çekmek istiyoruz.

¹¹⁵ Fleischer, 52 -53.

¹¹⁶ Aksoy, 466.

¹¹⁷ Aksoy, 466.

Deyimlerde morfolojik ve kısmen sentaktik olarak (*seine Hand/seine Hände im Spiel haben, mit den Achseln/die Achseln zucken, das/sein Herz auf der Zunge Tragen, mit den Händen/mit Händen greifen, kein Haar/Härchen krümmen/ keinen/nicht den Bissen Brot gönnen, ist gehüpft/gehüpft wie gesprungen*), sözcüklerde, eş ve zıt anlamlar oluşturabilecek biçimde, başka sözcüklerle yer değişikliğine gidilebilir (*auf den Arm / auf die Schippe nehmen, mit dem/gegen den Strom schwimmen*), yapısında bir isim veya bir sıfatla nitelendirilmesi, zarf grubu, üçüncü bir element ekleyerek veya relativ cümle yardımıyla genişletme veya bunun zıttı olarak bir sözcüğü çıkararak (*der ganze Nachmittag, die ganze Feier fand auf des Messers Schneide statt*) azaltma yapılabilir.¹¹⁸

Örneklere baktığımızda deyimlerin farklı biçimlerde karşımıza çıkabileceklerini görebilmekteyiz. *Seine Hand im Spiel haben* (bir işte parmağı olmak) deyimini *Hand* yerine çoğuluyla *Hände* şeklinde söyleyebilirken, *jemanden auf den Arm nehmen* (birini alaya almak) deyiminde *Arm* sözcüğünün *Schippe* (birini alaya almak) sözcüğü ile yer değişikliğine giderek eş anlamlı bir deyim oluşturulmuştur. Ayrıca *mit dem Strom schwimmen* (aynı fikirde olmak) ve *gegen den Strom schwimmen* (farklı bir fikir savunmak) deyimlerinde *mit* (ile) edatını *gegen* (karşı) edatıyla değiştirerek zıt anlamlı deyimlerle de karşılaşılabılır.

Bir sözcüğü çıkararak deyimde azaltmaya gidilmesi Türkçe deyimlerde de rastladığımız bir durumdur. *Akşama sabaha* (ya akşam ya sabaha), *göz etmek* (göz ile işaret etmek), *er geç* (er ya da geç), *büyümüş de küçülmüş* (sanki.)¹¹⁹

Deyimlerin sahip oldukları bir diğer özellik ise deyim tanımlarında da araştırmacıların değindiği bir noktadır. Deyimler, en az iki sözcükten meydana gelen dil birlikleridir. Deyimleri oluşturan birimler, araştırmacılar arasında bir görüş ayrılığı doğurmakta, kimileri bir içerik ileten, tek başına da bir anlama sahip olabilen kelimeleri (autosemantikum), kimileri ise (synsemantikum) fonksiyon kelimeleriyle oluşan yapıları da sınıflandırmaya dâhil etmektedir.

Bu araştırmacılardan biri olan Fleischer, bir deyim en az bir adet autosemantik kelimedenden oluşması gerektiğini söyleyerek edat, bağlaç gibi tek başına bir anlam ifade

¹¹⁸ Fleischer, 209-215.

¹¹⁹ Aksoy, 466.

etmeyen fonksiyon kelimelerinin deyimleri meydana getiren sözcükler arasında sayılmaması gerektiğini düşünmektedir.¹²⁰

Deyimlerin biçimsel olarak taşıdıkları bir başka özelliğe de değinmek istiyoruz. Karşımıza her zaman aynı yapıyla çıkmayan bu söz birlikleri çok farklı biçimlere sahiptir. Kimi zaman söz öbeği kimi zaman ise cümle şeklinde çıkabilmektedir. Birçok biçimde karşılaştığımız deyimler, ad (Allah kavuştursuna gittik), sıfat (Anasının gözü bir adam), belirteç (at başı beraber gidiyorlar) ünlem (ölünün körü!) veya eylem yapısında (onunla başa çıkamıyorum, o sana kazık atmış)¹²¹ birçok biçime bürünerek dili süsleyen dil birlikleridir. Ayrıca eylem yapısına sahip deyimlerin çekime girebildikleri, özneye ve zamana göre değişiklik gösterdiği de örnekte kendini göstermektedir.

Baş a çıkmak deyimini *baş a çıkıyorum, baş a çıkamıyorum, baş a çıkmalısın* şeklinde; *kazık atmak* deyimini de yine özne ve zamanda değişikliklere giderek “kazık attı, kazık atıyor, kazık atacaksın” örneklerinde olduğu gibi ifade edebilmekteyiz. Tümce grubu içerisindeki bazı deyimlerin çekime girdiklerini gördük, mamafih bu durum bazı tümce durumu için geçerli değildir.

Örneğin: *incir çekirdeğini dolduramaz, dostlar alışverişte görsün*¹²² deyimlerinin yapısını bozamayız. Yani incir çekirdeğini dolduracak, doldurmuş ya da dostlar alışverişte görmesin olarak ifade edemeyiz.

Türkçede olduğu gibi Almandaki deyimler de birçok biçimde dil kullanıcılarının konuşmalarına renk katmaktadırlar. Söz öbeği ve cümle biçiminde yer alan birçok deyim mevcuttur Ayrıca bunlara ilaveten Ad (die letzte Stunde, üble Nachrede, Offene Stadt), sıfat (kurz angebunden, schwarz angeschrieben, schief gewickelt), zarf (unter freiem Himmel, beim ersten Hahnenschrei) durumlarında da görebileceğimiz Almanca deyimler, ünlem (nichts da! erst können vor Lachen!) ve eylem (die Karten Aufdecken) halleriyle de görebileceğimiz söz öbekleridirler.¹²³

Mecaz deyimler için olmazsa olmaz niteliklerin başında gelir. Tüm deyimleri kapsamasa da hem Almanca hem Türkçe deyimler, gerçek ve mecaz anlamlı veya hem

¹²⁰ Fleischer, 34.

¹²¹ Aksoy, 476-477.

¹²² Aksoy, 39.

¹²³ Fleischer, 132-159.

mecaz hem gerçek anlamlı sözcük birleşimleridir. En az iki sözcükten oluşmaları gereken bu dil birlikleri yapıları bakımından ise çoğunlukla değişken bir özellik göstermektedir, çünkü bu söz öbeklerinin sabitlik ilkesi yalnızca bazı deyimleri kapsamaktadır. Ayrıca hem Almanca hem de Türkçe deyimler söz ve cümle öbeği biçimleriyle ve bunun dışında ad, sıfat, zarf, ünlem gibi birçok tür içermektedir.

3.8. DEYİMLERDE AKTARMALAR VE EDEBİ SANATLAR

Dilde sade ifadeler kullanmak, konuşmayı basitleştirmek hiçbir dil kullanıcısının yeğlediği bir durum değildir. Her insan gerek günlük konuşmasında gerekse edebi bir eserde her zaman dili sadelikten kurtaran; mizah yönü ağır, düşündürücü nokta atışları yapar. Kelimeleri gerçek anlamlarından oldukça farklı anlamlarda kullanır ve yeni anlamlara yelken açar; Bazen bir hayvana, bazen bir eşyaya özgü bir özelliği sanki kendisininmiş gibi gösterir, bazen ise kendisine ya da herhangi bir kimseye, olaya benzetir. Bu sayede kullandığı dili basit sözcüklerden sıyrır; nokta atışları yapabilecek ifadelerle verilmek istenen mesajı daha açıklayıcı hale getirir. Dilin bu yönünü öne çıkaran en önemli olaylardan biri mecazdır çünkü yukarıda değindiğimiz durumlar çoğunlukla mecaz sayesinde ortaya çıkabilmektedir. Fakat dil mecazın yanında, anlam ve ses bakımından da bir cazibe kazanabilmektedir. Bu sebepten bu sanatlar mecaza, anlama ve sese dayalı olarak üç grupta incelenmektedir. Biz çalışmamızı mecaza dayalı (mecaz-ı mürsel, teşbih, istiare, kinaye), anlama dayalı (tezat, mübalağa) sanatlar üzerine yoğunlaştırmayı uygun gördük.

Anadilimiz Türkçe, sık sık yeni kavramların oluşturulmasında doğa ile iş birliği içinde bulunan bir dildir. Nesneleri adlandırırken aralarındaki birtakım benzerliklere dayanarak, mecaz kullanarak yeni kavramlar oluşturulabilir. Bu durum deyim aktarması veya metafor adı altında gerçekleşir. Edebiyatta istiare olarak da geçmektedir. Benzetme sanatından faydalanarak oluşturulan deyim aktarması benzeyen ve benzetilen öğelerin kullanılıp kullanılmamasına bağlı olarak açık ve kapalı istiare olarak ikiye ayrılmaktadır. Sadece benzetilen öğenin yer aldığı aktarma türü açık, benzeyen öğenin bulunduğu aktarma türü ise kapalı istiare olarak geçmektedir.

Duygularımızın, düşüncelerimizin daha güçlü ve ikna edici bir şekilde dışa yansımada önemli rol oynayan aktarmaların yanında, söz sanatlarının da anlatımın

daha akıcı ve güçlü bir şekle bürümesindeki etkisi yadsınamaz bir gerçektir. Günlük hayatımızda gerçekleştirdiğimiz her diyalogda sık sık başvurduğumuz bu olaylar, yine günlük hayatımızın bir parçası olan deyimlerde de kendilerini göstermektedir. Çoğunlukla kelimelerin söz sanatları ve anlam olayları yardımıyla yeni bir kalıba girmesi, deyimlerdeki bu anlam zenginliğinin yansıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ömer Asım Aksoy “En uçucu kavramlar, en ince hayaller, en güzel benzetmeler, çeşit çeşit mecazlar ve söz ustalıkları mini mini bir deyim yapı harçları arasında parlar.”¹²⁴ sözü ile söz sanatının ve anlam olaylarının deyimlerdeki önemini vurgular. Kısacası mecaz, aktarmalar gibi unsurlar oldukça önemlidir.

Mecaz, yani metafor deyimlerdeki anlam zenginliğinin başlıca sebepleri arasında sayılabilir. Gerçek anlamında anlaşılan deyimler olsalar dahi çalışmamız boyunca değindiğimiz üzere mecaz, deyimlerdeki anlamsal zenginliğin en önemli sebepleri arasında yer almaktadır.

Metafor, Antik Yunan’da da ünlü filozof Aristoteles tarafından ele alınan bir konudur. Ünlü filozof Poetik, Retorik ve biraz da Topik adlı çalışmalarında metafor konusunu ele almış; benzetme, mübalağa ve atasözlerini metafor sınıfı içinde değerlendirmiş ve ayrıca metaforu tüm retorik figürlerin bir türü olduğu fikrini savunmuştur.¹²⁵ Aristoteles’in metafor olayına dahil ettiği anlam olaylarıyla deyimlerde sıkça karşılaşıyor olmamız yukarıdaki fikrimizi destekler niteliktedir.

Bir diğer önemli anlam olayı olan aktarmalar da birçok deyim ev sahipliği yaptığı ve mecazın olmazsa olmaz yardımcısıdır. Aktarma yapma yani bir kavramdan yararlanılarak başka bir kavram ortaya atma olayı, ihtiyaç duyulduğu kabul gördüğü müddetçe dilde yer edinmektedir. Anlatımı daha etkili hale getirmek amacıyla söz sanatları ve doğadan yararlanmaları neticesinde farklı bir anlam boyutuna gidilerek dilsel bir ihtiyacı karşılanır. Her dilde görülen bu anlam olayı, kültürlerin algılayış şekilleri neticesine göre farklı kültürlerde farklı şekillerde görülebilirler çünkü her dil, benzerlikler görülse de birbirlerinden farklı bir tutum içinde gelişir. Örneğin gücün simgesi olarak kullandığımız aslan sözcüğünün bir başka kültürde farklı bir bağlamda

¹²⁴ Aksoy, 47.

¹²⁵ Venessa Albus, *Metapher und Weltbild: Untersuchungen zur Philosophie im 18. Jahrhundert*, (Auflage 1), Königshausen und Neumann gmbH, Würzburg 2001, 12.

simgelenmesi bu kelimenin kullanılması ile yapılacak bir aktarmada anlamın farklılaşmasına yol açabilir.

Türkçe ve Almancadan bir örnekle bu durumu açıklarsak Bärmann Fraas isimli bir Alman firmasının yaptığı bir aktarım hatasına dikkat çekebiliriz. Farklı kültürlerde farklı şekilde algılanan kavramları aktarırken istenilen amacın aşılabildiğini gözler önüne seren hatada bir Türk gazetesinde ayı gibi güçlü (stark wie ein Bär) başlığıyla yayımladığı reklam afişini farklı bir biçimde aktarmaktadır: Almancada ayı sembolü ile olumlu bir anlam aktarılmaktadır. Türkçede ise kötü karakterli, kaba, hantal gibi anlamlarda, yani olumsuz anlamda kullanılmaktadır. Ayı gibi güçlü ifadesinin Türkçeye çevrilmesiyle olumlu bir aktarma gerçekleşmez çünkü Türkçe, gücün sembolü olarak aslan kavramından yararlanır. Bu bağlamda, Almancada olumlu bir anlamda kullanılan ayı gibi güçlü ifadesi Türkçeye çevrildiğinde amacından sapar.¹²⁶ Aktarmalar insandan doğaya, doğadan insana, duyular arasında, doğadan doğaya ve somutlaştırma şeklinde yapılmaktadır.

3.8.1. İnsandan Doğaya Aktarma

Diğer insanlarla gerçekleştirdiğimiz her konuşmada muhakkak biz insanlara ait birtakım özellikleri hayvanlara veya bir eşyaya yükleyebilmekteyiz. Tıpkı kendimiz gibi bir masaya bacak; bir dağa etek giydirebilir, güneşi düşündürebilir, gülümsetebiliriz. Bu durumu her ne kadar gerçek olarak icraata dökemesek bile dilin sihirli gücü sayesinde mümkün kılabiliriz. Aktarmalar adı altında değerlendirilen bu sihirli güç, insana özgü bir özelliğin benzerliğinden ötürü doğada bulunan başka bir nesneyi karşılaması için kullanılan bir aktarma türüdür. Bu sayede tıpkı bizim gibi masanın ayakları, kapının kolu olabilmektedir. Bu yalnızca bizim anadilimiz için değil, hemen hemen tüm diller için geçerli bir durumdur. Her toplum herhangi bir nesne için anlamsız bir ifade seçmek yerine, bu durumu dilin benzerlik ilişkisiyle oluşan sihirli gücünü kullanarak sağlamış ve hâlâ da sağlamaktadır.

İnsandan doğaya yapabilmenin en önemli baş yapıtı benzetme sanatıdır. Benzetme sanatının deyim aktarmalarındaki önemi yadsınamaz bir gerçektir. Benzetme sanatı

¹²⁶ Kutman Kahramantürk, "Interlinguale und interkulturelle Aspekte der deutschen und türkischen Phraseologismen - dargestellt anhand von Somatismen und Zoosemismen", *Alman Dili ve Edebiyatı Dergisi*, (13), 2001, 57-71.

olmadan aktarma gerçekleştirilemez, çünkü benzerlik ilkesi adı altında karşılaştırılabilecek bir durum oluşmaz. İnsandan doğaya aktarma gerçekleştirebilmemiz için insana ait bir özelliğin doğada bulunan bir varlığa yakıştırılması gerekir. Örneğin Kuşların bu aktarma yoluyla şarkı söylediğini, denizin dalgalarının hırçın bir şekilde kıyıya vurduğunu dile getirebilmekteyiz. İnsanın şarkı söyleyebilme yeteneği ve kuşların melodili ötüşleri; hırçınlık özelliği ile dalganın şiddeti benzerlikten yararlanılarak aktarılır.

İnsandan doğaya yapılan aktarmalar yalnızca etrafımızda bulunan nesneler için değil, deyimlerde de karşımıza çıkmaktadır. Her dilin deyimlerinde görülebilirler. Örneğin Almanca deyimlerde de sıkça rastlanan bir aktarma türüdürler. Bu dilde de insani özelliklerin doğaya aktarımı ile deyimlerdeki süslü anlatım ortaya çıkmaktadır. Deyimlere insani özelliklerin doğaya atfedilmesiyle oluşan bir anlamsal zenginlik katarlar.

Örneğin Türkçe’de *ye kürküm ye* dediğimizde, yemek yemek eyleminin cansız bir varlık olan kürk ile ortak bir bağlamda kullanılması ve bu bağlamdan insanın kendisinden çok giyim kuşamına verdiği önemi açıklayan *ye kürküm ye* deyiminin ortaya çıkması, durumu özetler niteliktedir.

Olabilirliği imkânsız olan olayları anlatmak için kullanılan *Balık kavağa çıkınca* örneğinde de aynı durum söz konusudur. Bir balığın kavak ağacına çıkması söz konusu olamaz.

Almanca’da da insandan doğaya aktarma yoluyla yapılan deyimler bulunabileceğini söylemiştik. Almanca’daki örneklere şu örnekleri verebiliriz:

Die Flöhe husten hören (küçük ayrıntıları bile algılayabilmek, yeni haberlere duyarlı olmak, olmayan şeyleri varmış gibi düşünmek) deyimini oluşturan ve kelime kelime *pirelerin öksürdüğünü duymak* olarak çevirebileceğimiz bu deyimde öksürmek eyleminin pirelere yüklenmesi; *Wo sich Fuchs und Hase gute Nacht sagen* (ıssız, sessiz bir yerde) kelime kelime çevirisi *tilki ve tavşanın birbirlerine iyi geceler dilediği bir yer* olan ve doğada yer alan tilki ve tavşanın bir insan gibi birbirlerine iyi geceler dilemesi; kelimesi kelimesine çevirisi *buna tavuklar bile güle* olan inanılmayacak, kulağa saçma, absürd gelen bir durumu anlatmak için başvurulmuş *Da lachen ja die Hühner* (kūlahıma anlat), deyiminde tavukların gülmesi, insana ait özelliklerin doğadaki varlıklara

yüklenmesinden kaynaklanan deyimlerdir. Bu durum insan dışı varlıklara insani vasıfların atfedilmesi durumu olarak kabul edilen kişileştirme (teşhis) adı altında da ele alınmaktadır.

Pirelerin öksürebilmesi, tilki ve tavşanın iyi geceler dileyebilmesi, tavukların gülebilmesine imkân yoktur. Öksürme, iyi geceler dileme, gülme gibi insani özelliklerin hayvanlara aktarılması yoluyla deyimlerin anlam açısından zenginliğinin daha açık, çekici ve görsel bir şekilde söze yansıtılması sağlanmıştır.

3.8.2. Doğadan İnsana Aktarma

Doğadaki özelliklerin insana aktarılması ile yapılan bir aktarma türüdür. Doğadan insana yapılan aktarmalar da deyimlerdeki anlam zenginliğinin yapıtaşları arasında yer almaktadırlar

Günlük konuşma dilimizde deyimlerimizde sıklıkla kullandığımız bu tür aktarmalar sayesinde doğada bulunan bir nesneye insani bir özellik yüklenir. Örnek vermek gerekirse *sinirden kükremek* deyimindeki kükreme eylemi ile vurgulanan kükreme özelliğine sahip aslan değildir, insanın bir aslan gibi kükrediği kastedilmektedir. Çünkü aslan kükrediğinde çok şiddetli bir ses çıkar. Sinirli bir insan bağırduğunda da bu durum aslanınki kadar olamasa bile şiddetlidir. Bu şiddeti artırmak ancak insanın bağırışını aslanın kükremesine *benzeterek* gerçekleştirilebilir. Böylece sinirli bir insan *aslan gibi kükrer* ve bizler bu insanın ne kadar sinirlenmiş olabileceğini daha ikna edici bir şekilde algılayabiliriz. Aslanın bu niteliği, gösterilen konumunda bulunan insana aktarılmaktadır. Aynı şekilde bir kimseyi aslan, ayı, köpek şeklinde tanımlamakta bu tür aktarmalara örnek olarak sayılabilir çünkü bu varlıkların kimi özellikleri karşı tarafa aktarılmaktadır.

Bu durum Almanca'da da görülebilmektedir. Örneğin Almanca'da, fil hafızasına sahip olmak *ein Elefantengedächtnis haben* deymi, insana atfedilerek kişinin kuvvetli bir hafızaya sahip olduğunu vurgulama amaçlı söylenen bir deyimdir.

Almanca'da bulunan fil hafızasına sahip olmak deymi, Türkçe'de de *fil hafızalı* şeklinde kullanılmaktadır. Doğadaki bir varlığa ait güçlü hafıza özelliği insanlar için kullanılmaktadır. Her iki dilde de aynı anlatım yolunun seçilmesi, deyimlerin toplumlar

arası farklılık göstermesinin yanında, bireylerin diğer toplumlarla yakın bir anlatım biçimini benimsemesinden kaynaklanmaktadır.

Almanca'da doğadan insana yapılan aktarmaların deyimlerdeki yansımalarına başka bir örnek olarak yine sinirden kükremek deyimini verebiliriz; çünkü bu ifade de Almancada, Türkçede olduğu gibi aktarılmaktadır. *Vor wut brüllen* ifadesi, aslanın kükreme niteliğinden yararlanılarak yapılan doğadan insan aktarmaya örnektir.

3.8.3. Duyular Arası Aktarma

Duyular arası aktarmalarda beş duyu organımızın (görme, işitme, dokunma, tat alma ve koku alma) benzetme ve yakınlık ilişkisi içinde birbirlerinin yerine kullanılmasıyla yapılır. Bu durum sözün daha etkileyici bir şekilde anlatılmasını olanaklı hale getirir.

3.8.4. Doğadan Doğaya Aktarma

Kavramlaştırma yalnızca insani özelliğin doğaya, doğadan insana veya bir duyumuzun farklı bir duyunun kılığına girmesiyle değil, doğadaki nesnelerin ve varlıkların yine doğadan yararlanması sonucunda da gerçekleşebilmektedir. Doğadan doğaya aktarma adı altında geçen bu anlam olayı türü, doğanın kendisi ile bir aktarma gerçekleştirilmesidir.

3.8.5. Somutlaştırma

Dil yalnızca somut varlıklar bütünü değildir, bilakis içinde soyut olan kavramları da barındırır. Ev, araba, kitap, kalem gibi somut varlıklar gibi korku, heyecan, cimrilik sevinç, sevgi vb. gibi soyut olan kavramlar da bulunmaktadır. Bu soyut kavramların görsel olarak dışa yansması genellikle somutlaştırma yolu ile yapılmaktadır. Somutlaştırma, soyut bir kavramın somut bir vücuda bürünmesidir; dilde 5 duyu olgumuz ile algılayamadığımız halde sanki algılıyormuşuz gibi gösterebildiğimiz bir dil oyunudur. Konuşurken, duygularımızı ifade ederken yararlandığımız ve göremediğimiz fakat duygularımızın görselleştirilmesinde aktif bir rol oynayan somutlaştırma sanatına kişileştirme ve benzetmelerde sıkça rastlanılabilmektedir. Özellikle deyimlerde rastlanması kaçınılmaz bir anlam olayıdır. Doğan Aksan, somutlaştırma ve deyim

ilişisini “Deyimler her dilde somutlaştırmaya büyük ölçüde başvuran anlatım biçimleridir.”¹²⁷ sözüyle açıklamaktadır. Bilhassa duygularımız gibi soyut kavramlar deyimler sayesinde somut bir kimliğe bürünmekte ve daha kolay algılanmaktadır. Bir başka görüşe göre bu kalıp ifadelerde somutlaştırma olayının kaçınılmaz olması, kendisini oluşturan göstergelerin gerçek anlamlarının somut, üzerinde taşıdığı ikincil anlamının ise soyut olmasından kaynaklanmaktadır.¹²⁸ Yani bu düşünceye göre bütün deyimler bir somutlaştırma örneğidir, çünkü her deyim taşıdığı ikinci bir anlam vardır.

Somitlaştırma yolu ile yapılan deyimlere şu örnekler verilebilir: “Baltayı taş vurmak, başının etini yemek, ateşle oynamak, kafa patlatmak, meteliğe kurşun atmak, diş bilemek, başına çorap örmek.”¹²⁹ Yukarıdaki düşünceyi bu örneklerden biri ile daha somut bir biçimde açıklamak istiyoruz. Baltayı taş vurmak deyiminde bir baltanın taş vurulma durumu somut bir eylemken, üzerinde barındırdığı, bilinçsiz bir şekilde birisini üzecek, kızdıracak bir şey söylemek anlamı ise soyut bir durumu ifade eder.

Biz de bu görüşten yola çıkarak deyimlerde somutlaştırmanın çoğunlukla olmazsa olmazlardan biri olduğunu söyleyebiliriz.

Somit olan varlıklar da soyut bir anlam taşıyabilirler. Bu, soyutlama adı altında gerçekleşir. Örneğin somut olan kalp kelimesini *çok kalpsizsin* diyerek soyutlaştırma gerçekleştirebiliriz.

3.9. AD AKTARMASI (MECAZ-I MÜRSEL)

Türkçe’nin yine deyim aktarmalarında olduğu gibi yararlandığı bir diğer aktarma türü de ad aktarmasıdır. Günlük hayatımızda sıkça kullandığımız bu aktarma türü deyimlerimizde de sıkça kullanılır. Deyim aktarmasında olduğu gibi ad aktarması da deyimlerin yapı taşlarından biri olarak görülebilir. Çünkü her iki sanat türü de mecaz ile ilişkilidir.

Mecaz, deyimlerde olmazsa olmaz öğelerin başında gelmektedir. Sinan Gönen bunu “Deyimlerin özellikle mecaz sanatı ile bütünleşmiş olması anlam zenginliğini

¹²⁷ Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 185.

¹²⁸ <https://yazim.sitesi.ws/2012/11/deyim/>, (Erişim Tarihi:08.08.2019).

¹²⁹ Ali Yıldırım, “Nedim’in Şiirlerinde Somutlaştırma”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12 (2), 2002, 211-218.

üzerinde taşımalarının en önemli sebebidir.”¹³⁰ diyerek vurgular. Ad Aktarması da mecaz ile iç içe oluşan bir aktarma türüdür. Aktarılan isimler bir mecaz oluşturmaktadır. Ad aktarması *iç-dış, bütün-parça, sanatçı-eser ve yer-insan, yön-bölge sebep-sonuç, soyut-somut* gibi ilişkilerle gerçekleşmektedir. Doğan Aksan ad aktarmasını şu şekilde açıklayarak deyimlerdeki anlatım gücünü de göstermektedir:

“Bu olayda bir kavram kullanılmadan onunla ilişkili olan ya da olayı, durumu dolaylı yoldan dile getiren kavramlardan yararlanılması söz konusudur. Örneğin ölmek sözcüğünü kullanmadan vadesi yetmek, gözünü kapamak, rahmet-i rahmana kavuşmak, öteki dünyaya gitmek.”¹³¹

Aksan’ın örneğini incelediğimizde; vadesi yetmek, gözünü kapamak, öteki dünyaya gitmek ifadelerinin ölmek eyleminin birer sonucu olduğu ortaya çıkmaktadır. Çünkü ölen bir kişi gözünü kapar, öteki dünyaya gider. Bunlar ölümün sonucunda meydana gelen olaylardır. Gözünü kapamasının sebebi ölmesi olarak görülmektedir. İki kavram arasında benzerlik ilişkisi dışında bir ilişki bulunmaktadır. Ölen kişinin gözlerini kapaması, öteki dünyaya gitmesi sebep sonuç ilişkisiyle alakalı bir ad aktarması türüdür.

Günlük hayatımızda sıkça kullandığımız bu söz sanatında deyim aktarmalarında olduğu gibi bir kelimeyi başka bir kelime ile karşılama söz konusudur ve nesne, yerini aldığı bir diğer nesneyle ilişki içindedir. Fakat deyim aktarmasından semantik uyumsuzluk dolayısıyla ayrılmaktadır. Yani, farklı bir kelimeyle karşılanan bir sözcük ögesi, kendi öz anlamı ile semantik açıdan bir benzerlik teşkil etmemelidir. Deyim aktarmasında semantik açıdan bir benzerlik söz konusudur.¹³² Kısacası deyim aktarmasında meydana gelen benzetme kasıtlı olarak yapılmaktadır, ad aktarmasında ise iki nesne arasında bir ilişki bulunurken benzetme ilişkisi bulunmaz. Örneğin *sınıf çok konuşuyor* tümcesinde kastedilen öğrencilerdir. Öğrenciler ve sınıf arasında bir ilişki bulunurken benzerlik söz konusu değildir. Deyim aktarmasında aktarma yapılan kavram ile aktarılan kavram arasında bir benzerlik görülmektedir. Örneğin bir insan için kullanılan aslansın ifadesinde ima edilen kişinin aslan gibi güçlü oluşudur; aslanın güç özelliği insana aktarılmaktadır. Bu aktarma benzetme ilişkisiyle gerçekleşir.

¹³⁰ Sinan Gönen, “Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği”, *Selçuklu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Edebiyat Dergisi*, (20) 2008, 207-217.

¹³¹ Doğan Aksan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, (1. Baskı) Bilgi Yayınevi, Ankara 2000, 112.

¹³² Linda Simois, *genetisches Prinzip, zur Struktur der Kulturgeschichte bei Jakob Burckhardt, Georg Lukes, Ernst Robert Curtius und Walter Benjamin XVIII*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1998, 28.

3.10. BENZETME (TEŞBİH)

Her insan kendini, bir başka nesneyi, herhangi bir olayı daha güçlü göstermek, daha ikna edici kılmak için anlatmak istediği duruma uygun ve bu durumu destekleyecek görsellerden yararlanmaktadır. Konuşabilme, düşünebilme, yetilerimizin bizlere tanıdığı bu kolaylık aracılığıyla iki olay arasında birtakım verilere dayanarak bir bağlantı kurmaktayız. En basit örneğiyle bir insanın güçlü olduğunu söylemek istediğimizde, bunu sen güçlüsün şeklinde ifade etmek yerine, güç kavramına sahip olan en yüksek makama başvurmak ve bu makamda bulunan ve dünyanın en güçlü hayvanı sayılan aslan göstereninden yararlanmak işimizi daha kolay hale getirmektedir. Kişiyi aslana benzetir, onun aslan gibi güçlü bir kişi olduğunu vurgularız. Dilde anlatımı güçlendirmek için kullandığımız bu yol benzetme sanatından yararlanmaktır. Edebiyatımızda teşbih sanatı olarak da geçen benzetme, gibi, kadar, sanki, gibi edatlar kullanılarak günlük diyaloglarda, şiirlerde, edebi yapıtlarda sıkça başvurulan bir söz sanatı türüdür. Bu sayede iletilmek istenen mesaj daha verimli, daha görsel, ikna edici, tatmin edici bir şekilde alıcıya ulaştır, canlı cansız ayırmadan kavramlar arası bir olay meydana getiririz. Bir insan aslan kadar güçlü olmasa bile bu dil oyunu ile bunu mümkün hale getirebilmekteyiz.

Benzetme sanatı günlük hayatımızda günlük tümcelerimizde kavramlar arası benzerliklerden yararlanılmasının yanında deyimisel ifadelerde de sıkça karşımıza çıkmaktadır. Benzetme sanatı diğer söz sanatları ile de yakından ilgili bir sanattır; onlar ile iç içe gelişebilmektedir. Örneğin doğadan insana aktarma yapmak istediğimizde kuş gibi süzüldü dediğimizde benzetme sanatından yararlanabiliriz. Benzetme kullanarak mübalağa sanatı icra edebiliriz. Deyimlerdeki anlam zenginliğinin sebeplerinden bir diğeri olan anlam olayları, benzetme sanatının etkisi ile de anlatımı daha güçlü bir hale sokabilmektedir. Doğan Aksan benzetmeyi aktarmaların ilk evresi olarak görmüş ve “İnsanoğlunun anlatıma güç verme amacıyla, birtakım nesneler, kavramlar arasında gördüğü yakınlıklardan benzerliklerden yararlanılarak bunlardan birini anlatırken ötekini de anması eğilimidir.”¹³³ diyerek tanımlamıştır.

Benzetme sanatına yönelik deyimlere şu örnekler verilebilir: “Yangından mal kaçırır gibi, çorap söküğü gibi gitmek, koyun kaval dinler gibi dinlemek, tereyağından

¹³³ Aksan, *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 187.

kıl çeker gibi (kurtulmak, sıyrılmak), deve nalbanta bakar gibi bakmak, suyu çekilmiş değirmene dönmek, eşekten düşmüş karpuzla dönmek.”¹³⁴

Örneklerden de görüleceği üzere bir olayı daha açık ifade edebilmek ve olayın alıcıya daha vurgulu iletilmesi için benzetme sanatı kullanılmıştır. Bir kimsenin aceleci panikle bir iş yapması durumunu betimlemek için bir yangın durumunda yangına tanıklık eden kişi veya kişiler yangının cereyan ettiği yerdeki eşyaları hasar almamaları için aceleci, yangının sebep olduğu panikli bir şekilde dışarı, ateşten uzak bir yere taşımalarına benzetilerek olayın görselliği artırılmaktadır.

Benzetme sanatının oluşturulmasında dört önemli unsur rol oynamaktadır. Bu unsurlar zorunlu olmamakla birlikte benzeyen, benzetilen, benzetme edatı ve benzetme yönünden oluşmaktadır. Bu durumu bir örnekle şu şekilde açabiliriz. *Annem bugün yine keçi gibi inatçı* tümcesinde benzetilen kişi keçi, benzeyen şey keçi, bu benzetmeyi sağlayan edat gibi ve benzetme yönü ise inatçılık.

Benzetmede bazen kendisine benzeyen ve benzetilen söylenip benzetme edatı ve yönü söylenmez. Yalnızca benzeyen ve benzetilen öğelerinden oluşan benzetme türü güzel benzetme olarak adlandırılır.

3.11. MÜBALAĞA (ABARTMA)

Anlatımın etkisini artırmak için başvuru bir diğer söz sanatı türü de mübalağadır. Aktarılmak istenen, bu sanat sayesinde daha abartılı bir şekilde ifade edilir. Mübalağa sanatı da deyimlerde sıkça başvuru bir söz sanatı türüdür.

Bunlara örnek olarak “bir dudağı yerde, bir dudağı gökte, bir arpa boyu kadar gitmek, bakla oda nohut sofa, pireyi gözünden vurmak, içtiği su ayrı gitmemek, incir çekirdeğini doldurmaz”.¹³⁵ deyimleri gösterilebilir.

Örneğin *yavaş ilerlemek* anlamını abartılı bir şekilde ileten bir arpa boyu kadar gitmek deyimine bakacak olursak arpanın ufacık boyu vurgulanarak mübalağa sanatı yapılmaktadır.

¹³⁴ Aksan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 111.

¹³⁵ Aksan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 113.

Abartma sanatı Almanca deyimlerde de görülen bir söz sanatı türüdür. Örneğin bir şeyin bol miktarda bulunduğunu anlatan *wie Sand am Meer* deyiminde, kelime kelime çevirdiğimizde bu anlatım sanatının etkisini açıkça görebilmekteyiz. *Denizdeki kum kadar/denizin kumu gibi* olarak çevirebileceğimiz bu ifade, bir şeyin miktarını abartılı bir şekilde ifade eder. Bu abartıyı ise denizdeki kum anlamına gelen *wie Sand am Meer* ile yapmaktadır.

Bu ifade ile aynı zamanda mecaz-ı mürsel de yapılmaktadır. Denizdeki kum (taneleri) kadar/gibi çok anlamını vermektedir. Bütün söylenerek parça kastedilmektedir.

3.12. KİNAYE (DEĞİNMECE)

Kinaye veya diğer adıyla değinmece benzetme amacı güdülmeden, gerçekte mecaz anlama göndermede bulunarak bir sözün hem mecaz hem de gerçek anlamında kullanılmasıdır.¹³⁶

Kinaye sanatı da deyimlerdeki anlam zenginliğini sağlayan bir diğer söz sanatı türüdür. Deyimlerde kinaye sanatına rastlanabilmektedir.

İple çekmek ve *ateş püskürmek* deyimlerini kinaye sanatı kullanılarak yapılan deyimlere örnek olarak verebiliriz. İp ile bir şeyin çekilmesi mümkün ve gerçek bir durum iken bir günün ip ile çekilmesi mecaz anlamında kullanılmıştır. Ateşin püskürmesi gerçekte de husule gelebilen bir durum iken, bir kişinin ateş püskürmesi mecaz anlam taşımaktadır.

Kinaye sanatına yönelik Almanca deyim örneği olaraksa *jemandem den Zahn ziehen* örneği verilebilir. Örnekte görüldüğü üzere birinci anlamında birisinin dişini çekmek anlamında kullanılan bu öge, mecaz anlamında kullanıldığında birisini fikrinden, umudundan vazgeçirmek, anlamına gelmektedir.

¹³⁶ Söz Sanatları, <https://www.bilgenc.com/wp-content/uploads/2018/07/soz-sanatlari-ders-notu.pdf>, (Erişim Tarihi: 28.07.2019).

3.13. TEZAT

Tezat ya da karşıtlık, birbirine zıt iki düşüncenin temel alındığı bir sanat türüdür. Bu durum beyaz-siyah, küçük-büyük vb. gibi karşıt kavramlarla değil, düşüncede oluşan zıtlıkla ilgilenir. Birbirine karşıt iki şey her zaman tezat sanatını doğurmaz. Zıt kavramlardan birinin mecaz anlamda kullanılması gerekmektedir. Deyimlerde de rastlanılması mümkün bir sanat türüdür.

Bu sanata yönelik deyimlere “gökte ararken yerde bulmak, gece silahlı gündüz külahlı, ben diyorum hadımım, o diyor, oğuldan kızdan ne haber”¹³⁷ örneklerini verebiliriz.

Gökte ararken yerde bulmak deyimini ele alacak olursak anlam zenginliğinin tezat sanatından doğan yönünü açıkça görebilmekteyiz. Birbirine zıt yer ve gök kavramlarının anlamsal boyutta oluşturduğu zıtlık güç bir şekilde ulaşılabilecek bir şey ile aniden karşılaşılmaması durumunu daha akıcı, süslü ve daha kestirme bir yol ile ifade edebilmektedir.

Almancada ise *jemandem die Runzeln ausbügeln* örneğini verebiliriz.

Deyim, gerçek anlamıyla düşünüldüğünde birisinin kırışıklarını ütüyerek yok etmek anlamında; mecaz anlamında ise birisini dövmek anlamını taşımaktadır. Düşünce yönünden bir zıtlık söz konusudur.

3.14. DEYİMLER VE DİĞER KALIP İFADELER

Kalıplaşmış yapıda olmaları nedeniyle deyimler; atasözü, argo, terim, ikileme, birleşik sözcük, dualar ve beddualar ayrıca günlük hayatımızda sıkça kullandığımız kalıp ifadeler ile sıkça karıştırılmaktadır. Bu çalışmamızda bu ifadelerin deyimlerle olan ilişkilerine, ayrıldıkları ve birleştikleri noktalara da değinmenin, deyimlerin anlaşılmasında faydalı olacağı görüşündeyiz.

3.14.1. Atasözleri ve Deyim

Toplumun söz hazinesinden doğan bir diğer kalıplaşmış söz öbeği türü de atasözleridir. Türk Dil Kurumu atasözünü “Uzun deneme ve gözlemlere dayanılarak

¹³⁷ Aksan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, 113.

söylenmiş ve halka mal olmuş, öğüt verici nitelikte söz, deme, mesel, sav, darbimesel.”¹³⁸ şeklinde tanımlamaktadır.

Deyimler gibi kalıplaşmış yapı özelliği gösteren bu ürünler, toplumun dünya görüşünü kültürünü, inanışlarını, geleneklerini yansıtan bir diğer önemli unsurdur. Çoğunlukla öğüt vermek, yol göstermek amacı ile kullanılan bu yapılar her dilde görülen ve o dilin kültürünü yansıtan dilin söz sanatları aracılığıyla birer kültür simgesi haline gelen yapılardır.

Bir dil toplumunun olaylar karşısındaki deneyimlerinden meydana gelen bu ifadeler geçmişten günümüze varlıklarını devam ettirmekte ve bugün dahi konuşmalarımızın önemli birer parçası durumundadırlar. Atasözleri de deyimler gibi nesiller arası aktarımlarla günümüze ulaşmıştır. Sözlü ürün olarak kullanılmaya başlayan bu yapılar ilk yazılı kaynaklarımız Orhun Yazıtlarıyla birlikte yazı dilinde de kullanım göstermiştir.

Bu kültürel miraslar, bir toplumun hem geçmişini yansıtmaları hem de kültürel zenginliğini ortaya koymaları sebebiyle önemli birer dil ürünleridir ve bu ürünlere her dilde rastlamak mümkündür. Atasözleri Doğan Aksan tarafından “toplumun tecrübelerinden doğan söz sanatları ile yoğrulmuş çoğunlukla bir cümle şeklinde bir yargı bildiren çoğu zaman içinde bir ölçü ve uyak barındırarak anlatımı etkili bir şekilde ifade eden sözler”.¹³⁹ olarak tanımlanmaktadır.

Atasözleri, toplum üyeleri tarafından deyimlerle sık sık karıştırılan dil birlikleri arasında yer almaktadır. Bu karışıklığın başında ise her iki söz öbeğinin de biçimsel olarak gösterdikleri ortaklıklar gelmektedir. Ömer Asım Aksoy’a göre bu karışıklık her iki ögenin de özlü, kalıplaşmış hoş giden bir anlatım aracı olmasından kaynaklanmaktadır.¹⁴⁰ Hem atasözleri hem de deyimlerin kalıplaşmış yapıları olmasından dolayı karıştırılmalarına rağmen aralarında ince bir çizgi bulunmaktadır. Seyfettin Altaylı atasözleri ve deyimler arasındaki en önemli farkı şu sözlerle ifade etmektedir:

¹³⁸ TDK, <http://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 21.07.2019.

¹³⁹ Aksan, *Her Yönüyle Dil Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 38.

¹⁴⁰ Aksoy, 13.

“Atasözleri ile deyimler arasındaki en önemli fark, atasözlerinin asıl gayesi nasihat etmek, yol göstermek ve ibret alınması için gerçekleri bütün çıplaklığı ile göstermektir. Ancak deyimlerin böyle bir gayesi veya kaygısı yoktur. Onlar bir gayeyi, bir anlayışı ya özel bir kalıp içinde veya ruhu cezbeden bir dille insanlara ulaştırır. Kısacası, deyimler ve atasözleri gayede birbirlerinden ayrılırlar.”¹⁴¹

Bu düşüncüyü *Damlaya damlaya göl olur* atasözü ile örneklendirmek yerinde olacaktır. Gaye ile kastedilen atasözünü hangi amaçla kullandığımız, bizi hangi şekilde yönlendirdiğidir. Damlaya damlaya her zaman göl olur mu sorusunu sormak bizce atasözü ile deyim arasında ufakta olsa bir sınır çizebilir. Çünkü atasözlerinin ardında çoğunlukla su götürmez bir gerçeklik yatmaktadır. Damlaya damlaya gerçekten göl olabilmektedir. Bu ifade ve dile döktüğümüz düşünce arasında mantıksal bir köprü kurulmaktadır. Damlaya damlaya göl olur; yani küçük bir damlayla bir gölün ortaya çıkacağı düşüncesinden hareketle küçük bir problem büyük sorunlar yaratabilir mesajı verilmektedir. Deyimlerde ise genel, kesin bir yargı arayamayız. Örneğin *Tencere yuvarlanmış kapağını bulmuş* deyimine bakacak olursak yuvarlanan bir tencerenin kapağını bulabilmesi oldukça güç bir ihtimaldir.

Atasözleri ve deyimlerin birbirlerini etkiledikleri durumlarda oluşabilmektedir. Ahmet Turan Sinan, Boratav Pertev Nailli'nin düşüncesinden yola çıkarak kimi atasözleri ve deyimlerin birbiri ile ilişkili olduğunu ve birbirini etkilediği görüşünü savunmakta; “Diş göstermek” deyiminin “ısıracak it diş göstermez”, “et tırnaktan ayrılmak” deyiminin “et tırnaktan ayrılmaz”, “etek öpmek” deyiminin ise “etek öpmeyle ağız aşınmaz” biçimde ifade edilişiyle, deyimden atasözüne geçiş yapıldığını ve deyim ve atasözlerinin birbirlerini etkilediklerini ifade etmektedir.¹⁴²

Masterla sona eren deyimler atasözü sınıfına geçmiş; deyim artık genel bir kural niteliği taşıyan bir biçime bürünmüştür. Artık, “evdekilere diş göstersen bu kadar üstüne gelemezlerdi.” cümlesindeki deyimle” merak etme, ısıracak it diş göstermez” cümlesi iki farklı amaç gütmekte; birinci örnek cümle bir söyleyiş güzelliği yaratmaktayken ikinci örnek cümlede kötülük yapmak isteyen bir kimsenin bunu önceden belli etmeyeceğine dair bir nasihat verilmektedir.

¹⁴¹ Seyfettin Altaylı, “Atasözü ve Deyimler Arasındaki Farklar”, *Karadeniz Araştırmaları*, (25) 2010, 125-134, 131.

¹⁴² Ahmet Turan Sinan, “Türk Atasözlerinde Geçen Deyimler”, *Milli Folklor* Sayı 51, 2013, 136-140, 137.

Sözün kısası deyim ve atasözleri biçim bakımından ortak iken, amaç bakımından farklılaşırlar. Ancak, bu iki ölçüt, atasözü ve deyim arasında net bir sınır koyamamaktadır; zira bazı deyimlerin atasözüne, bazı atasözlerinin ise deyime dönüşebildiği görülmektedir.

3.14.2. Argo ve Deyim

Canlı bir organizma olan dil olgusu toplumla iç içe geliştikçe birtakım olaylara maruz kalabilmektedir. Dilin maruz kaldığı bu olaylardan biri doğal dil olgusunun, bir dilin başka dil doğurması olayıdır. Argo da bu yapma dillerden sayabileceğimiz, ortak dile ait kelime hazinesi, deyim gibi dil birliklerinden meydana gelen yapay bir dildir. Dilin doğurganlığından oluşan ve dilden ayrılamaz bir parçadır. Çünkü her dil kullanıcısı günlük hayatında tıpkı deyimler gibi mutlaka argo sözcüklere de başvurur. Çoğu insan argo dili kötü, bayağı kelimelerden oluşan bir dil olarak algılamaktadır. Oysa argo, bir grup insan topluluğunun birbirleriyle olan iletişimini mümkün kılan bir dildir. Necip Üçok argoyu şu şekilde tanımlamaktadır: “Argo, bir grup insan tarafından kendilerini kamu dili konuşanlardan ayırt etmek maksadıyla yaratılmış veya daha doğrusu bir grup insana dil birliğinin öteki mensuplarından ayırmak ihtiyacından doğmuş, yabancı dillerden devşirilmiş büyük bir kelime hazinesine sahip olan özel bir dildir.”¹⁴³

Cumhuriyetin ilk yıllarında kaba bir anlatım biçimi sayılan argo, halkın kabadayı, serseri gibi alt tabakası ekseriyetle de hırsızlar tarafından kullanılan, kayış dili olarak tanımlanan bir dil olarak görülmekteydi.¹⁴⁴ Aslında bu argonun tanımına da biraz uymaktadır. Yani bir grup insan topluluğu örneğin bir grup hırsızın diğer insanların onları anlamayacağı şekilde oluşturdukları şifreli bir dil olarak tanımlanır; fakat argo dilinin kullanım alanı yalnızca hırsız, serseri dili şeklinde sınıflandırmak doğru bir düşünce değildir. Toplumun her kesiminde kullanılabilir.

Argo dilinde de anlatımın akışını sağlamak ve güçlü bir anlatım havası yaratmak için söz sanatlarına, deyim aktarmalarına rastlanabilmektedir. Doğal dil olgusundan yapay bir biçime bürünmesi çoğunlukla bu şekillerde gerçekleşmektedir. Benzetme sanatının baş gösterdiği argo kelimelere örnek olarak hapishane kafes, dam; sarhoş, kör

¹⁴³ Üçok, 172.

¹⁴⁴ Bahattin Sezgin, *Yeni Argo Sözlüğü*, (1.Baskı), Cinius Yayınları, İstanbul 2013, 11.

kandil; ölmek, kıkırdamak; küçük çocuk erkeklik organı, bamyâ; kadının göğüsleri ampul, ayva, balkon; tabut, imam kayığı; asık surat, mahkeme duvarı¹⁴⁵ gibi ifadeler sayılabilir. Deyim aktarmasının anlatım güçlüğünden faydalanan argo sözcükler için ise şu örnek verilebilir: Bir omuzu düşük olarak, çarpık yürüyen kişiyi temsil eden argo sözcük “pavurya”, iri yengeç adıyla bir aktarmayla insan için kullanılmıştır. Dolma kelimesi ise yalan ve dalavere olarak argoda geçmektedir.¹⁴⁶

Argo, bir diğer tabirle yapay dil, hem birtakım söz sanatlarını içinde barındırması hem de kalıplaşmış yapıda bulunmasından dolayı deyimlerle karıştırılabilmektedir. Hangi kalıp ifadenin argo, hangisinin deyim olduğuna dair bir karmaşıklık söz konusu olabilmektedir. Bazı düşüncelere göre argo deyim olarak sınıflandırılmalı iken, bazıları argo sözcüklerin deyimleşebileceğini belirtmektedir. Argonun deyim kategorisinde yer almaması gerektiğini Ömer Celep “Argonun belli bir sınır çerçevesinde, deyimlerin ise topluma mal olan, toplumun her kesimi tarafından kullanılan yapılar olmasından dolayı, deyim sınıfı içinde yer almaması gerekmektedir.”¹⁴⁷ şeklinde ifade etmiştir. Celep, Argo ve deyimleri, kullanım alanındaki darlıktan dolayı birbirlerinden farklı görmektedir; deyimlerin tüm toplum üyeleri tarafından kullanılagelen yapılar olması, argonun ise yalnızca belli bir grubun dili olması bu iki dil ögesinin iki farklı sınıfta değerlendirilmeye itmektedir.

Argo ve deyimlerin sözcük bakımından da bir uyumsuzluk gösterdiği fikri de benimsenmektedir. Ancak bu fikri benimseyen Muna Yücel Özsezen’e göre deyim ve argo arasında geçişler yapılabileceği de söylenir. Öyle ki argo, kullanıldığı grubun sınırlarını aşarak kendine deyim sınıfında yer bulabilmektedir. Bu durum, toplumun kabulüne kalmış bir durum olarak değerlendirilebilir:

“Deyim ile sıkça karıştırılan bir başka anlatım türü "argo"dur. Bu karışıklık haklı bir nedenden kaynaklanır. Argoların temelde deyimlerden tek farkı bir sözcükten de oluşabilmeleri ve toplumun sadece belli kesimlerince bilinip kullanılmasıdır. İki ya da daha fazla sözcükten oluşan argo anlatımlar toplumun bütün kesimlerince anlaşılıp kullanılmaya başlayınca deyim özelliği kazanırlar. Başka bir deyişle, özel bir dil, bir şifre dil olan argo toplumun geneli tarafından kullanılınca, artık şifre özelliği kalmaz ve deyimleşir.”¹⁴⁸

¹⁴⁵Sezgin, 11.

¹⁴⁶ Aksan, *Her Yönüyle Dil- Ana Çizgileriyle Dilbilim I*, 89.

¹⁴⁷ Ömer Celep, *Dillerden Düşmeyen Deyimler ve Öyküleri*, (2. Baskı) Akis Kitap, İstanbul 2013, 19.

¹⁴⁸Muna Yücel Özsezen, *Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz*

<http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/2.php>, (Erişim Tarihi: 26.07.2019).

Bizce de iki ve daha fazla kelimedenden oluşan argo ifadeler deyim olarak kabul edilebilir. Deyimlerin tüm kesimlere hitap ettiği gibi, argo ifadeler de bir grup şifresi kalıbını terk ederek toplumun tüm alanlarında kullanabilecek bir deyim halini alabilir. Bu duruma örnek nitelikte bazı argo deyimler bulunmaktadır. Bunlara “cıvanadan çıkmak”¹⁴⁹, “çivataları gevşetmek”¹⁵⁰, Akardu bozuk¹⁵¹ örnekleri olarak verilebilir.

3.14.3. Terim

Dil, sosyal bir varlık olarak hayatımızda varlığını sürdürürken insanların ihtiyaçlarına göre şekillenmektedir. Bunun bir göstergesi de terimlerdir. Kelimeler günlük konuşmadaki anlamından farklı bir boyuta geçip bir alana yönelerek terimleşir; bu alana yönelik bir kelimeyi karşılarlar. Doğan Aksan terimi şu sözlerle açıklar:

“Terim (terme, term fachaussdruck), genel olarak özel alanların kavramlarına verilen addır. Bu alanlar bilim, teknik, sanat, zanaat, spor, tecim gibi, birbirinden çok ayrı olabilir. Örneğin kimya dalındaki radyum baryum maddeleri gibi, dilbilim ve yazında geçen öğretilere de (istiare, metafor), ayakkabıcılıkta geçen fiyonta da birer terimdir.”¹⁵²

Terim, dili, dilin ait olduğu toplumu daha zengin göstermektedir; çünkü bir dili sanatsal, bilimsel anlamda zengin gösteren etkenler arasında terim varlığı da dikkat çeker. Sanat ve bilimden yoksun bir toplumda bu alanlara yönelik terimlerde de eksiklikler görülebilmesi kaçınılmazdır. Ayrıca, bir toplumun ortak dilinin o toplumda yaşayan insanların uğraşlarına göre şekil aldığını düşünürsek terim açısından zengin bir toplumun oldukça gelişmiş bir toplum olduğu söylenebilir. Terimler aynı zamanda bireylerin iletişimini daha kolay hale getirerek toplum ve belirli alanlar tarafından kullanılan kavramlar arasındaki karışıklığını giderebilmektedir.

Terimler, kullanıldığı toplumun söz varlığının bir parçasıdır. Net ve sınırsız oluşları nedeniyle günlük konuşmalarda kullanılan birçok sözcükten ayrı tutulmalarıyla beraber gündelik dil ile bir etkileşim halindedirler çünkü günlük kelimelerin yan anlam

¹⁴⁹ Sezgin, 67.

¹⁵⁰ Sezgin, 67.

¹⁵¹ Sezgin, 37.

¹⁵² Aksan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim III*, 40.

ve mecaz anlam boyutundan terk etmesi, bir meslek alanında kullanım bulan bir terim doğurabilmektedir.¹⁵³

Bilindiği üzere bir sözcük temel, yan ve mecaz gibi anlam özelliklerine ayrılmaktadır. Bu özellikler sözcüğün farklı farklı anlamlarda karşımıza çıkmasını sağlar ve dili sadelikten ayırıp zenginleştirir. Bu anlam özelliklerini kullanan toplum, terim olan kelimelere yan ve mecaz anlamlar kazandırarak deyim ve atasözü olarak dahi kullanılabilen terimler ortaya çıkabilmektedir.¹⁵⁴ Yani, terimlerin gündelik dil ile olan etkileşimi tek taraflı değildir.

Dili kişisel-kamusal, kesişim ve mesleki dil olarak 3 bölüme ayıran; kişisel dili gündelik herkes tarafından kullanılan dil, kesişim bölümünü mesleki dil ve gündelik dilin birleştiği nokta, mesleki dili ise terim olarak ele alan Kemalettin Deniz ve Nurullah Alkol bu durumu şu sözlerle dile getirmektedir:

“Terimler sadece ilgili mesleğin parçası olan insanların söz varlığıdır. Ancak kimi zaman kişisel-kamusal dilde de terimlere yer verilmekte hatta terimlerden deyim ve atasözü üretildiği bile görülebilmektedir fakat bu durumdaki terimler mesleki dilin değil toplumun ürünüdür ve terimlerden oluşturulmuş deyim ve atasözlerinin taşıdığı anlam mesleki bağlamda kullanılmaz. Örneğin; motoru yakmak, kayışı koparmak, başına kan çıkmak, damarına girmek, sigortası atmak, kalbin yolu mideden geçer vb.”¹⁵⁵

Terimler, her ne kadar belirli bir alana; bilime, sanata, bir mesleğe hitap eden sözcükler olsa da toplum üyeleri tarafından günlük dil içerisinde mecaz ve yan anlam eklemesiyle deyim olarak kullanılabilir. Örneklerde görüldüğü üzere, terimler, terim özelliklerini kaybetmez; gündelik dil içerisinde mecaz anlam kazanarak deyim anlam boyutuna geçebilirler.

3.14.4. Dua, Beddua ve Deyimler

Toplum bireyleri, mevcudiyetleri boyunca iyilik ve kötülük olgularına karşı kayıtsız kalmamışlardır. Karşılaştıkları herhangi bir olay karşısında deyim, atasözü gibi kalıp yapıların yanında, duruma uygun bir şekilde dua ve beddualara da başvurmuşlardır. Bu sayede bir iyiliğe karşı dua ile herhangi bir kötü duruma karşı ise

¹⁵³ Kemalettin Deniz, Nurullah Alkol, “Mesleki Dilin Söz Varlığı ve Terim”, *Milli Eğitim*, (210), 2016, ss. 201-214.

¹⁵⁴ Deniz ve Alkol, 210.

¹⁵⁵ Deniz ve Alkol, 207.

beddua ile karşılık verirler. Dua yolu ile Tanrı'dan o kişi adına bir şeyler istemekte ve gördüğü bir kötülüğü de yine beddua yoluyla dile dökmektedir. Türkçede yapılan bir iyiliğe sık sık *Allah razı olsun* şeklinde bir dua ile karşılık verilmesi, yardıma muhtaç bir kişi için *Allah yardımcın olsun* gibi bir söz söylenmesi, kötülüğe de yine *Allah cezanı versin*, *Allah ıslah etsin* vb. şeklinde karşılık verilmesi bu türden kalıp sözlere örnektir.

Dua kavramı Arapça olup TDK sözlüğünde “Tanrı'ya yalvarma, yakarış için söylenen dinî metin”, bed (kötü) sözcüğünün Farsçadan alınarak dua ile birleşiminden oluşan beddua kavramı ise “Birinin kötü duruma düşmesini gönülden isteme, ilenme, ilenç, kargış.” şeklinde tanımlanmaktadır.

Her toplumun söz varlığı içinde yer alan dua ve beddua kavramları, kişi Tanrı'ya yakın olsun olmasın, dilde kalıplaşmış olmalarından ötürü her birey tarafından sıklıkla kullanılan ifadelerdir. Tıpkı deyimlerde olduğu gibi kullanan toplumun din anlayışını gelenek ve göreneklerini yansıtmaktadır. Örneğin Almanca'da *Gott sei mit dir* (Allah seninle olsun) ifadesi birisine iyi bir şey dilendiğinde söylenen bir dua, *Hol dich der Teufel/Sie soll der Teufel holen* (Şeytan seni alsın, Şeytanından bul) ifadesi ise beddua niteliğindedir.

Örnekler de bizlere farklı dillerde dua ve beddua gibi söz öğelerine rastlandığını ve bu ifadelerin de o dilin dünya görüşünü yansıttığını görmekteyiz. Türkçede *Allah seni alsın*, *Allah'ından bul* şeklinde ifade edilen bu örnek Türk dilinin aksine, Almancada şeytan kavramı ile yapılmaktadır. Bu ifadenin Türkçeden farklı bir obje ile ifade edilmesinin arkasında din anlayışından doğan farklılıklar yatmaktadır: Hristiyan inancında şeytanın kötü insanların yaptıkları kötülüklerden dolayı onları cehenneme alacağı inancı bu ifadenin bu şekilde; bu objeyle kullanımını gerektirmektedir.¹⁵⁶

İnsanların karşılaştıkları iyi ve kötü durumlar karşısında deyimlere ek olarak başvurdukları beddua ve dualar arasında bazıları deyim kategorisinde yer alabilmektedir. Bu durum, anlamsal ölçütlerin yoğunluğu neticesinde

¹⁵⁶ Hol dich der Teufel, <https://www.redensarten-ouindex.de/suche.php?suchbegriff=hol+dich+der+teufel&bool=relevanz&gawoe=an&suchspalte%5B%5D=>, (Erişim Tarihi 5.08.2019).

gerçekleşmektedir. İfadenin anlamı mecazlı; anlamın etkisini artıracak şekilde süslü, anlamı güzelleştiren bir yapıda olmalıdır; aksi halde deyim olarak kabul edilemez.¹⁵⁷

Deyim sınıfı içinde yer alabilecek dua ve beddualara “Allah unutturmasın, eline sağlık, gözünü toprak doyursun, canın cehenneme”, deyim olamayacak mecazsız olanlara “çok yaşa, sağ ol, canı çıksın, kör olası” örnekleri gösterilebilir.¹⁵⁸

3.14.5. İkilemeler ve Deyimler

“İkileme, anlatım gücünü artırmak, anlamı pekiştirmek, kavramı zenginleştirmek, amacıyla, aynı sözcüğün tekrar edilmesi veya anlamları birbirine yakın yahut karşıt olan ya da sesleri birbirini andıran iki sözcüğün yan yana kullanılmasıdır.”¹⁵⁹, Türkçede ifade ettiğimiz düşüncelere vurgu, ahenk sağlayan, dilimizde çok uzun yıllardır varlığını sürdüren bir söyleyiştir. Bir konuşma esnasında cümle içinde ikilemelere yer vermek, cümleyi daha anlaşılır hale getirebilmektedir. Yalnız günlük konuşmalarımızda değil, edebiyat alanında da başvurulan bir dil birliğidir. İkilemeler üzerinde çalışmaları bulunan Vecihe Hatiboğlu, bu durumu “ikileme, aslında anlam gücü sağlamak için yaratılan bir psikoloji ve müzik olayıdır. Türkçede ikileme, şiire, düzyazıya, anlam, aydınlık katan, güzellik, ahenk sağlayan ve ancak başarılı ozanlarca, seçilmiş bir sırdır.”¹⁶⁰ şeklinde ifade etmektedir.

İkilemenin kullanım alanı oldukça geniştir çünkü kullanıldığı alanı süsleyen bir dil birliğidir. Ortaya koyduğu güçlü, ahenkli, süslü anlam, sıkça farklı dil birlikleri ile karıştırılmasına neden olmaktadır. Deyimler, ikilemelerin sıkça karıştırıldığı süslü sözlerden biridir. Bunun sebebi hem deyimlerin hem ikilemelerin güçlü, vurgulu, kimi zaman ahenkli, süslü bir anlam yaratabilmesidir. Vecihe Hatiboğlu, “İkilemeler, bir olay, bir görüntü, bir hayal, bir düşünce sözle, yazıyla ana çizgileri bakımından resim gibi aktarılabilir. İkilemede, iki sözcükle küçük bir tablo çizilir ki etkisi kolayca çizilmez.”¹⁶¹ şeklinde tasvir ettiği ikilemeler ile resim çizilebileceğini söyler. Bu tasvir deyimler içinde geçerlidir; onlar da bir anlamı tıpkı bu şekilde yansıtabilen, resim çizebilen ifadelerdir. Bu sebeple deyim ve ikileme birbirleri ile karıştırılan iki söyleyiş

¹⁵⁷ Aksoy, 54.

¹⁵⁸ Aksoy, 54.

¹⁵⁹ Vecihe Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, (Genişletilmiş 2.Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1981, 9.

¹⁶⁰ Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, 11.

¹⁶¹ Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, 60.

biçimleridirler. Bazı araştırmacılar, bazı ikilemeleri deyim sınıfı içerisinde değerlendirmektedir. Ayrı ayrı yazılan sözlüklerin; anlamları birbirine yakın, karşıt, sesleri birbirini andıranlar ve sözcüklerinden biri anlamsız bulunanların deyim olabileceğini söyleyen Ömer Asım Aksoy, oluşumlarında bir dil kuralı özelliği bulunan, aynı sözcüğün yenilenmesi ile oluşan ikilemeleri ise deyim saymaz.¹⁶²

İkilemelerin deyimlerle karıştırılmasındaki bir diğer husus da bizce ikilemelerin kimi durumlarda kalıplaşmış olmasından kaynaklanmaktadır. Yasemin Çürük İkilemeler ile ilgili çalışmasında ise ikilemelerde kalıplaşma görülmüdüğü söylemektedir:

“Derlem incelemesi sayesinde ikilemenin hemen hemen her sözcükler yapıldığını görmek mümkündür. Özellikle de konuşma dilinde her türlü ikilemenin yapıldığı görülmektedir. İkilemenin kalıp bir ifade olmadığı da bu şekilde anlaşılır. İkilemede anlam esastır. Kimi zaman sadece ikileme vasıtasıyla pek çok durum ifade edilir. Mesela kapı kapı ikilemesinde, çokluk ifadesi karşımıza çıkar. Eğer ikileme kalıplaşmış olsaydı, bu tekrarlar her sözcükle yapılamazdı. Çokluk ifadesinin verildiği diğer örnekler de şöyledir: bar bar, sokak sokak, ev ev, sınıf sınıf.”¹⁶³

Vecihe Hatiboğlu ise *Türk Dilinde İkilemeler* adlı çalışmasında ikilemeleri incelerken kalıplaşmaya da değinmekte ve ikilemelerde kalıplaşmanın varlığına dikkat çekmektedir:

“Genel olarak Türkçede, hemen hemen her tür sözcük, belli bir kavram için, yan yana ya da bir iki sözcük aralıkla sıralanarak ikileme kurulabilir. Fakat çok defa ikileme, yan yana sıralanmış kalıplaşmış iki sözcükle kurulur. İkilemeyi kuran sözcükler arasındaki kalıplaşma, kenetlenme o kadar kesindir ki, sözcüklerden biri ya da ikisi tek başına kullanılamaz, yaşayamaz. “Tek tük”, “eski püskü”, “çoluk çocuk”, eğri büğrü”, “yamru, yumru”, “yırtık pırtık” gibi ikilemelerde “tük, püskü, çoluk büğrü, yamru, pırtık” sözcükleri zorlanmadan, tek başına kullanılamaz. Bunların arasında birlikte kullanılmalarını gerektiren görünmez bir bağ, bir zorunluluk vardır; bu bir kalıplaşmadır. Bunlardan başka, her iki sözcüğü de tek başına kullanılmayan ikilemeler de vardır. “Didik didik, buram buram tıklım tıklım, allak bullak, karman çorman, mırın kırın, zırl zırl, gürül gürül, lokur lokur, tiril tiril vb.”¹⁶⁴

Çürük’ün, aynı sözcüğün yenilenmesiyle oluşan *kapı kapı* örneğine baktığımızda *kapı* sözcüğünü tek başına kullanabildiğimizi görürüz; tek başına kullanıldığında girip çıkarken kullanılan, açılan kapanan bir nesneyi karşılar. Hatiboğlu’nun bir sözcüğü

¹⁶² Aksoy, I, 49.

¹⁶³ Yasemin Çürük, “İkilemelerin Kapsamı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2016, (29), 426-430.

¹⁶⁴ Hatiboğlu, *Türk Dilinde İkileme*, 15.

anamlı bir sözcüğü anlamsız olan ikilemelere bakıldığında ise ikilemenin kalıp yapısının bozulduğunu, kelimenin tek başına bir anlama sahip olmadığını görmekteyiz. Örneğin *yırtık*, *pırtık* ikilemesinden *pırtık* kelimesinin tek başına bir anlamının olmaması, *yırtık pırtık* şekliyle akıllarda yer edinip kullanılması ikilemelerde kalıplaşmanın olduğunu göstermektedir. Hatiboğlu'nun yan yana veya iki sözcük aralıklı ikilemeler kurulabilir ifadesiyle ikilemelerde her zaman kalıplaşma görülmeyp; aralarına ek alabileceklerini ifade ettiğini düşünmekteyiz. Çünkü aralarına ek alan ikilemeler de mevcuttur. Bunlara örnek olarak *uzun uzun* ikilemesinin *uzun mu uzun, gelenek görenek* ikilemesinin *gelenekler görenekler* şeklinde ifade edilişini verebiliriz. Bu bağlamda her zaman kalıp olmayıp aralarına ek alabilmelerinden dolayı deyim ve ikileme arasındaki kalıplaşmanın dışında başka bir ortak nokta daha ortaya çıkmaktadır; deyimlerin genel özelliklerinde belirttiğimiz üzere, tümce durumundaki deyimlerinde aralarına ekler gelebilmektedir. Örneğin, *Pabucu dama atılmak* deyimini *Pabucumuz dama atıldı, Pabucunuzu dama attık* şeklinde de söyleyebiliriz. Ayrıca, Çürük'ün aynı sözcüğün yenilenmesi ile meydana gelen *kapı kapı* örneğinde kalıplaşma görülemediği gibi, gerçek anlamından sapmamış olması da Ömer Asım Aksoy'un aynı sözcüklerin yenilenmesi ile oluşan ikilemelerin deyim sınıfında yer almaması gerektiği fikrini destekler niteliktedir.

Deyimler, ahenkli güçlü, görsel, süslü bir anlam veren dil birlikleridir. İkilemelerin tanımına baktığımızda ise her ne kadar bazı amaçları aynı olsa da ikilemelerin pekiştirici söyleyişler olduğunu görmekteyiz. Bizce deyimlerin asıl amacı anlamı pekiştirme görevinden ziyade güçlü, ahenkli, hoş giden, nükteli bir anlam yaratmaktır. Bu özelliklere ikilemelerde rastlansa da deyimlerde anlamı pekiştirme aranmaz. Yani, deyim ve ikileme bu noktada birbirlerinden ayrılmaktadırlar. Birleştikleri nokta olarak ikilemelerin deyimlerin anlamlarını pekiştirebilmesi gösterilebilir. Aynı sözcüğün yenilenmesi ile kurulan ikilemeler de bu amaçla deyim içinde yer alabilirler. Örneğin *fitil fitil burnundan getirmek* deyimini ele alalım. *Fitil fitil* ikilemesi ile *burnundan getirmek* deyiminde ifade bu ikileme sayesinde sahip olduğu anlamsal zenginliği ikiye katlamakta ve anlatımın vurgusunu güçlendirmektedir. İfade *bana ettiklerini burnundan getireceğim* şeklinde de söylenebilir. Fakat bu şekilde dile getirildiğinde anlamın vurgusu güçlü olmaz. *Bana ettiklerini fitil fitil burnundan getireceğim* şeklinde ifade edildiğinde ise ifade daha vurgulu olur.

Vecihe Hatipoğlu, *Türk dilinde ikileme* adlı kitabında, deyimlerde anlatımı süsleyen ve kolaylık sağlayan en önemli özelliklerden birinin ikilemeler olduğunu ileri sürerek, düşüncesini “çocuklar alt alta üst üste boğuşuyorlar, göze göz diş diş mücadele, o kadar kalabalık vardı ki kim kime dum duma, sıfıra sıfır elde var sıfır, alı al moru mor, alı alına moru moruna içeri girdi, analar taş yesin yarım yarım beş yesin, ayakları geri geri gidiyordu”¹⁶⁵ gibi örneklerle açıklamaktadır. Hatipoğlu’nun örneklerinde de görüleceği üzere ikilemeler deyimlerin anlatımını süsleyen, daha verimli anlaşılmasına kolaylık sağlayan bir söyleyiş biçimi olmalarının yanında, aynı zamanda anlamı pekiştirebilmektedirler.

Deyimler, çoğunlukla gerçek anlamlarından ayrılarak yeni, mecazi bir anlam kalıbı oluşturan ifadelerdir. Yeni anlamın zenginliğini çoğunlukla mecaz aracılığıyla sağlamaktadırlar. Bu anlam değişiminde anlam olaylarının, söz sanatlarının da önemi yadsınamaz bir gerçektir. Bu sebeple İkileme ve deyim arasında gerçek-mecaz anlam bakımından da bir sınır çizilebileceğini düşünüyoruz.

İkilemelerin gerçek anlamlarından sıyrılmadığını ifade eden Necmi Akyalçın, ikileme ve deyim arasında denotasyon-metafor bağlamında bir sınır çizilebilmesi gerektiğini söyleyerek, ikilemelerin deyim kategorisi içerisinde yer alabilmeleri için gerçek anlamlarından sıyrılıp, deyim içerisinde mecaz anlam kazanmaları gerektiğini söyler.¹⁶⁶ Bu bakımdan ele alındığında her iki kalıp öbeğin, anlam yönüyle de birbirlerinden ayrıldığı düşünülmektedir. Yani bu düşünceden yola çıkarak ikilemeler, deyimlerde anlamsal olarak yeni bir kalıp oluşturulması şartıyla yer edinebilir; deyimlere yeni anlamlar kazandırarak anlamın pekişmesinde, anlam ahengi sağlamada önemli birer etkindirler. Deyimlerle yeniden kalıplaşarak deyimlerin anlamlarına güç kazandırırılar.

Akyalçın’ın düşüncesi kısmen doğru olmakla beraber ikilemelerin her zaman temel anlamlarını korumadıklarını savunan fikirlerde mevcuttur. Serdar Yavuz ve Burak Telli, ikilemelerde de mecaz anlam görülebileceğini söyleyerek düşüncelerini şu şekilde ifade ederler:

“İkilemeyi meydana getiren unsurların, ikilemenin yapılışına göre her biri ayrı anlama sahip olsa da bu unsurlar ikileme haline geldiklerinde yepyeni bir anlam

¹⁶⁵ Hatipoğlu, *Türk Dilinde İkileme*, 79.

¹⁶⁶ Necmi Akyalçın, “Deyim ve İkileme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Homeros*, 2(3), 2019, 83-94.

kazanabilmektedir. Yani ikileme, onu yapan unsurlardan anlam bakımından sıyrılıp yeni bir anlam teşkil etmiş kelime grubudur. Örneğin köşe bucak ikilemesini meydana getiren kelimeler ayrı anlamlara sahiptir. Köşe; iki duvarın birleştiği girintili veya çıkıntılı yer, iki sokağın veya caddenin kesiştiği yer; bucak ise; kenar, köşe yer olarak tanımlanır. Bu iki kelime birlikte kullanıldığında yani köşe bucak şeklinde ikileme oluşturduğunda her yer olarak tanımlanır ve mecazi bir anlam kazanır.”¹⁶⁷

Bu bağlamda ele alındığında ikilemelerin de deyimler gibi gerçek anlam dışına çıkabilecekleri görülmektedir. İkilemeler, hem deyimler ile birlikte kullanılarak yeni bir kalıp oluşturabilen hem de kendi başlarına kalıplaşan ifadelerdir; deyimler gibi metafor oluşturabilen, sahip olduğu anlamsal güç aracılığıyla da deyimlerin anlamlarının pekiştirilmesine katkı sağlayan yapılardır. Aynı sözcüğün yenilenmesi ile oluşan ikilemelerin ise bir deyim içerisinde yer almadığı, deyim ile birlikte kalıplaşarak yeni, pekişmiş bir anlam oluşturmadığı sürece deyim sınıfında yer almamasının daha doğru olacağı görüşündeyiz.

3.14.6. Birleşik Kelimeler

Dil, ihtiyaç duyduğu kadar kelime üretir. Bu kelime üretme yöntemlerinden biri de birleşik sözcüklerdir. Bu sözcükler, iki veya daha fazla kelimedenden meydana gelerek birleşir. Birleşen bu iki kelimedenden biri bazen gerçek anlamı ile ilişkili içinde, bazen ise gerçek anlamını kaybederek yepyeni bir anlama sahip olmaktadır. İki kelime birleşerek yeni bir nesneyi karşılarlar. Örneğin hanım ve el kelimelerinden oluşan ve anlamı bir bitkiyi karşılayan hanımel kelimesi anlam kayması sonucu oluşan birleşik sözcüklere örnek olarak verilebilir. Burada hanım ve el kelimeleri taşıdıkları anlamlardan uzak yepyeni bir kavramı, bir bitkiyi adlandırır.

Gerçek anlamı ile bağlantılı olan birleşik sözcüklere ise çekyat, buzdolabı, Şanlıurfa örnekleri verilebilir. İsmi birleşik sözcük olması bu sözcüklerin her birinin birleşik yazılacağı anlamına gelmemektedir. Bu iki örnekte görüldüğü üzere kimi birleşik sözcükler birleşik, kimisi ise ayrı yazılır; bu durum birleşenlerden bir tanesi veya tümünün anlamsal olarak bir değişiklik geçirmemesinden kaynaklanmaktadır.¹⁶⁸ Bunlara elbise dolabı, el kitabı, ısırgan otu, ateş böceği gibi örnekler verilebilir.

¹⁶⁷ Serdar Yavuz, “Burak Teli, İç Anadolu Bölgesi Ağzlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 2013, 376-402.

¹⁶⁸ Ayrı Yazılan Birleşik Kelimeler, http://tdk.gov.tr/?option=com_content&view=article&id=221%3AAyrı-Yaz. (Erişim Tarihi: 14 Ekim 2019).

Birleşik veya ayrı yazılmaları bu ifadeleri tam olarak sınırlayabilecek bir durum değildir. Ayrı yazılan herhangi bir birleşik kelime bir zaman sonra bitişik yazılabilmekte veya tam tersi bir durum gerçekleşebilmektedir. Bu konuda örnekler çoktur.

Birleşik sözcükler kalıplaşmış yapıda olduklarından dolayı aralarına herhangi bir ek alamazlar. Aldıkları takdirde kelimenin anlamı da değişir ve bu kalıp bozulur. Örneğin hanımeli kelimesini hanımın eli olarak söylediğimizde anlam farklılaşır. Elbiseler dolabı, elbiselerin dolabı dendiğinde de aynı durum söz konusudur. Hanım - eli artık kalıplaşarak bir bitkinin adını, elbise dolabı ise elbiselerin saklandığı yeri tanımlar. Yalnızca dolap demek bu nesneyi genelleştirirken elbise dolabı dendiğinde artık özel bir kavramın adı olur.

Birleşik sözcükler kalıp yapılarıdır. Bu sebepten dolayı şekil açısından kendisine benzeyen deyim, öbek gibi öğelerle sıkça karıştırılmaktadır. Fonksiyonel olarak morfolojik bir terimi karşılayan birleşik sözcüklerin, semantik bir işlev barındıran deyimlerle karıştırılmalarının nedeni Ömer Asım Aksoy tarafından, bazı deyimlerin ve birleşik sözcüklerin sözcük öbeği durumunda olmalarına dayandırılmaktadır.¹⁶⁹ Anlamsal olarak bakıldığında deyim ve birleşik sözcük arasında tam bir sınır çizilemese bile taşıdıkları genel özelliklerden yola çıkılarak bir fikir yürütülebilir. Birleşik sözcükler aralarına deyimlerin aksine herhangi bir ek alamaz ve tek bir sözcüğe göndermede bulunur. Bazı istisnalar dışında birleşik yazılan kelimelerdir. Deyimler ise birleşik yazılmazlar ve en az iki sözcükten oluşan yapılarıdır. Ayrıca tümce biçiminde de bulunabilirler.¹⁷⁰

Bazı birleşik sözcükler, karşıladıkları kavramı birtakım benzerliklerden yararlanarak oluşturur. Deyimlerde sıkça görülen benzetmeler Yasemin Çürük'ün aktardığına göre deyimlerin kendi anlamlarından ayrılıp başka bir anlama sahip ifadeler olmaları nedeniyle deyim ve birleşik sözcüklerin karıştırılmasındaki bir başka nedendir.¹⁷¹ Deyimlerde sıkça görülen benzetme, birleşik sözcük ve deyim arasındaki ayrımı zorlaştırabilmektedir. Çürük'ün aktardığına göre deyimleri birleşik sözcüklerden ayıran özellikler: anlamlarının daha soyut olmaları, nükteli bir anlama sahip olmaları,

¹⁶⁹ Aksoy, I, 49.

¹⁷⁰ Aksoy, I, 49.

¹⁷¹ Yasemin Çürük, *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2017, 81.

birleşik sözcüklere oranla daha fazla kalıplaşmış kelime içermeleri ve anlam sınırlarının birleşik sözcüklere göre daha dar olmasından kaynaklanmalarıdır.¹⁷²

Mustafa Özkan ise deyim ve birleşik kelime arasındaki çizgiyi işlevsel olarak ele almaktadır. Özkan, deyimlerin yargı grubu içinde; birleşik sözcüklerin ise bir kelimenin taşıdığı kavramı daha belirgin hale getiren belirtme grubu içinde yer aldıklarını belirtmekte, fakat birleşerek yeni bir kavramın adı olan birleşik sözcük, temel anlamını yansıtabileceği gibi, temel anlamından bağımsız olarak mecazi bir anlam taşıyıp deyimleşebileceği görüşündedir.¹⁷³

Bileşik sözcük ve deyim arasındaki farkı iki üç kelimenin anlam kaymasına uğraması sonucu oluşan benzerliğe dayandıran Vecihe Hatiboğlu ise deyimler ve bileşik sözcükler arasındaki sınırı şu sözlerle çizmektedir.

“Halbuki şekil yönünden bileşik kelimelerde daha kuvvetli bir kalıplaşma olduğu gibi, anlam yönünden de bileşik kelimelerde daha çok, benzetme yolu ile anlam kayması; deyimlerde ise daha çok mantık dışına çıkma yolu ile anlam kayması dikkati çeker. Şöyle ki benzetme yolu ile gözbebeği bir birleşik kelime veya terim, mantık dışına çıkma yolu ile göze girmek, gözden düşmek birer deyimdir, göz kelimesi ise, yukarıdaki çeşitli anlamları ile, şüphesiz ne bileşik kelimedir ne deyimdir.”¹⁷⁴

Bir başka anlamsal bir bütün oluşturan birleşik yapı da birleşik fiillerdir. İsim+yardımcı fiil, fiil+yardımcı fiil ve anlamca kaynaşmış fiiller olmak üzere üç grupta incelenebilecek bu ifadeler de deyimleri ilgilendiren bir başka konudur.

Necmi Akyalçın *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz* adlı kitabında tümce durumuna dâhil edilebilecek birtakım eylem öbeklerinin; etmek, olmak, kılmak eylemek gibi yardımcı fiillerin, ilk sözcüklerinin anlamları mecaz, yan ve benzetmeli olmasından dolayı deyim sayılıp, aslında gerçek anlamlarını yansıttıklarını ve deyim sınıfında yer alamayacağı fikrini savunmaktadır.¹⁷⁵

Kimi yardımcı eylemliklerin ilk kelimeleri gerçek anlamlarını korur; Örneğin *Telefon etmek, yardım etmek, memnun olmak vb.* Bu ifadeler temel anlamlarını yansıtmaktadır ve deyim olarak almak doğru olmaz, çünkü yarattıkları bir anlamsal

¹⁷² Çürük, *Türkçede Birleşik Sözcükler (İsimler)*, 81.

¹⁷³ Mustafa Özkan, “Yapılış, Yazılış ve Kullanılışları Bakımından Birleşik Kelimeler”, *İlmi Araştırmalar*, (2), İstanbul 1996, 95-110.

¹⁷⁴ Hatiboğlu, “Kelime Grupları ve Kuralları”, 203-244.

¹⁷⁵ Necip Akyalçın, *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*, (1.Baskı) Eğiten Kitap, Ankara 2012, 13- 21.

zenginlik bu ifadelerde bulunmamaktadır. Fakat ikinci sözcüğü gerçek anlamını yansıtmayan yardımcı eylemlerde vardır ve bu yapılarda deyimleşme görülmektedir. Örneğin *ayakbağı olmak* ifadesini ele alacak olursak, bu ifadenin deyimleştiğini görebiliriz. *Ayakbağı* ifadesi TDK'da “İsim, mecaz bir yere gidilmesine veya bir işin yapılmasına engel olan şey.”¹⁷⁶ anlamındadır. Ayak ve bağ kelimelerinin birleşiminden ortaya çıkan bu birleşik kelime, kalıplaşarak başka bir kavramı karşılamaktadır. Artık ayak ve bağ sözcükleri ile herhangi bir bağlantısı yoktur. *Ayakbağı olmak* artık *engel olmak* anlamındadır. Böylelikle yardımcı eylemlerin her zaman sözcüklerin gerçek anlamlarını yansıtmadığı, deyimleşebileceği görülebilmektedir.

Yasemin Kaya tarafından yapılan, olmak fiiliyle oluşturulan birleşik fiillerin ele alındığı çalışmada, olmak yardımcı eylemiyle kurulmuş 255 adet anlamca kaynaşmış birleşik deyim tespit edilmiş olması da bu durumu açıklamaktadır. Tespit edilen deyimlere bileğinde altın bileziği olmak, dünya gözüne zindan olmak, iyi gün dostu olmak, tüyleri diken diken olmak gibi ikiden fazla kelimenin öbekleşmesiyle oluşmuş örnekler verilmektedir.¹⁷⁷ Böylece yardımcı eylemlikle yapılan birleşik fiillerin her zaman gerçek anlamlarını yansıtmadıkları, deyim anlamında da kullanılabildiklerini söyleyebiliriz.

Sözcük öbeği olan ifadeler Ömer Asım Aksoy tarafından da deyim sınıfında görülmektedir. Aksoy, bunun sebebini şu sözlerle ifade eder: “Kimi deyimler, bir sözcüğün özel bir yardımcı eylemlikle (masterla) kurulmasından oluşmuştur. Bunların deyim sayılmasının nedeni, o sözcüğün ancak o eylemlikle bir araya gelmesinden belli bir anlamın ortaya çıkması, başka bir eylemlikle o anlamın belirlenmemesidir. Sözcük yalın ya da takılı olabilir.”¹⁷⁸

Aksoy'un burada değindiği, sözcüğün o eylemle anlamca kaynaşmasıdır. Anlamca kaynaşma, kelime gerçek anlamında, eylem gerçek anlamı dışında; eylem gerçek anlamında, kelime gerçek anlamı dışında veya her ikisinin de gerçek anlamının dışında bulunabilir. Bu tür yapıların deyim sınıfında yer alabilmesi için hem sözcüğün hem eylemin gerçek anlamı dışında olması gerekmez; kaynaşan öğelerin biri gerçek, biri mecaz anlamında da olabilmektedir:

¹⁷⁶ TDK, <https://sozluk.gov.tr/?kelime=>, (Erişim Tarihi: 06.01.2020).

¹⁷⁷ Yasemin Kaya, *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı* (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, 202.

¹⁷⁸ Aksoy, 468.

Örneğin *gönlünü almak* ifadesine bakıldığında hem gönül hem de almak kelimeleri gerçek anlamlarını terk ederek yeni bir anlam ortaya çıkarmaktadırlar. Hem sözcük hem eylem gerçek anlamı dışındadır.

Örneğin *kendini kaybetmek* deyiminde sözcük gerçek anlamını korurken, eylem gerçek anlamı dışındadır. Birini korkutarak yıldırma anlamındaki *gözünü korkutmak* deyiminde ise göz sözcüğü gerçek anlamı dışında değildir, çünkü korkutulan göz değildir, kişinin kendisidir. Fakat eylem, yıldırma işi korkutularak yapıldığından dolayı gerçek anlamını yansıtmaktadır.

3.14.7. Kalıp Sözler

Kalıplaşmış yapıdaki sözler yalnızca deyim, atasözü, ikilemeler ve bileşik sözlerden ibaret değildir. Günlük hayatımızda bu ifadelerin yanında, belirli durumlarda kullanılan ifadelere de başvurulmaktadır. Hastalık durumunda *geçmiş olsun*, hapşırma durumunda *çok yaşa*, yemek yerken *afiyet olsun*, yeni doğum yapmış bir kimseye *Allah analı babalı büyütsün*, yakınını kaybetmiş bir kimseye *başın sağ olsun*, yeni bir şey alındığında *hayırlı olsun*, *güle güle kullan*, bir durumun hayır getirmesi için *hayırlı olsun* vb. gibi birçok ifade kullanılır. Özellikle Türkçe bu tür kalıp ifadeler bakımından diğer dillere nazaran oldukça zengindir. Bu tarz ifadeler diğer dillerde görülseler bile diller arası kültür ayrılıkları, dil sahiplerinin dünya görüşleriyle özdeşleşmiş dilleri neticesinde farklı şekillerde yorumlanmaktadır.

Araştırmacılar, kalıp sözler için çeşitli tanımlarda bulunmuş; bu tür ifadeler için ilişki sözleri, kültür birim tanımları da yapılmıştır. Hürriyet Gökdayı'nın aktardığına göre Doğan Aksan, bu yapıların, kullanımı toplum üyelerinin birbirleri ile bulunduğu ilişkiler esnasında ortaya çıkan yapılar olduğundan dolayı ilişki sözleri şeklinde tanımlamaktadır.¹⁷⁹ Bu ilişkiyle bir toplumu temsil eden bireylerin aynı ortak dile sahip olmaları, çevrelerini, dünyalarını aynı çerçevede algılamaları ima edilmektedir. Birbirleriyle aynı özellikleri paylaşarak gelişen toplum üyelerinin birbirleri ile olan ilişkileri neticesinde ortaya çıktığı ifade edilmektedir.

Bu tür kalıp ifadeler dil kullanıcıları tarafından o kadar benimsenmiştir ki gerektiği yerde kullanılmadığında bir boşluk yaratmakta; herhangi bir durumu

¹⁷⁹ Hürriyet Gökdayı, "Türkçede Kalıp Sözler", *Bilig*, (44), 2008, 89-110.

karşılayan kalıp ifade yerine başka bir kelime söylendiğinde alışılmışın ötesinde bir anlam ortaya çıkabilmektedir. Dil kullanıcıları bu ifadeleri gerektiği yerde duymadıklarında ortaya kırgınlıklar bile çıkabilmektedir. Örneğin evine ziyarete gittiğimiz bir ev sahibi *hoş geldiniz* demediğinde, orada istenmiyormuşuz gibi bir etki yaratabilir.

Konuşmalarda, deyimler kadar çok kullanılan bu yapılar bir dilin kültürünü en az deyimler kadar yansıtabilen dil birimleridir; çünkü bu tarz ifade tarzlarında kullanan toplumun inanışları, gelenekleri saklıdır. Bu açıdan kültür birim tanımı da dilin kültürelliğini belirgin hale getiren adlandırmalar arasında yer almaktadır.¹⁸⁰

Bir toplumun kültürü, o topluma mensup üyelerin, birbirleri ile olan ilişkilerinden doğan bir araç olduğuna göre hem kültür birimi tanımı hem de ilişki sözler tanımı bizce ortak bir bağlamda ele alınabilir, çünkü her ikisi de birbirini büyük oranda etkilemektedir. Fakat toplumlar arasında gerçekleşen kültürel, dilsel, dinsel, tarihi ve coğrafi nedenler sebebiyle bu tür ifadelerde farklılıklar görülebildiği gibi ortaklıklar, ortak bir ifade ediş biçimi de benimsenebilmektedir.

Örneğin Alman dilinde yeni doğmuş bir bebek için tebrik mesajı olarak *Herzlichen Glückwunsch zur Geburt* (doğum için tebrikler), İngilizcede *Congratulation on the birth* (doğum için tebrikler) şeklinde bir anlatım yolu seçilmektedir. Türkçede ise *Allah analı babalı büyütsün, hayırlı olsun, gözün aydın* şeklinde ifade edilmektedir. Almanca ve İngilizce, bu kalıp yapıları Türk dilinden oldukça farklı bir biçimde ifade etmektedir. Bu durum dinsel, coğrafi ve kültürel etkilerden doğan farklılıklardan kaynaklanacağı gibi ortak, benzer bir ifade ediş biçimi benimsemelerinden de kaynaklı olabilir.

Almancada birtakım inançların temel oluşturduğu ifadeler de bulunur. Fakat bu ifadeler daha çok mesaj niteliği taşırlar. Örneğin Almancadaki *Möge sie/er wachsen, gedeihen und immer auf der Sonnenseite des Leben stehen* ifadesi de bir çeşit tebrik mesajıdır. Söyleyiş, *O (bebek), büyüsün gelişsin ve hep hayatın güneşli tarafında olsun/ büyür de hep hayatın aydınlık yanı ondan tarafa olur inşallah* gibi bir anlama sahiptir. Güneşli taraf; güneş ışıyla ısınan, aydınlanan yerdir. Güneş alan bir yer bereketli,

¹⁸⁰ Mehmet Canbulat, Atilla Dilekçi, “Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözler ve Öğrencilerin Kalıp Sözleri Kullanma Düzeyleri”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* Volume, 8 (9), Ankara 2013, 217-232.

aydınlık, ferah bir yerdir. Hayatın güneşli tarafı da hayatın ışıltı saçan, bereketli, iç ısıtan güçlülüğü simgeler. Bu ifadeyi Türkçeye *hayırlı bir ömrü olsun* şeklinde çevirebiliriz diye düşünmekteyiz. Çünkü bu tür sözleri ifade ederken Allah'ın sevdiği, beğendiği, hoşlandığı davranışlar¹⁸¹ olarak tanımlanan *hayır* ifadesini sıkça kullanırız. Türk dilinin, bu yönüyle bu tür kalıp ifadelerde dini inancını yansıtan bir dil olduğu kendini göstermektedir. Almancada ise dünyaya bakış çerçevesinin getirdiği farklı bir ifade ediş tarzı benimsenmektedir. Böylece kalıp sözlerin toplumla, kültürle, inançla olan bağı kendini göstermektedir.

Kalıp sözler için kültür birim ve ilişki sözleri tanımı aynı zamanda deyimleri de içine alabilecek nitelikte bir tanımdır. Deyimler de bir toplumun ilişkileri, kültürü ile yoğrulmuş yapılardır. Etkilendiği, beslendiği, şekil aldığı yer toplum ilişkileri ve kültürdür. Fakat bu tür kalıp sözlerin toplumun kültürel ve geleneksel özelliklerinden gelen kullanım alanları belli başlıdır. Serdar Bulut'un aktardığına göre, Muhittin Bilgin, bu yönüyle kalıp sözleri diğer kalıplaşmış ifadelerden ayırmaktadır:

“Kalıp sözleri öteki kalıplaşmış sözlerden ayıran da bir çeşit bu geleneksel-kültürel dayatmadır. Belli durumlarda geleneklerimizin, kültürümüzün gerektirdiği kimi sözleri kullanma zorunluluğu, öteki kalıp sözlerde yoktur. Örneğin “çok telaşlanma” yı anlatmak için “etekleri tutuşmak” deyimini ya da “tutumlu olma” yı anlatmak için “sakla samanı gelir zamanı” atasözünü kullanma zorunluluğumuz yoktur; ancak bir ölü evine gittiğimizde, “Başınız sağ olsun.”, “Allah ecir sabır versin.” gibi kültürümüzün gerektirdiği gelenekleşmiş kimi sözleri kullanma zorunluluğu duyarız.”¹⁸²

¹⁸¹ <https://www.islamveihsan.com/hayir-ve-ser-nedir-hayir-ve-ser-ne-anlama-gelir.html>, (Erişim Tarihi: 04.01.2020).

¹⁸² Serdar Bulut, “Anadolu Ağzlarında Kullanılan Kalıp Sözler ve Bu Kalıp Sözlerin Kullanım Özellikleri”, *international periodical for the languages literature and history of turkish or turkic*, 7(4), Ankara 2012, 1117-1155.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

ALMANCA VE TÜRKÇEDE ÖFKE DEYİMLERİNİN İNCELEMESİ

4.1. ALMANCA ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLER

Almanca Deyimler	Türkçe Karşılıkları
Einen Abgang machen	Defolmak, defolup gitmek
Auf achtzig sein	Öfkesi tepesinde olmak/sinirleri tavan yapmak
Jemanden auf achtzig bringen	Cinlerini başına toplamak/öfkeyi tepesine çıkarmak
Aus dem Anzug springen	(Öfkeden) kabına sığmamak/köpürmek
Jemanden aus dem Anzug stoßen/boxen	Birisini fena şekilde benzetmek/dövmek
(Vor Wut) sich aufplustern	Öfkeden kabarmak
Bei jemandem hackt es aus	Çileden çıkmak
Wie drei Tage Regenwetter aussehen	Sinirli, aksi tavırlı olmak, suratı sirke satmak,
Einen vor den Ballon bekommen	Yüzüne bir tane yumruk/darbe yemek
(vor Wut) platzen	(Öfkeden) patlamak
Und damit basta	Yeter artık
Eine Wut im Bauch haben	İçin için kızmak
Es ist zum Auf-Die-Bäume klettern	Dayanılacak gibi değil/ çıldırmamak elde değil
In blinder Wut	Öfkeden gözü dönmüş/kararmış bir şekilde
Jemandem kocht das Blut in den Adern	Kan beynine sıçramak/küplere binmek
Jetzt ist der Bock fett	Bu kadarı da fazla, yetti artık
Brüllen wie am Spieß	Boğazı yırtılana kadar (kötü bir biçimde)

	bağırarak
Rutsch mir den Buckel runter	Düş yakamdan
Jemandem wird es zu bunt	Tadı kaçtı, boku çıktı
An die Decke gehen	Sinirleri tavan yapmak/ tepesi atmak
Eins auf den Deckel bekommen/kriegen	Kafaya bir tane (darbe, yumruk) yemek, fırça yemek
Eins auf das Dach bekommen/kriegen	Bir tane (yumruk, darbe) yemek, fırça yemek
Eins auf die Mütze bekommen/kriegen	Kafasına bir tane (yumruk, darbe,) yemek, dayak yemek
Jemandem ein Ding verpassen	Birine bir tane (yumruk, tokat) geçirmek
Da soll doch gleich ein Donnerwetter dreinschlagen!	Allah'ın cezası, Allah'ın belası, allah belanı versin
Jetzt schlägt's aber dreizehn	Bu kadarı da fazla, yok devenin başı, olmaz böyle şey
Was erlauben sie sich:	Bu ne cesaret, bu ne cürret
Du kannst was erleben	Görürsün gününü
Das schlägt dem Fass den Boden aus	Bu kadarı da fazla, bu artık bardağı taşıyor
Jemandem juckt das Fell	Kaşınıyorsun, canı dayak istiyor
Eins hinter die Löffel bekommen	Tokat yemek
Jemandem eine feuern	Birisine okkalı bir tokat atmak
Jemandem den Frack vollhauen	Birini fena benzetmek, eşek sudan gelinceye kadar dövmek
Frikassee aus jemandem machen	Birinin (dövere) pestilini çıkarmak, canını okumak
Jemanden fuchsen	Birini sinirlendirmek

Jemandem läuft die Galle über	Tepesi atmak/tepesinin tası atmak
In die Luft gehen	Çılgına dönmek
Wo gibt es sowas	Bu nasıl iştir/ nerede var böyle bir şey
Gleich gibt es was	Şimdi çakacağım bir tane
Jemandem reißt die Geduld	Sabrı taşmak/kalmamak
Jemandem reißt der Geduldsfaden	Sabrı taşmak/kalmamak
Jemandem auf den Geist gehen	Bir kişinin sinirine dokunmaktır.
Da hört sich doch die Gemütlichkeit auf	Ama bu kadarı da fazla! Huzur muzur kalmamak/bırakmamak/ sabır da bir yere kadar!
Das ist doch der Gipfel	Bu kadarı da fazla
Etwas in den falschen Hals bekommen/kriegen	Bir şeyi yanlış anlayıp sinirlenmek/kızmak
Jemandem die Hammelbeine langziehen	Birini azarlamak, canını okumak, verip veriştirmek
Das ist ein Hammer!	Olmaz böyle bir şey
Jemandem rutscht die Hand aus	Elinden bir kaza çıkacak, bir tane çakmak
In Harnisch sein	Öfkesi tepesinde olmak/ateş püskürmeye Hazır durumda olmak
Das ist die Härte!	İnanılmaz, inanılır gibi değil!
Aus der Haut fahren	Çileden çıkmak/zıvanadan çıkmak
Das ist zum Aus-Der-Haut Fahren	Çileden çıkmamak elde Değil/delirmemek elde değil.
Ein schlag und du stehst im Hemd	Yumruğu bi koydum mu uçarsın
Scher dich zum Henker	Canın cehenneme, cehenneme kadar yolun var

Herrschaft noch mal	Allah'ım sen sabır ver/sinirlerime hâkim ol
Sich in den Hintern beißen	Bir hatadan dolayı sinirlenmek
Jemandem mit dem nackten Hintern ins Gesicht springen	Sinirle öfkeyle bir kimseye saldırmak, girişmek, verip veriştirmek
In die Höhe gehen	Havalara çıkmak/parlamak
Das ist die Höhe	Bu kadarı da olmaz, olmaz böyle bir şey
Zur Hölle mit jemandem/etwas	Cehennem ol
Jemandem die Hosen strammziehen	Birini pataklamak
Jemandem die Hucke vollhauen	Birini pataklamak
Jemanden auf hundert bringen	Birini çıldırtmak/kudurtmak
Jemandem geht der Hut hoch	Balatayı sıyırmak, soğukkanlılığını yitirmek, sabrı kalmamak
Jemandem eins auf den Hut geben	Birini fırçalamak, kafasına bir tane vurmak
Jemandem geht etwas über die Hutschnur	Sabrını taşırmak, canına tak etmek
Jemandem die Jacke vollhauen	Birisini iyice pataklamak
Jemandem schwillt der Kamm	Horoz gibi kabarmak
Im Karree Springen	Çıldırmaq
Gleich knallt's im Karton!	Şimdi çakıcam bir tane
Jemandem auf den Keks gehen	Birinin kafasını bozmak
Sich vor etwas (Wut) selbst nicht mehr kennen	Öfkeden Kendini tanıyamamak
Jemandem eins auf die Klappe geben	Ağızına bir tane vurmak, ağızına bir tane çakmak
Jemandem platzt der Kragen	Canına tak etmek
Hol's der Kuckuck	Allah seni kahretsin, allah belanı versin

Das geht auf keine Kuhhaut	Yok devenin başı, bu kadarı da olmaz
Auf jemanden geladen sein	Birine dolu olmak/öfkeli olmak
Jemanden im Magen haben	Birine sinir/gıcık olmak
Jemandem langt es	Artık yeter
Jemandem ist eine Laus über die Leber gelaufen	Karadeniz’de gemileri batmış olmak, tepesi atmış olmak, Önemsiz bir konuya moralini bozup sinirlenmek
Leine ziehen	Defolmak, arabasını çekmek
Das Maß ist voll	Yeter artık, sabrı taşmış olmak, sınırı aşmış olmak
Da geht einem ja das Messer in der Tasche auf	Cinleri tepesine çıkmak
Jemanden auf den Mond schießen	Bir kişiyi cehennemin dibine postalamak
Es gibt noch Mord und Totschlag	Kan çıkacak, çingar çıkacak
Eine Mücke machen	Defolup gitmek, kaybolup gitmek
Jemandem den Nerven töten	Birinin sinirlerini yıpratmak
Die Nerven verlieren	Sinirlenmek/kendini kaybetmek
Mit den Nerven am Ende sein	Sinirlerinin sonuna varmak, sinirden köpürmek
Aus einer Ohnmacht in die Andere fallen	Kendini kaybetmek, kendini yerden yere vurmak,
Jemandem die Ohren volljammern	Birinin kafasını ütülemek, kafasını şişirmek
Jemanden auf die Palme bringen	Birini çıldırtmak,
Es ist zum Auf-Die-Palme-Bringen	Çıldırılmamak/keçileri kaçırmamak elde değil
Es ist zum Auf-Die-Palme-Klettern	Çıldırılmamak/keçileri kaçırmamak elde

	değil
Auf der Palme sein	Çıldırılmış olmak
Jemandem eins auf den Pelz geben	Birinin pöstekisini sermek
Jemandem gehen die Pferde durch	Fıttırmak, keçileri kaçırmak
Die Platze kriegen	Çileden çıkmak/çıldırmaq/kriz geçirmek
Es ist zum-Die-Platze-Kriegen	Çıldırmaq elde değil/patlamamak elde değil
Sich die Platze ärgern	Sinirden patlamak/patlayacak kadar sinirlenmek
Vor Wut einen roten kopf bekommen	Öfkeden gözleri kan çanağına dönmek
Nun mach mal einen punkt	Uzatma, kes şunu artık
Im Quadrat springen	Çılgına dönmek
Vor Wut außer sich geraten	Öfkeden kendinden geçmek
In Rage	Öfkeyle, öfke içinde
Jemandem eine reinhauen	Birine bir tane vurmak
Einen Rochus auf jemanden haben	Birine öfkeli, sinirli olmak
Eins auf/über die Rübe bekommen	Kafasına bir tane (yumruk, darbe) indirilmiş olmak
Jemandem die Runzeln ausbügeln	Birini benzetmek
Jemandem auf den Sack gehen/fallen	Birini ayar etmek/gıcık etmek
Etwas auf den Sack kriegen	Münasip bir yerine bir şey yemek
Scher dich zum Teufel	Şeytan görsün yüzünü, cehenneme git
Jemandem eine/ein Paar scheuern	Birisine bir tane geçirmek
Jemandem eine/ein Paar schmieren	Birisine bir tokat geçirmek
Bei jemandem brennt die Sicherung durch	Birinde sigortalar atmak

Sich schwarz ärgern	Sinirden öfkeden gözü hiçbir şey görmemek
Sich totärgern	Sinirden ölmek/küplere binmek
Auf jemanden/etwas schlecht/nicht gut zu sprechen sein	(Kızgınlıktan dolayı) birine karşı iyi düşünmemek
Einen Tanz aufführen	Sinirlenip yaygara çıkarmak, kıyameti koparmak
Hol's der Teufel	Allah belanı versin, lanet olsun
Da kann man die Wände hochgehen	Fıttırmamak elde değil/çileden çıkmamak elde değil
Da werde ich zum Tier	Çıldıracağım şimdi
Jemandem eine/ein paar verpassen	Birisine bir tane (tokat) geçirmek
In Wallung gehen	Öfkeden coşmak, dalgalanmak
Hausen wie die Wandalen	Öfkeden her şeyi dağıtmak
Jemandem auf den Wecker gehen	Birini gıcık etmek/uyuz etmek
Jemandem auf die Nerven gehen	Birinin sinirlerine gitmek, sinirlerine dokunmak
Jemanden bis zur weißglut bringen/reizen/treiben	Birisini kudurtmak, ifrit etmek, çileden çıkarmak
Jemandem eine wichen	Birisine bir tane çakmak
Eine/ein Paar gewienert bekommen/kriegen	Mecaz anlamı ile bir tane (tokat) yemek
Zustände kriegen	Sinir krizi geçirmek

4.1.1. Deyimlerin Semantik Olarak İncelemesi

Einen Abgang machen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Deyim, gerçek anlamıyla gitmek, uzaklaşmak; mecaz anlamıyla ise defolmak, defolup gitmek anlamındadır. Gerçek anlamında kullanılabilir olması kinaye sanatı yapıldığını göstermektedir.

Örnek:

Gerçek anlam: Ich mache einen schnellen Abgang von der Bühne. (Sahneden hızlıca çekiliyorum, terk ediyorum.)

Mecaz anlam: Mach schnell einen Abgang. (Çabuk defol, kaybol.)

Auf achtzig sein

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, kapalı istiare

Temel anlamında *80'in üzerinde olmak* anlamında, mecaz anlamında ise öfkesi tepesinde olmak, sinirleri tavan yapmak gibi bir anlama sahip *auf achtzig sein* deyimini mübalağa sanatı ve kapalı istiare içerdiğini düşünüyoruz: 80'de olmak dendiği zaman kastedilen eski zamanlarda saatte 80 kilometreye çıkabilen araba hızıdır. Burada insan bir arabaymış gibi görülmekte, arabanın bu özelliği insana atfedilmektedir.

Ayrıca bir insanın bir araba gibi görülmesi ve en yüksek hız 80 iken daha üstüne çıkıldığının söylenmesinden dolayı mübalağa sanatı vardır.

Jemanden auf achtzig bringen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, kapalı istiare

Yukarıdaki durum bu deyim için de geçerlidir.

Aus dem Anzug springen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamı *takım elbisenin içinden dışarı atlamak*; mecaz olaraksa *öfkeden kabına sığmamak, köpürmek, havalara kalkmak* anlamını taşımaktadır. Bizce deyim söz sanatı olarak mübalağa ve mecaz-ı mürsel sanatlarını içermektedir. Bir kişinin öfkелendiğinde takım elbisesinin içinden dışarı atlaması imkânsız olmasının yanında aus dem Anzug (takım elbisenin dışına, takım elbiseden dışarıya) ifadesi deyimde bir mübalağa ortaya koymaktadır. Takım elbise sözcüğünün deyimde dile getiren kişiye işaret ettiğini düşünüyoruz; kişi kendinden geçtiğini, kendinin dışına çıktığını ifade ederek bir mübalağa dile getirmekte; aşırı derecede öfkeli olduğu, köpürdüğü, kabından taşıdığı ima etmektedir.

Takım elbise sözcüğü ile kişinin kendini ifade etmesi parça- bütün ilişkisi doğurmaktadır.

Jemanden aus dem Anzug stoßen/boxen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (parça-bütün), tezat

Gerçek anlamı bir kişiyi takım elbisesinden çıkarıp boks yapmak, itmek; mecazi anlamı ise (kendisine göre bedensel olarak güçsüz) birisini fena şekilde benzetmek/dövmektir. Deyimde mübalağa ve mecaz-ı mürsel sanatı hâkimdir; takım elbise sözcüğü ile ise baştan aşağı tüm vücut ima edilir. Parça söylenerek bütün kastedilmektedir.

Takım elbise ise bizce gücü, saygınlığı gösteren bir kıyafettir. Güçsüz birisinin takım elbisesinin (gücünün) içinden çıkartıp dövülmesi, güç ve güçsüzlük durumlarıyla bir tezat oluşturmaktadır. Ayrıca aus dem Anzug ifadesinin mübalağa sanatı da yarattığını söyleyebiliriz; bir kişiyi dövüp takım elbisesinden dışarı çıkarmak ifadesi mübalağa sanatının da varlığına işaret etmektedir.

Sich aufplustern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), kinaye

Öfkesi Kabarmak anlamında kullanılan sich aufplustern fiili, kuşların tüylerini kabartmasını ifade eden bir fiildir. Kuşlara ait bu özelliğin bir insana aktarılmasıyla doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Öfke baz alındığında (sich vor Wut aufplustern) Öfkeden kabarmak şeklinde Türkçeleştirilebilir.

İfade, aynı zamanda gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Die Vögel haben sich aufgeplustert. (Kuşlar kabardı)

Mecaz anlam: Er hat sich vor Wut aufgeplustert. (Öfkeden kabardı.)

Bei jemandem hakt es aus

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Aushaken fiili gerçek anlamında *bir kancayı (Haken) çözerek açmak* anlamındadır. Deyimde ise bir kişide kancaların çözüldüğü, açıldığı söylenerek sabrının sonuna gelindiği, sinirlerini kaybedecek durumda olduğu ifade edilmektedir. Haken sözcüğü ile somutlaştırma yapılmaktadır.

Wie drei Tage Regenwetter aussehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare, mübalağa

Gerçek anlamı üç gündür yağmur yağıyormuş gibi görünmek; mecaz anlamında huysuz, sinirli, aksi tavırlı olmak, suratı sirke satmak, suratı asık olmak anlamına sahip deyimde açık istiare ve mübalağa yapıldığını düşünüyoruz. Deyimde bizce wie drei Tage Regenwetter (üç günlük yağmur gibi, üç gündür yağmur yağıyormuş gibi) ifadesi kötü bir morale, gerginlik, sinirlilik haline işaret etmektedir. Kendisine benzetilen üç günlük kötü hava kavramı söylenmiş fakat kendisine benzeyen durum, yani sinirlilik

hali söylenmemiştir. Bu durum açık istiareye götürmektedir. Aynı zamanda deyimde wie drei Tage Regenwetter ifadesi ile mübalağa yapıldığı da söylenebilir çünkü olay güç günlük yağmur yağıyormuş gibi denerek abartılı bir biçimde dile dökülmektedir.

Einen vor den Ballon bekommen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Gerçek anlamında balonun önüne bir tane almak tır mecaz anlamında ise Ballon (balon) ifadesi yüze benzetilerek; yüzüne bir tane yumruk/darbe yemek anlamı ortaya çıkmaktadır. Deyimde açık istiare yapılmaktadır, Ballon (balon) sözcüğü insan yüzüne benzetilmektedir. Kendisine benzetilen balon söylenerek açık istiare yapıldığını söyleyebiliriz.

Vor Wut platzen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, deyim aktarması (doğadan insana aktarma)

Platzen fiili patlamak anlamına gelmektedir. Anlamı *öfkeden patlamak* olan bu deyimde patlamak doğada nesneler için kullanılan bir eylemken, insanın doğadaki bir nesne gibi patlaması kastedildiğinden dolayı doğadan insana aktarma yapıldığını düşünmekteyiz. Ayrıca patlama durumu mübalağa sanatına da işaret etmektedir denebilir; öfkeden patlamak ifadesi ile olayın şiddeti mübalağalı bir biçimde dile dökülmektedir.

Und damit basta

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: yok

Yeter artık anlamına gelen bu deyimde sözcükler gerçek anlamında kullanılmaktadır.

Eine Wut im Bauch haben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz- 1 mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamı *karnının içinde öfkesi olmak*; mecaz anlamı, *için için kızmak* anlamındaki bu deyimde beş duyu organından biriyle algılanabilir bir konuma getirilen öfke, somutlaştırılmaktadır. *Bauch* karın, göbek anlamındadır; yani bu insanın bir parçasıdır. Kişi *bauch* (karın) ifadesiyle, karnın dâhil olduğu vücudu yani kendini kastetmektedir. Parça- bütün ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel yapılmaktadır.

Es ist zum-Auf-Die-Bäume-Klettern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Gerçek anlamında *Ağaca tırmanmalık bir durum* anlamındaki bu deyimde mübalağa sanatı söz konusudur; öfkenin şiddeti bu şekilde gösterilmektedir. Mecaz anlamı *dayanılacak gibi değil/ çıldırmamak elde değil* şeklinde Türkçeleştirilebilir.

In blinder Wut

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, somutlaştırma

Gerçek anlamında düşünüldüğünde *kör öfke içinde*; mecazi olarak ise *öfkeden gözü dönmüş* anlamını taşıyan deyimde mübalağa ve somutlaştırma yapıldığını düşünüyoruz. Öfkenin görme duyusu bulunmayan bir canlı varlığa benzetilerek somutlaştırılmaktadır. Kör sözcüğü deyim anlamını daha mübalağalı bir biçimde dile dökmektedir.

Jemandem kocht das Blut in den Adern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecazı mürsel (neden-sonuç)

Gerçek anlamı *birinin damarlarındaki kanı kaynıyor/damarlarındaki kanı kaynamak*; mecaz anlamı ise *kan beynine sıçramak/küplere binmek* olan bu deyimde bir insanın damarlarındaki kanın kaynaması ile mübalağa sanatı yapıldığını düşünüyoruz; kanın kaynaması durumun şiddetini özetlemektedir

Deyimde kan sözcüğü ile asıl kastedilen öfkenin kaynaması; doruk noktasına ulaşması ifade edilmektedir. Öfke durumu nedeni oluşturmakta ve kanın kaynaması

durumu da bu durumun sonucunda gelişen bir olaydır. Deyimde neden yerine sonuç söylenerek mecaz-ı mürsel yapıldığı kanısındayız.

Jetzt ist der Bock fett

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Gerçek anlamında düşünüldüğünde keçi artık besili, şişti; mecaz anlamında ise sabrın sona vardığını ifade eden deyim, artık keçi şişti, yağlandı, besili ifadesiyle somutlaştırma yapmaktadır. *Der Bock* (Keçi) ile sabır kastedilerek somutlaştırma yapılmaktadır. Kendisine benzetilen (keçi) kullanılarak açık istiare yapılmaktadır.

Brüllen wie am Spieß

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), kapalı istiare, mübalağa

Gerçek anlamı şişte gibi/şişteymiş gibi kükremek olan deyimde doğadan insana aktarma yapıldığını düşünüyoruz çünkü *brüllen* (kükreme) aslanların yaptığı bir eylemdir. Aslan kükremesi (brüllen) insana aktarılmaktadır.

Bir kişinin bir şişte pişirildiğinde çıkaracağı ses aslan kükremesinin şiddetine benzetilmektedir; deyimın vurgusunu artıran *wie am Spieß* (şişteymiş gibi) ifadesinde ise bir başka anlam olayı gizli olduğunu düşünüyoruz. Şişteymiş gibi anlamındaki bu ifade ile insan şişte yanan bir et parçası gibi görülmektedir.

Aslan kükremesi kapalı istiare olayına işaret etmektedir çünkü kendisine benzetilen aslan söylenmemiştir. Ayrıca, *wie am Spieß* ifadesiyle mübalağa yapıldığı da söylenebilir çünkü deyim şişteymiş gibi benzetmesiyle abartılı bir resim çizmektedir.

Rutsch mir den Buckel runter

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamında kamburumdan aşağı kay şeklinde; mecaz anlamında ise düş yakamdan anlamındaki deyimde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. *Buckel* (kambur) sözcüğü sırtın bir parçasıdır. Bütün söylenmemiş, parça söylenmiştir.

Jemandem wird es zu bunt

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, mübalağa

Gerçek anlamıyla bana fazla renkli geliyor; mecaz anlamıyla artık tadı kaçtı, boku çıktı olarak çevirebileceğimiz bu deyimde *bunt* (renkli) ifadesi ile somutlaştırma yapılmaktadır. Bir kişinin sabrının sonuna geldiğini, sabrının kalmadığını ifade eden bu deyimde somut bunt ile sabır somutlaştırılmaktadır.

Zu kelimesi ise mübalağa yaratmaktadır.

An die Decke gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, somutlaştırma

Kelimesi kelimesine anlamı *tavana gitmek*; metaforik olarak ise *sinirleri, öfkesi tavan yapmak, tepesi atmak* anlamlarındaki bu deyimde mübalağa ve somutlaştırma vardır. Tavana giden/çıkan şey ile öfkedir; öfkenin yükselmesi, artması kastedilir. Fakat kişi bu durumu kendisi gidiyormuş/çıkıyormuş gibi dile getirerek somutlaştırır.

Eins auf den Deckel bekommen/kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Deckel kelimesi temelde kapak anlamına gelir. Kapak, bir nesnenin üst kısmını kapatan bir araçtır. Almanca, *Deckel* (kapak) kelimesini, bir nesnenin üstünü örten araç olmasından dolayı insan kafasına benzetmektedir. Bu sebepten doğadan insana aktarma söz konusudur. Deyim, kafaya bir tane (darbe, yumruk) yemek, fırça yemek anlamına gelmektedir.

Kendisine benzetilen (kapak) nesne söylendiğinden dolayı açık istiare yapılmaktadır.

Eins auf das Dach bekommen/kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Gerçek anlamı çatıya bir tane almak; mecaz anlamı ise kafasının üzerine bir tane (yumruk, darbe) yemek, fırça yemek şeklindedir. Deyimde geçen *Dach* (çatı) kelimesi temel anlamda bir evin üst kapağını; mecaz anlamda her ikisinin de bulunduğu objenin üstünde yer almasından kaynaklı benzerlik sebebiyle kafa kastedilmektedir. Doğadan insana aktarma söz konusudur. Kendisine benzetilen (çatı) söylenerek açık istiare yapılmaktadır.

Eins auf die Mütze bekommen/kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Gerçek anlamda beresine bir tane almak, mecaz anlamda ise kafasına bir tane (yumruk, darbe,) yemek, dayak yemek anlamına gelmektedir. Deyim içinde yer alan şapka kelimesi ile kafa ima edilmektedir. Şapka, vücudun en üst bölgesinde yer alan kafaya takılan bir nesnedir. Kafaya benzetildiğinden dolayı deyimde doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Kendisine benzetilen söylenerek açık istiare yapılmaktadır.

Jemandem ein Ding verpassen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Ding kelimesi yumruk, tokat ifadelerinin yerine kullanılmaktadır. Gerçek anlamı birine bir tane şey kaçırmak; mecaz anlamı birine bir tane (yumruk, tokat,) geçirmek anlamında kullanılan bu deyimde, neden-sonuç ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Bir sözcük kullanılmak istenmediğinde, o anda akla gelmeyen adı veya sözcüğü temsilen kullanılan *Ding* (şey) kelimesi sonuç, asıl söylenmek istenen dayak ise sebeptir.

Da soll doch gleich ein Donnerwetter dreinschlagen!

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Donnerwetter, şimşek çakması ve gök gürültüsünden meydana gelen şiddetli fırtına anlamındadır. Bu deyimde bütün yani *Donnerwetter* (şimşek) söylenerek parça kastedilmektedir. Allah'ın cezası gibi bir anlama sahip olup beddua olarak kullanılır.

Jetzt schlägt's aber dreizehn

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Gerçek anlamıyla saatin 13 olduğunu bildiriyor anlamındaki ifade mecaz anlamında bu kadarı da fazla, yok devenin başı, yeter bu kadar şeklindedir. 13 sayısı saatin 13 olduğunu ifade etmektedir, fakat saat en fazla 12 olabilir. Bu bakımdan bu deyimde mübalağa sanatı hâkimdir; çünkü saat, gerçekte 13'ü göstermez. Böylelikle 13 ulaşılamayan, imkânsız bir seviye olarak görülmektedir.

Was erlauben sie sich: Ausruf der Empörung, Entrüstung

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

İfade, gerçek anlamında kullanılmaktadır. Bunu yapma iznini nereden alıyorsunuz ne cürretle, bu ne cürret, bu ne cesaret şeklinde bir anlama sahiptir.

Du kannst was erlauben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz sanatı: Kinaye

Deyim, gerçek anlamıyla bir şey yaşayabilirsin; mecaz anlamında görürsün gününü/ben karışmam anlamındadır. Gerçek anlamında da kullanılabileceğinden dolayı kinaye sanatı yapılmaktadır.

Örnek:

Gerçek anlam: Pass bloß auf, dörft kannst du was erleben, was dir nicht gefallen würde (Aman dikkat et, orada hoşuna gitmeyecek şeyler yaşayabilirsin.

Mecaz anlam: Sag mir endlich die Wahrheit sonst kannst du was erleben! (Artık gerçeği söyle, yoksa ben karışmam/görürsün görünüşü)

Das schlägt dem Fass den Boden aus

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, kinaye

Gerçek anlamında fıçının altını patlatıyor olarak çevirebileceğimiz bu deyimde somutlaştırma yapılmaktadır. Bir kişinin sabrının tükendiği, sonuna geldiği durumlarda kullanılır. *Fass* (fıçı) silindir şeklindeki metallerle bağlanarak oluşan kabın altı vurarak patlatıldığında içindeki her şey boşalır. Sabrın sonuna gelen kişi de öfkesinden içindeki her şeyi boşaltır. Sabır, somut bir nesne olan fıçıya benzetilerek somutlaştırılmaktadır. Türkçe'ye bu kadarı da fazla, bu artık bardağı taşıyor şeklinde çevirebiliriz. Deyim gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Der Junge hat dem Fass den boden ausgeschlagen. (Çocuk, fıçının altını vurarak düşürdü, vurup kırıp patlattı.) Mecaz anlam: Deine Bemerkungen schlagen nun dem Fass den Boden aus. (Sözlerin artık bardağı taşıyor)

Jemandem juckt das Fell

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Gerçek anlamında birisinin derisinin kaşındığı anlamındaki deyim mecaz anlamında kaşınıyorsun, canı dayak istiyor şeklindedir. Fakat buradaki kaşınmadan kasıt canın dayak istiyor şeklindedir. Deyimde *Fell* hayvan postudur. Hayvanlara ait bu nesne insan için kullanıldığından dolayı doğadan insana aktarma söz konusudur.

Eins hinter die Löffel bekommen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Deyim, gerçek anlamıyla kaşığının arkasına bir tane almak, mecaz anlamıyla ise tokat yemek anlamındadır. *Löffel* (kaşık) sözcüğü ile tavşan kulağı kastedilmektedir. Tavşanın kulağı insan kulağı olarak aktarıldığından dolayı doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Ayrıca açık istiare bulunmaktadır, çünkü kaşık yemek yemeye yarayan bir araçtır. Tavşan kulağına benzetilmektedir. Kendisine benzeyen tavşan kulağı söylenmemiş, kendisine benzetilen kaşık sözcüğü kullanılmıştır.

Jemandem eine feuern:

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Birisine okkalı bir tokat atmak anlamındaki bu deyimde mübalağa yapıldığını düşünüyoruz. *Feuern* sözcüğü, temelde ateş etmek anlamını taşımaktadır. *Feuern* ifadesi, deyimde tokatın şiddetini abartılı bir biçimde yansıtmaktadır.

Jemandem den Frack vollhauen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça-bütün), mübalağa

Gerçek anlamıyla çevirdiğimizde Birisinin frengini, dövmek anlamını taşıyan bu deyimde *Frack* (frak) kelimesi erkeklerin giydikleri uzun etekli siyah elbisedir. Fakat asıl dövülen tüm vücuttur. Parça söylenerek bütün kastedilmekte, mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Deyim, mecaz anlamıyla birini fena benzetmek, eşek sudan gelinceye kadar dövmek şeklindedir. Ayrıca, *voll* (dolu) ifadesi ile mübalağa sanatı yapıldığını da söyleyebiliriz.

Frikassee aus jemandem machen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Bir çeşit yemek olan *Frikassee* malzemesi sanki insanmış gibi gösterilmektedir. Birisinden *Frikasse* yapmak mümkün olmadığından dolayı mübalağa sanatı bulunur. Birinin pestilini çıkarmak şeklinde türkçeleştirebiliriz.

Jemanden fuchsen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz sanatı: Somutlaştırma

Birini kızdırmak anlamında kullanılan deyimde somutlaştırma yapılmaktadır.

Jemandem läuft die Galle über

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça- bütün)

Temel anlamına *Birisinin safrası taşıyor* olarak çevrilebilecek bu deyimde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Taşan, yukarı çıkan şey safra kesesi (Galle) değil, safra sıvısıdır (Gallenflüssigkeit). Bütün söylenerek, parça kastedilmektedir. *Tepesi atmak* şeklinde bir anlam ortaya çıkmaktadır.

Jemand geht in die Luft

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, somutlaştırma

Gerçek anlamı *birisinin havaya gitmesi*; mecaz anlamı ise *çığına dönmek* şeklindedir. Şöyle ki kişi o kadar sinirleniyor ki sinirden havaya, göğe gidiyor. Böyle bir durum mümkün olmadığından deyimde mübalağa sanatı vardır. Bir insanın sinirden havalanması mümkün değildir. Öfkenin yükseldiği ima edilir.

Wo gibt es sowas

Anlam Özelliği: Gerçek anlam.

Söz Sanatı: yok

Bu nasıl iştir/ nerede var böyle bir şey olarak çevirebileceğimiz deyim gerçek anlamında kullanılmaktadır. İfadeyi gerçek anlamıyla anlarız.

Gleich gibt es was

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Deyimdeki *was* (etwas: bir şey) kelimesinin kısaltılmış halidir. Şimdi çakacağım bir tane anlamındaki bu deyimde *etwas* ile kastedilen dayaktır. Neden-sonuç ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı bulunan deyimdeki *was* sözcüğü ile sonuç söylemektedir.

Jemandem reißt die Geduld

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Gerçek anlamında birinin sabrının yırtıldığını ifade eden deyim mecaz anlamıyla sabrın tükendiğini, taşıtığını ima eder. Deyimde sabır sözcüğü, yırtılacak bir nesneymiş gibi ele alınarak somutlaştırılmaktadır.

Jemandem reißt der Geduldsfaden:

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Geduldsfaden sabır ipliği anlamına gelmektedir. İplik ifadesi ile sabrın sınırı kastedilmektedir. Soyut sabır sınırı, iplik kelimesine benzetilerek somutlaştırılmıştır.

Jemandem auf den Geist gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamıyla *birisinin ruhunun üzerine çıkmak, ruhuna gitmek* anlamındaki bu ifadenin mecaz anlamı *bir kişinin sinirine dokunmaktır*. Deyimde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. *Geist*, insanın düşünen yanı, bilinci şeklinde bir anlama sahiptir. İnsanın düşünme eylemini beyin aracılığıyla yaptığını düşündüğümüzde, bir kişinin ruhuna çıkmak, gitmek ile kastedilen durumunun, birinin beynine çıkmak, beynini hareketlendirmek olduğu düşüncesindeyiz.

Da hört sich doch die Gemütlichkeit auf!

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Bu kadarı da yeter, sabır da bir yere kadar şeklinde çevirebileceğimiz ifade gerçek anlamında kullanılmaktadır. Keyif anlamındaki *Gemütlichkeit* sözcüğünün sona erdiği söylenmektedir. Direkt olarak, hani keyif de bir yere kadar anlamına sahip ifade, gerçek anlamını korumaktadır.

Das ist doch der Gipfel

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Gipfel kelimesi gerçek anlamıyla zirve anlamındadır. Fakat bu deyimde soyut sınır, sabır gibi kavramların en üst seviyeye ulaştığını somutlaştırmaktadır. Bu kadarı da fazla şeklinde bir anlama sahiptir.

Etwas in den falschen Hals bekommen/kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, mecaz- ı mürsel (iç-dış ilişkisi)

Kelimesi kelimesine bir şeyi yanlış boğaza almak anlamını taşıyan bu ifadede *Hals* (boğaz) kelimesi ile nefes borusu kastedilmektedir. Dış söylenerek iç kastedilmektedir. Bir şeyi yanlış anlayıp sinirlenmek/kızmak anlamına gelmektedir. Deyimin gerçek anlamında da kullanımı mevcuttur.

Örnek:

Gerçek anlam: Er hat ein kleines Brotstück in den falschen Hals bekommen und ich musste ihm deswegen auf den Rücken klopfen. (Yemek yerken küçük bir ekmek parçası boğazına kaçtı, bu yüzden sırtına vurmam zorunda kaldım.)

Mecaz anlam: Du musst doch nicht alles in den falschen Hals bekommen. (Her şeyi tersinden/münasip bir yerinden anlamana gerek yok.)

Jemandem die Hammelbeine langziehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Hammelbeine kesilmiş koyun bacağı anlamına gelmektedir. *Langziehen* ise uzatarak çekmek, ayırmak anlamında kullanılmaktadır. İnsan bacağı koyun bacağına benzetilerek doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Sadece kendisine benzetilen öge bulunduğundan dolayı da açık istiare bulunmaktadır. Deyim, mecaz anlamda birini azarlamak, canını okumak, verip veristirmek anlamındadır.

Das ist ein Hammer!

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Hammer kelimesinin temel anlamı çekiçtir ve somuttur. Deyimin içinde taşıdığı anlam ise utanç verici, ayıp bir durumu açıklayarak olmaz böyle bir şey şeklinde bir anlam dile getirmektedir. Somut çekiç sözcüğü, soyut olan utanmazlık ve ayıp sözcüklerinin yerine kullanılarak bu ifadeleri somutlaştırmaktadır.

Jemandem rutscht die Hand aus

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Gerçek anlamı eli kayıyor şeklindedir. Mecaz anlamıyla ise bir kişinin elinden bir kaza çıkacağı, elinden bir şeyin kayacağı anlatılmak istenir. Elin kaymasıyla söylenmek istenen tokat atılmasıdır. Deyim, birisine tokat atmayı kinayeli bir şekilde ifade etmektedir. Gerçek anlamda da kullanılabilir. Elim kaydığından dolayı tokat attım. Neden elin kayması. Sonuç; tokat.

Örnek:

Gerçek anlam: Entschuldigung, dass ich die Vase auf dem Tisch umgeworfen habe; Ich wollte nur nach dem Buch daneben greifen. Dabei ist mir die Hand ausgerutscht und sie ist auf einmal umgefallen. (Masadaki vazoyu devirdiğim için özür dilerim, ben sadece yanındaki kitaba uzanmak istemiştim. Elim kaydı ve bir anda devrildi.)

Mecaz anlam: Halt's Maul, sonst kann mir die Hand ausrutschen. (Sus artık, yoksa elimden bir kaza çıkacak.)

In Harnisch sein/geraten

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, kinaye, açık istiare

Öfkesi tepesinde, ateş püskürtmeye hazır olmak anlamına gelen bu deyim, gerçek anlamında *zırh içinde olmak* şeklindedir. Gerçekte zırh anlamına sahip olan *Harnisch* kelimesi ile öfke duygusu somutlaştırılmıştır. Deyim aynı zamanda gerçek anlamında da kullanılabilir.

Ayrıca deyimde açık istiare yapılmaktadır. Kendisine benzetilen zırh söylenmekte, kendisine benzeyen öfke söylenmemektedir.

Örnek:

Gerçek anlam: Ich bin in Harnisch; nun kann mich keiner umbringen. (Zırh içindeyim, artık kimse beni öldüremez.)

Mecaz anlam: Ich finde es besser, wenn du morgen kommst. Sie ist heute in Harnisch. (Bence sen yarın gelsen daha iyi olur, bugün sinirleri tepesinde.)

Das ist die Härte!

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Hoş olmayan utanç verici sinir bozucu durumlar için kullanılan bu ifadede somut olan *Härte* (sertlik) kelimesi soyut olan zorluk, dayanılmazlık, küstahlık, utanç verici gibi kelimelerini ifade eder, onları somut bir kimliğe bürür.

Aus der Haut fahren

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamda deriden çıkıp gitmek, mecaz olarak ise *zıvanadan, çileden çıkmak* anlamındadır. *Aus der Haut* ifadesi derinin dışına çıkmak anlamına gelmektedir. Deriden çıkılma durumu da mümkün bir durum değildir. Biz bu ifade ile deyimde mübalağa sanatının varlığına rastlamaktayız. Aynı zamanda *Haut* (deri) sözcüğü ile kişi

kendini kastetmekte; parça söylenerek bütün ima edilmektedir. Bu da mecaz-ı mürsel sanatının varlığına işaret etmektedir.

Das ist zum Aus-Der-Haut-Fahren!

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamı *deriden çıkıp gitmek*, mecazi anlamı ise *çileden çıkmamak elde değil, delirmemek elde değil* şeklindedir. Bu ifadenin de yukarıda açıkladığımız durumlardan ötürü mecaz- mürsel ve mübalağa sanatı içerdiğini söyleyebiliriz.

Ein schlag und du stehst im Hemd

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Kelimesi kelimesine bir vuruş ve sen gömleğin içinde durursun, mecaz anlamı ise Bir vurdum mu kendini yerde bulursun olarak çevirebileceğimiz bu ifade öfke duygusunun şiddetini abartılı ve mantık ötesi bir şekilde ortaya koyar. Böyle bir durumun mümkün olabilmesine imkân yoktur.

Scher dich zum Henker

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Canın cehenneme, cehenneme kadar yolun var gibi anlamlara sahip olan bu deyimde *Henker* (cellat) ile *Teufel* (şeytan) bununla da cehennem kastedilmektedir. Somut cellat kelimesi ile şeytan temsil edildiğinden dolayı somutlaştırma yapılmaktadır.

Kendisine benzetilen söylenip kendisine benzeyen söylenmediğinden dolayı açık istiare yapılmaktadır.

Herrschaft noch mal

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Temel anlamıyla bir kimseyi yönetme hakkı ve gücü şeklinde bir anlama sahip *Herrschaft* sözcüğü gerçek anlamını korumaktadır. Bizce ifade de *Herrschaft* ile kastedilen kişinin karşılaştığı bir durumda kendisini yönetebilme, kendine hâkim olabilme gücüdür. Kişi, karşı karşıya kaldığı hoş olmayan bir durumda tanrıdan bu gücü istemektedir. Allah'ım sen sabır ver şeklinde Türkçeleştirebiliriz.

Sich in den Hintern beißen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, deyim aktarması (doğadan insana aktarma)

Kelimesi kelimesine kıcını ısırma anlamındaki bu ifade ile mübalağa sanatı yapılmaktadır. Bir insanın arkasına dönüp kıcını ısırması imkânsızdır. Yalnızca hayvanların yapabileceği bu eylem insana aktarılmıştır. Bir hatadan dolayı sinirlenmek anlamındadır.

Jemandem mit dem nackten Hintern ins Gesicht springen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, Kinaye

Harfiyen çevirisi bir kişinin çıplak kıkla yüzüne atlamak olan ifadede mübalağa sanatı yapılmıştır. Sinirle öfkeyle bir kimseye saldırmak, girişmek, verip veriştirmek anlamındaki ifade gerçek anlamında da kullanılabilir. Bu sebeple deyimde kinaye sanatı bulunduğunu da söyleyebiliriz.

Örnek:

Gerçek anlam: Der Deppe ist mir ja fast mit dem nackten Hintern ins Gesicht gesprungen. (Ahmak Herif, neredeyse poposunu açıp yüzümüze atlıyordu.)

Mecaz anlam: Mein Chef ist mir mit dem nackten Arsch ins Gesicht gesprungen, als er die Beleidigungen gehört hat. (Şef, hakaretleri duyunca öfkeyle üzerime geldi.)

In die Höhe gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, kinaye

Havalara çıkmak, parlamak anlamına sahip bu deyimde kişinin öfkeden yükselmesi söz konusu bile olamaz. Kast edilen kişinin öfkesinin yükseldiği, aşırı sinirlendiğidir. İfade, gerçek anlamında da kullanılabileceğinden dolayı kinaye vardır.

Örnek:

Gerçek anlam: Die Preise sind wegen der Inflation wieder in die Höhe gegangen. (Fiyatlarda enflasyondan dolayı yine bir artış oldu.)

Mecaz anlam: Papa geht direkt in die Höhe, wenn er den Namen seines Feindes hört. (Babam, düşmanının adını duyunca hemen parlıyor.)

Das ist die Höhe

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Bu kadarı da olmaz, olmaz böyle bir şey gibi anlamlara sahip olan bu deyimde *die Höhe* (yükseklik) ifadesi somutlaştırılmaktadır. Soyut sabır, utanç gibi kavramlar, somut olan yükseklik kelimesi ile somutlaştırılmaktadır.

Zur Hölle mit jemandem/etwas

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Beddua olarak kullanılan deyim, cehennem ol şeklinde bir anlam ifade eder. Gerçek anlamını korumaktadır.

Jemandem die Hosen strammziehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (bütün- parça)

Gerçek anlamıyla çevrildiğinde birisinin pantolonunu germek anlamına gelen, mecazi anlamı ise birisinin poposuna vurmak/pataklamak olan bu deyimde mecaz sanatı yapılmaktadır. Dövülen şey bütün pantolon değil, pantolonun popo kısmıdır. Bütün söylenerek parça kast edilmiştir.

Jemandem die Hücke vollhauen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare, mübalağa

Temel anlamı birisinin sırtındaki yükü pataklamaktır. Deyimde, *die Hücke* (sırtta taşınan yük) sözcüğü ile açık istiare yapılmaktadır; kendisine benzetilen söylenmekte, kendisine benzeyen sırt sözcüğü kullanılmamaktadır. Ayrıca, *voll* (dolu) sözcüğü de mübalağa yaratmaktadır.

Jemanden auf hundert bringen:

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, deyim aktarması (doğadan insana aktarma)

Gerçek anlamıyla *bir kişiyi yüze getirmek* olarak çevirebileceğimiz ifadede *hundert* sözcüğü ile bir motorlu taşıtın saatte 100 km hızıdır. İnsan motorlu bir taşıta benzetildiğinden dolayı doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Bir insanın motorlu bir taşıt gibi 180 km hıza getirilmesi bir mübalağa sanatı örneğidir.

Jemandem geht der Hut hoch

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Balatayı sıyırmak, soğukkanlılığını yitirmek, sabrı kalmamak olarak çevirebileceğimiz bu ifade, sabır gibi öfke duygusuna kapılıp katlanılamaz, dayanılmaz bir durumla karşı karşıya olunduğu ima edilmektedir. Somut Hut (şapka) kelimesi bu durumu somutlaştırma yapılmaktadır.

Jemandem eins auf den Hut geben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Şapkaya bir tane vermek olarak çevirebileceğimiz deyim birini fırçalamak, kafasına bir tane vurmak anlamındadır. Deyimde geçen *Hut* (şapka) ifadesi ile kafa ima edilmektedir. Doğadan insana aktarma söz konusudur.

Jemandem geht etwas über die Hutschnur

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Katlanılmaz, dayanılmaz bir durumda kullanabileceğimiz bu deyimde somut *Hutschnur* (şapka kordonu) kelimesi ile soyut katlanılmazlık, dayanılmazlık gibi kavramlar kastedilir; *Hutschnur* kelimesi, bu kavramları somutlaştırmaktadır. Sabrını taşımak, canına tak etmek anlamında kullanılmaktadır.

Jemandem die Jacke vollhauen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça-bütün), mübalağa

Kelimesi kelimesine anlamı birisinin ceketine dövmek olan bu deyimde *die Jacke* (ceket) ile insan kastedilmektedir. Parça bütün ilişkisi vardır. Birisini iyice pataklamak anlamında kullanılır. Ayrıca, voll sözcüğü ile de mübalağa yapılmaktadır.

Jemandem schwillt der Kamm

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Deyimde geçen *Kamm* kelimesi horozun ibiğidir. Benzetme yapılarak doğadan insana aktarma yapılmıştır. Öfke durumunda insanın yüzünün kızarması, horozun ibiğine benzetilmektedir.

Im Karree springen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Temel anlamıyla *Karenin içinde atlamak, zıplamak* gibi bir anlama sahip deyimde kinaye yapılmaktadır, gerçek anlamı ile kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Die Kinder haben einen Karree auf den Boden gezeichnet und angefangen, im Karree zu springen. (Çocuklar yere kare çizip atlamaya başladılar.)

Mecaz anlam: Meine Eltern werden im Karre springen, wenn sie das beschädigte Auto sehen. (Annemler, zarara uğramış arabayı gördüklerinde çıldıracaklar.)

Gleich knallt's im Karton!

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Knallen fiili bir patlama sonucu oluşan çok şiddetli sesi ifade eder.

Kelimesi kelimesine çevrildiğinde birazdan kartondan pat diye bir ses çıkacak artık anlamı ortaya çıkar. Deyimdeki anlamı ise şimdi çakıcam bir tane şeklindedir. Atılacak tokatın şiddeti knallen fiili ile mübalağalı bir şekilde dışa yansıtılmaktadır.

Jemandem auf den Keks gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Gerçek anlamı *birinin bisküvisinin üzerine çıkmak, gitmek* şeklindedir. *Keks* (bisküvi) kolay ufalanabilen, kolay parçalanabilen bir yiyecektir. Bu sebeple *Keks* sözcüğü, kafa sözcüğünün yerine kullanıldığını, kafanın da bir bisküvi gibi birisi tarafından ufak parçalara ayrılabilceğini, yani deyim yerindeyse bozulabileceğini ifade ettiği kanısındayız. Deyimi, *birinin kafasını bozmak* şeklinde Türkçeleştirebiliriz.

Deyimde somutlaştırma ve açık istiare yapılmaktadır. *Keks* sözcüğü ile soyut kafa yani akıl kastedilerek somutlaştırılır. Kendisine benzetilen kafa sözcüğü kullanılmayıp, kendisine benzetilen *Keks* sözcüğü kullanıldığından dolayı açık istiare söz konusudur.

Sich vor etwas (Wut) selbst nicht mehr kennen

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Öfkeden kendinden geçmek anlamında kullanılan ve harfiyen çevrildiğinde öfkeden kendini tanıyamamak anlamında kullanılan bu deyimde mübalağa sanatı hâkimdir. Bir kişinin öfkeden kendisini tanıyamaması gibi bir durum söz konusu olamaz.

Jemandem eins auf die Klappe geben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Gerçek anlamıyla çevirdiğimizde birisinin kapağına bir tane vermek anlamına gelen deyim, mecaz anlamında birisinin ağzına bir tane vurmak, ağzına bir tane çakmak şeklindedir. *Klappe* (kapak) ile ağız ima edilmektedir. Kapak, bir nesnenin üstünü örten, açıp kapanmasını sağlayan nesne olmasından dolayı ağıza benzetilerek doğadan insana aktarma yapılmaktadır.

Jemandem platzt der Kragen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel(parça-bütün)

Gerçek anlamı birisinin yakası patlıyor olan deyim, mecaz anlamıyla canına tak etmek şeklinde türkçeleştirilebilir. Yaka anlamına gelen *Kragen* kelimesi ile parça bütün ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapıldığı düşüncesindeyiz. *Kragen* (yaka) sözcüğü parça olarak bütünü yani ifadenin sahibini temsil etmektedir.

Hol's der Kuckuck

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Kelimesi kelimesine guguklar alsın olarak çevirebileceğimiz bu ifadede somut guguk kuşu ile soyut şeytan kavramı kastedildiğinden dolayı soyutlaştırma yapılmaktadır. Kendisine benzetilen (guguk kuşu) söylenmiş fakat kendisine benzeyen (şeytan) söylenmediğinden dolayı açık istiare söz konusudur.

Das geht auf keine Kuhhaut

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Gerçek anlamıyla bu durum hiçbir inek derisinin üzerine gidemez, sığmaz şeklinde bir anlama sahiptir. Küstahlık, utanmazlık, bir şeye katlananama gibi

durumlarda ileri gidildiğini ifade eden deyim, bu soyut durumları somut *Kuhhaut* (inek derisi) kavramıyla somutlaştırmaktadır. Yok devenin başı, bu kadarı da olmaz Türkçeleştirilebilir.

Auf jemanden geladen sein

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, deyim aktarması (doğadan insana aktarma)

Kelimesi kelimesine çevrildiğinde *birisine dolu olmak* gibi bir anlama sahip olan deyimde dolu olmak somut bir eylemdir. Dolu olan bir nesneyi algılayabiliriz fakat bu deyimde dolu olunan nesne öfke olduğundan ve insanın gerçekten dolu olma durumu soyut bir durumken, öfke maddesel bir varlığa benzetilerek somutlaştırılmaktadır. Ayrıca doluluk doğaya ait bir kavram olduğundan dolayı doğadan insana aktarma yapılmaktadır.

Jemanden im Magen haben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Harfiyen *midesinde birisi olmak*, mecaz anlamında ise *birisine sinir olmak*, *gıcık olmak* şeklinde bir anlama sahiptir. İfade de mübalağa sanatı hakimdir, çünkü insanın, bir başkasını midesinde bulundurması mümkün bir durum değildir.

Jemandem langt es

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Artık yeter şeklinde bir anlama sahip ifade gerçek anlamını korumaktadır.

Jemandem ist eine Laus über die Leber gelaufen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, mübalağa

Gerçek anlamı birinin karaciğerinden bir bit geçti; mecaz anlamı ise, Karadeniz’de gemileri batmış olmak, birinin tepesini attırmak anlamlarındadır. Önemsiz bir konuya moralini bozup sinirlenmek gibi durumlarda kullanılan bu deyimde bitin oldukça küçük bir yapıda olması ile vurgulanabilir. Bu sebepten bir bit ile bu önemsizlik nevi somutlaştırılmaktadır. Bit kadar küçük bir mesele için canı sıkılan, sinirlenen darılan kişiler için kullanılır. Bu bağlamda, bit kelimesi ile de mübalağa yapıldığı söylenebilir.

Leine ziehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim Aktarması (doğadan insana aktarma), kinaye

Gerçek anlamıyla halatı çekmek, ipi çekmek, tasmayı çekmek anlamında; mecaz anlamında ise defolmak, arabasını çekmek anlamlarına sahiptir. Deyim aktarması yapılmaktadır, çünkü Leine bazı hayvanların boynuna takılan çekip götürmek için kullanılan bir bağlıdır. Hayvana ait bir eşyanın bir insan için kullanılmasıyla doğadan insana aktarma yapılmaktadır.

Ayrıca, ifade gemicilikte *Lein* sözcüğü halat anlamında büyük teknelerin akıntıya karşı geçilmesi için verilen emir olarak kullanılabilir. Bu bağlamda düşünüldüğünde *Leine ziehen* deyiminin hem gerçek hem de mecaz anlamında kullanılan bir ifade olduğu söylenebilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Zieh Leine (Gemiye çek)

Mecaz anlam: Zieh schnell Leine (Çabuk defol, çabuk çek arabanı.)

Das Maß ist voll

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırılma

Deyimde *das Maß* (ölçü) sözcüğü ile somutlaştırma yapılmaktadır. Gerçek anlamı ölçü doldu, mecaz anlamı ise yeter artık, sabrı taşmış olmak şeklindedir. *Das Maß*

kelimesi somuttur. Katlanılamaz bir durumun artık sonuna gelindiğini ifade eden deyimde das Maß sözcüğü ile somutlaştırma yapılmaktadır.

Da geht einem ja das Messer in der Tasche auf

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (bütün-parça)

Harfi harfine anlamını cebinden bıçağı görünüyor (bıçağın ucu açılıyor) olarak çevirebileceğimiz deyimde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmıştır. Kastedilen çakının kesici bölgesinin açılmasıdır fakat bu bütün bıçak açılıyormuş gibi gösterilmektedir. Bütün söylenerek parça kastedilmektedir.

Jemanden auf den Mond schießen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, mecaz-ı mürsel (iç-dış ilişkisi), mübalağa

Direkt olarak birini aya yollamak/uçurmak anlamına sahip bu deyim bir kişiyi cehennemin dibine postalamak anlamında Türkçeleştirilebilir. Kinaye, mecaz- mürsel sanatı ve mübalağa sanatı bulunmaktadır.

Bir kişi kendi başına aya uçamaz; kast edilen, kişinin içinde bulunduğu uzay mekiğidir. İç söylenerek dış kastedilir. Ayrıca bu ifade gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Der Astronaut, der auf den Mond geschossen wurde, landete auf der Erde. (Aya yollanan astronot, yeryüzüne iniş yaptı.)

Mecaz anlam: Ich wünschte ich könnte dich auf den Mond schießen! (Keşke seni cehennemin dibine postalayabilsem!)

Es gibt noch Mord und Totschlag

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz sanatları: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Deyim, kelimesi kelimesine cinayet ve niteliksiz adam öldürme durumu olacak; mecaz anlamıyla ise kan çıkacak, çingar çıkacak anlamındadır. Deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır. *Mord* (cinayet) ve *Totschlag* (niteliksiz adam öldürme) gibi sözcükler ile de neden sonuç ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Bu durumlar, öfkenin yani sonuçlarıdır. Sonuç söylenmekte neden kastedilmektedir.

Eine Mücke machen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Defolup gitmek, kaybolup gitmek anlamlarında kullanılan bu deyimde *Mücke* sözcüğünün temel anlamı sivrisinektir. Direkt anlamı sivrisinek (gibi) yapmak olan deyimde kendisine benzeyen söylenmeyip yalnızca kendisine benzetilen (sinek) söylenerek açık istiare yapılmaktadır.

Jemandem den Nerv töten

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Birinin sinirlerini yıpratmak şeklinde bir anlama sahip olan deyimın direkt anlamı birinin *sinirini öldürmektir*. Mecaz-ı mürsel sanatı bulunur, sinir söylenerek sinir hücreleri kast edilmektedir. Parça bütün ilişkisi vardır. Ayrıca, mübalağa sanatı da hâkimdir; bir kimseyi kızdırarak, öfkelendirerek sinirler öldürülmez.

Die Nerven verlieren

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel(neden-sonuç)

Sinirlerini kaybetmek anlamında kullanılan bu deyimde mecaz-ı mürsel sanatı ve mübalağa yapılmaktadır. Öfke halindeyken gerçekten sinirleri kaybetmek mümkün bir durum değildir. Bu sebeple mübalağa yapılmaktadır.

Deyimde sinirlerin kaybolması ile neden sonuç ilişkisi içinde mübalağa sanatı yapılmaktadır; Sinirlerin kaybolmasını kişinin kontrolünü kaybetmesi demektir. Neden yani sinirleri kaybetmek kastedilerek sonuç yani; kontrolü kaybetmek ima edilmektedir.

Şimdi sinirlerimi kaybedeceğim diyen bir kimse sinirlerini değil, aslında sinirlerini kaybetmesi sonucunda kontrolünü de kaybedeceğini ima eder.

Mit den Nerven am Ende sein

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel(neden-sonuç))

Sinirlerinin sonuna varmak, şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz bu deyimde mecaz-ı mürsel ve mübalağa sanatı vardır.

Deyimin direkt olarak *sinirlerinin sonunda olmak* şeklinde bir anlamı vardır. Öfkelenen kişinin sinirlerinin son noktasına vardığı ifade edilir. Sinirlerin sonuna varmak ile ima edilen sinirlerin kontrolüdür. Neden söylenmekte sonuç kastedilmektedir. Ayrıca, sinirlerin sonunda bulunma durumuyla da mübalağalı bir ifade oluşturulur.

Aus einer Ohnmacht in die andere fallen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Kendini kaybetmek, kendini yerden yere vurmak, şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz ifadede mübalağa sanatı yapılmaktadır. Deyimde mübalağa sanatı, *aus einer Ohnmacht in die andere* (Bir bayılmadan çıkıp, diğerine) ifadesi ile sağlanır.

Jemandem die Ohren volljammern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Gerçek anlamı birinin kulaklarını dolu dolu dırdır etmek, dırdır ile doldurmak, mecaz anlamı ise birinin kafasını ütülemek, kafasını şişirmek olan deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır. *Voll* (dolu) sözcüğü ile anlam abartılmaktadır.

Jemanden auf die Palme bringen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Deyim direkt olarak *birisini palmiyeye çıkarmak* anlamındadır. Mecazi anlamı ise *birini çıldırtmak*, şeklinde Türkçeleştirilebilir. Deyimi, gerçek anlamında da kullanabiliriz; kinaye sanatı bulunmaktadır.

Örnek:

Gerçek anlam: Mein Papa hat mich auf die Palme gebracht. (Babam beni palmiye ağacına çıkardı.)

Mecaz anlam: Deine Verhaltensweise bringt mich auf die Palme. (Davranış tarzın beni çıldırtıyor.)

Es ist zum Auf-Die-Palme-Bringen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Keçileri kaçırmamak elde değil şeklinde bir anlam ifade eden deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır. İfade, içinde bulunulan durumu abartılı bir şekilde ifade eder.

Es ist zum Auf-Die-Palme-Klettern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Çıldırılmamak, Keçileri kaçırmamak elde değil bir durum şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz bu ifadede öfkenin hiddetini artırmak için mübalağa sanatına başvurulmaktadır.

Auf der Palme sein

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Harfiyen *palmiye ağacına çıkmış olmak* anlamındadır. Mecazi anlamda ise *çıldırılmış olmak* anlamında kullanılır. İfade, gerçek anlamında da kullanılabileceğinden dolayı kinaye sanatı vardır.

Örnek:

Gerçek anlam: Heute war ich auf der Palme (Bugün palmiyeye çıktım.).

Mecaz anlam: ich bin gerade auf der Palme, seit ich erfahren habe, dass ich betrogen wurde. (Aldatıldığımı öğrendiğimden beri çıldırıyorum.)

Jemandem eins auf den Pelz geben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz sanatı: Deyim Aktarması (doğadan insana aktarma)

Birinin pöstekisini sermek anlamında kullanılan deyimde doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Gerçek anlamıyla birinin kürküne bir tane vermek anlamındaki deyimde *Pelz* (kürk) sözcüğü, hayvanlar için kullanılmaktadır. *Pelz* (kürk) sözcüğü insan derisini karşılamaktadır.

Jemandem gehen die Pferde durch

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: deyim aktarması (doğadan insana aktarma), kinaye, açık istiare.

Kontrolünü, fıttırmak, keçileri kaçırmak şeklinde Türkçeleştirebileceğimiz bu ifadede doğadan insana aktarma yapılmıştır. Deyimde, insan ata benzetilmektedir; benzetilen at söylenerek açık istiare yapılır.

Deyim, gerçek anlamında da kullanılabileceğinden kinaye sanatı da bulunur.

Örnek:

Gerçek anlam: Die Pferde sind mit den Reitern durchgegangen. (Atlar, binicilerle birlikte gem'i azıya aldılar.)

Mecaz anlam: Ich wollte dich nicht schlagen, doch da sind mir halt die Pferde durchgegangen. (Sana vurmak istememiştim, ama kontrolümü/kendimi kaybettim işte.)

Die Platze kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, deyim aktarması (doğadan insana aktarma)

Kriz geçirmek, çileden çıkmak şeklinde ifade edilen deyimde mübalağa sanatı ve somutlaştırma yapılmaktadır; Platze *platzen* fiilinden türemiş, patlama anlamında kullanılan bir kelimedir. *Kriegen* fiilinin temel anlamı ise almaktır. Direkt olarak çevrildiğinde *patlama almak* şeklinde ifade bulan deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır.

Bir insanın patlaması mümkün değildir, patlamak doğaya özgü bir kavramdır. Doğadan insana aktarma yapılmaktadır.

Es ist zum Die-Platze-Kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, deyim aktarması (doğadan insana aktarma)

Deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır. Gerçek anlamı *patlama almalık bir durum* mecaz anlamı ise *patlamamak, çıldırmamak elde değil* şeklinde Türkçeleştirilebilir.

Sich die Platze ärgern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), mübalağa

Patlayacak kadar sinirlenmek, sinirden patlamak şeklinde bir anlam taşıyan deyimde doğadan insana aktarma yapılmaktadır çünkü patlamak doğaya özgü bir durumdur.

İnsan patlayıcı bir maddeymiş gibi düşünüldüğünden dolayı mübalağa sanatı bulunmaktadır; çünkü bir insanın bir bomba, bir balon gibi patlaması mümkün değildir.

Vor Wut einen roten Kopf bekommen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Harfiyen *kırmızı bir kafa almak* şeklinde bir anlamı bulan ifadede somutlaştırma yapılmaktadır. Öfke, yüzdeki kızarıklık sonucu ortaya çıkan fizyolojik ifade sayesinde somutlaşmaktadır.

Türkçe'ye *öfkeden gözleri kan çanağına dönmek* şeklinde çevrilebilir.

Nun mach mal einen punkt

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Gerçek anlamı artık bir nokta yap, mecaz anlamı ise uzatma, kes şunu artık olan deyimde kinaye sanatı yapılmaktadır; çünkü gerçek anlamında da kullanımı mümkündür.

Örnek:

Gerçek anlam: Ich weiss leider nicht, wie ich auf der Tastatur einen Punkt machen soll. (Maalesef klavyede nasıl nokta yapacağımı/koyacağımı bilmiyorum.)

Mecaz anlam: Nun mach mal einen Punkt, ich will nichts mehr von dir hören. (Uzatma, artık senden hiçbir şey duymak istemiyorum.)

Im Quadrat springen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Gerçek anlamı *dört köşede zıplamak*, mecaz anlamı *çılgına dönmek* şeklindedir. Gerçek anlamında da kullanılabileceğinden dolayı kinaye sanatı içermektedir.

Örnek:

Gerçek anlam: Heute bin ich aus Langeweile im Quadrat gesprungen, die ich auf den Boden gezeichnet habe. (Bugün can sıkıntısından, yere çizdiğim dikdörtgende zıpladım.)

Mecaz anlam: Meine Eltern springen im Quadrat, wenn sie sehen, dass ich mit dem Auto einen Unfall hatte. (Annemler arabayla kaza yaptığımı öğrenince çıldıracaklar.)

Vor Wut außer sich geraten

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (sonuç-neden)

Mübalağa sanatı hâkimdir; deyim, gerçek anlamında kendisinin dışına çıkmak şeklinde bir anlama sahiptir. Mecaz anlamında *ise kendisinden geçmek, kendisini kaybetmek* şeklinde bir anlam içerir. İfade ile kast edilen, *kişinin kontrolünün dışına çıkması, kontrolünü kaybetmesi* durumudur. Almanca'da dönüşlü zamir olan *sich* ile kişi kendisinden bahsederek kontrolüne vurgu yapmaktadır. Sonuc söylenerek neden kastedilmektedir; kendisinin dışına çıkması, kontrolünün dışına çıkmasının bir sonucudur.

In Rage

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Deyim gerçek anlamında kullanılmaktadır. *Öfke içinde* şeklinde bir anlam taşımaktadır.

Jemandem eine reinhauen

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Deyim, birine bir tane vurmak anlamını taşımaktadır. *Hauen* fiili birine vurmak, dövmek anlamındadır. *Jemandem eine reinhauen* ifadesi birinin suratına bir tane vurmak, indirmek anlamındadır. İfade gerçek anlamını korumaktadır.

Einen Rochus auf jemanden haben

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Deyim, gerçek anlamında kullanılmaktadır. *Birine öfkeli, sinirli olmak* anlamındadır.

Eins auf/über die Rübe bekommen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Deyimde *Rübe* (pancar) kelimesi ile kafa kastedilmektedir. Kafasına bir tane (yumruk, darbe) indirilmiş olmak anlamı taşıyan deyimde insan kafası pancara benzetildiğinden dolayı doğadan insana aktarma yapılmaktadır; doğada bulunan bir nesnenin görüntüsü, benzerlik bakımından insana aktarılmıştır. Kendisine benzetilen söylenip benzeyen söylenmediğinden dolayı açık istiare yapılmıştır.

Jemandem die Runzeln ausbügeln

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Tezat sanatı

Gerçek anlamı birisinin kırışıklıklarını, buruşuklarını ütüyerek gidermek olan deyimde tezat sanatı yapılmaktadır. Mecazi olarak birini benzetmek şeklinde bir anlamı vardır. Kırışık, buruşuk bir nesne ütülendiğinde düz bir görüntüye kavuşur fakat deyim olarak kullanıldığında durum tam tersini ifade eder.

Jemandem auf den Sack gehen/fallen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Deyimde mecaz-ı mürsel sanatı vardır. *Sack* (torba) ile kast edilen *Hodensack* (haya torbası) dır. Parça söylenerek bütün kast edilmiştir.

Etwas auf den Sack kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (parça- bütün)

Münasip bir yerine bir şey yemek anlamındaki deyimde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır; Gerçek anlamında, hayasına bir şey almak anlamındaki ifade bir kişinin uygunsuz bir bölgesine gelen tekmeyi, dayağı ima etmektedir.

Scher dich zum Teufel

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Gerçek anlamıyla şeytana git, mecaz anlamıyla şeytan görsün yüzünü, cehenneme git anlamındadır. *Teufel* (Şeytan) ile kastedilen cehennemdir.

Jemandem eine/ein Paar scheuern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Birisine bir tane geçirmek şeklinde mecazi bir anlam taşıyan deyim gerçekte anlamı birisine bir tane ovalamak/bastırarak silmektir. İnsan, ovalanarak silinecek bir eşyaya benzetilmektedir. Kendisine benzetilen söylenerek açık istiare yapılmaktadır.

Jemandem eine/ein Paar schmieren

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Gerçek anlamı birisine bir tane sürmek, birisine yağlayıcı bir madde sürmek mecaz anlamı ise birisine bir tokat geçirmek olan deyimde açık istiare yapılmaktadır; çünkü insan, yağlayıcı madde sürülecek bir nesneye benzetilmektedir. Kendisine benzetilen söylenip, kendisine benzeyen söylenmemektedir.

Bei jemandem brennt die Sicherung durch

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, kinaye, somutlaştırma, açık istiare

Harfiyen *birisinde sigortalar tamamen yandı, yanıp eridi*, şeklinde bir anlama sahip olan deyimde mübalağa ve kinaye sanatları bulunmaktadır; elektrik sigortası ile kastedilen öfkedir, bu sebepten dolayı somut elektrik sigortası ile soyut olan öfke duygusu somutlaştırılmaktadır. Gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Gestern ist bei mir die Sicherung durchgebrannt. Es war sehr dunkel drinnen (Bende elektrik sigortalar attı. İçerisi çok karanlık oldu.)

Mecaz anlam: Als ich erfahren habe, dass er schlecht über mich geredet hat, ist bei mir die Sicherung durchgebrannt (Hakkımda kötü konuştuğunu öğrenince, sigortalarım attı.)

Sich schwarz ärgern

Anlam Özelliği Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare, mübalağa

Soyut olan *Ärger* (öfke, sinirlilik), *schwarz* (siyah) ile somutlaştırılmaktadır; temel anlamında *siyah sinirlenmek* olan deyimde görme duyusu ile somutlaştırma yapılmaktadır. *Öfkeden, sinirden gözü hiçbir şey görmemek* şeklinde Türkçeleştirilebilir.

Sich totärgern

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, açık istiare

Gerçek anlamıyla düşünüldüğünde *ölü, ölecek kadar sinirlenmek*, mecaz anlamıyla ise *sinirden ölmek, sinirden küplere binmek* anlamında kullanılan deyimde öfke *tot* (ölü gibi, ölecek kadar) kelimesi ile benzetmeden yararlanarak abartılmaktadır. Kendisine benzetilen söylenmekte, kendisine benzeyen söylenmediğinden dolayı açık istiare vardır. İfade, *Tot* (ölü) sözcüğü ile abartılmaktadır.

Auf jemanden/etwas schlecht/nicht gut zu sprechen sein

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Deyimin anlamı (kızgınlıktan dolayı) birine karşı iyi düşünmemek şeklindedir. İfade, gerçek anlamını korumaktadır.

Einen Tanz aufführen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Gerçek anlamı bir dans gösterisi sunmak, mecaz anlamı ise sinirlenip yaygara çıkarmak, kıyameti koparmak olan deyimde kinaye sanatı vardır. Gerçek anlamında kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Ich habe heute in der Schule einen Tanz aufgeführt. (Bugün okulda dans gösterisi yaptık.)

Mecaz anlam: Wegen sowas musst du doch keinen Tanz aufführen (Böyle bir şeyden dolayı sinirlenmene, kıyameti koparmana gerek yok.)

Hol's der Teufel

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Gerçek anlamıyla şeytan alsın anlamında kullanılan deyim gerçek anlamını korumaktadır. Allah belanı versin, lanet olsun şeklinde Türkçeleştirebiliriz. Beddua, gerçek anlamıyla anlaşılmaktadır.

Da kann man die Wände hochgehen!

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Gerçek anlamında *duvarları tırmanmak* olan deyimde mübalağa sanatı vardır. Öfkenin durumu abartılarak söylenmektedir.

Da werde ich zum Tier

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare, mübalağa

Gerçek anlamı *hayvan oluyorum*, mecaz anlamı ise *çıldıracağım şimdi* olan deyimde açık istiare ve mübalağa sanatı vardır; Kendisine benzetilen söylendiğinden dolayı açık istiare söz konusudur. Aynı zamanda bu durum bir mübalağa sanatının da varlığına işaret etmektedir.

Jemandem eine/ein paar verpassen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Birisine bir tane (tokat) vermek anlamında kullanılan deyimde neden-sonuç ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır, eine ile tokat kastedilir.

In Wallung gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Kelimesi kelimesine *coşmak*, *dalgalanmak* anlamına sahip olan deyimde öfke duygusu dalgalanan bir nesneye benzetilerek somutlaştırılmaktadır.

Hausen wie die Wandalen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Gerçek anlamında vandallar gibi (doğu Cermen halkı) ikamet etmek, yaşamak, sürünmek vb. anlamlara sahip ifade mecaz anlamında öfkeden her şeyi dağıtmak anlamında kullanılmaktadır.

Kendisine benzetilen Vandallar söylenip, benzeyen söylenmediğinden dolayı deyimde açık istiare yapılmaktadır.

Jemandem auf den Wecker gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Deyim gerçek anlamında *birisinin çalar saatine gitmek*, mecazi olarak ise *birini gıcık etmek, uyuz etmek* anlamına sahiptir.

Jemandem auf die Nerven gehen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel(parça-bütün)

Gerçek anlamıyla *birisinin sinirlerine gitmek*; mecaz anlamıyla ise *birinin sinirlerine gitmek, sinirlerine dokunmak* anlamındaki deyimde mecaz-ı mürsel yapılmaktadır. Sinirler sözcüğü ile sinir sistemi kastedilmektedir; parça dile getirilip bütün kastedilir.

Jemanden bis zur weißglut bringen/reizen/treiben

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (sebepe-sonuç)

Deyim temel anlamıyla *birisini akkor haline getirmek*; mecaz anlamıyla *birisini kudurtmak, ifrit etmek, çileden çıkarmak* şeklindedir. Deyimde *Weißglut* (akkor) kelimesi öfkenin bir sonucudur.

Jemandem eine wichen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Gerçek anlamıyla birisine bir tane cilalamak, mecaz anlamı ile ise birisine bir tane çakmak anlamındadır. Cilalama, insanı karşılayan bir kavram değildir. Bu ifadeyle açık istiare yapılmaktadır; gerçekte anlamıyla cilalandığı söylenen kişi, cilalanacak bir nesneye benzetilmektedir. Kendisine benzetilen söylenmektedir.

Eine/ein Paar gewienert bekommen/kriegen

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Gerçek anlamı bir tane (iyice ovularak) parlatılmak anlamına sahip deyim, mecaz anlamı ile bir tane (tokat) yemek anlamındadır. Deyim, insanı ovulup parlatılacak bir nesneymiş gibi göstermektedir. Bu sebeple deyimde açık istiare yapılmaktadır; insan, parlatılıp ovulacak bir nesneye benzetilmektedir.

Zustände krieg

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz- mürsel (sebeup- sonuç)

Zustände, bir insanın belli bir zaman diliminde içinde bulunduğu koşulların tümünü kapsayan, Türkçede *durum* anlamına gelen sözcüktür. Deyimde gerçek anlamıyla *durumlar almak*, mecaz olarak ise *sinir krizi geçirmek* anlamındadır. Deyimde mecaz- mürsel sanatı yapılmaktadır.

Zustände karmaşık olayların belirsizliğini ve çeşitliliğini yansıtmaktadır. Karmaşık olay ile ise ruh dünyamızda meydana gelen olaylar kastedilir. İnsan, nörolojik ve kimyasal sebeplerden ötürü ruh hali değişebilen bir varlıktır. Deyimde *Zustände* sözcüğü bunu yansıtmaktadır. *Nervöse Zustände bekommen* olarak da söylenebilir. Sebeup söylenmeyip, sonuç söylenmiştir. Nervös (gergin, sinirli) sözcüğü sebeptir. *Zustände* (durumlar) ise bu sebebin tetiklediğı sonuçlardır.

4.2. TÜRKÇE ÖFKE İFADE EDEN DEYİMLER

Açtı ağzını yumdu gözünü

Afyonu başına vurmak,

Afyonunu patlatmak,

Ağız burun birbirine karışmak,

Ağızına geleni söylemek

Ağızına tükürdüğüm

Ağızından çıkanı kulağı işitmemek

Fitili almak,

Ateş almak

Allah aşkına

Allah'ını seven tutmasın

Asık surat

Ateş almak

Ateş kesilmek

Ateş püskürmek,

Ateş yağdırmak,

Ayranı kabarmak,

Babaları tutmak / üstünde olmak,

Bam teline basmak,

Barut kesilmek,

Bokuyla kavga etmek

Burnundan solumak,

Burnundan yeli harman savuruyor

Cehenneme kadar yolu var

Cehennem olmak

Cini tepesine çıkmak,

Cini tutmak,

Cinleri ayağa kalkmak,

Çatık kaş

Çok olmak

Dalına basmak,

Damarına basmak,

Dinden imandan çıkmak,

Dayak atmak

Dayak yemek

Dik dik bakmak

Elinde kalmak

Elinin (ölünün) körü

Eşek sudan gelinceye kadar dövmek

Geleceği varsa göreceği de var

Gözleri çakmak çakmak olmak,

Gözleri (gözü) dönmek,

Gözleri fal taşı gibi açılmak,

Gözü hiçbir şey görmemek,

Gözü kızmak,

Gözüm görmesin

Gözüne hiçbir şey görünmemek,

Gözünü kan bürümek,

Heyheyleri tutmak,

Hop oturup hop kalkmak,

İfrit olmak (kesilmek),

Kafası bozulmak,

Kafası kızmak,

Kan başına sıçramak,

Kaşlarını çatmak,

Kendini kaybetmek

Küplere binmek,

Nevri dönmek,

Osuruğu cinli,

Sabrı taşmak

Sap yiyip saman sıçmak

Sıçıp sıvamak

Sinirine dokunmak,

Siniri oynamak,

Sinirleri altüst olmak,

Sinirleri ayakta olmak,

Sinirleri gergin olmak,

Sinir olmak,

Sinirleri boşanmak,

Sopa yemek

Sopa atmak

Sövüp saymak

Surat bir karış

Tepesi atmak,

Topa tutmak

Yanına varılmaz,

Yıldırımları üzerine çekmek

Birinin yüzüne atılmak

Yüzüne bağırarak

Zıvanadan çıkmak,

Ziftin pekini yesin

4.2.1. Deyimlerin Semantik Olarak İncelenmesi

Açtı ağzını yumdu gözünü

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Tezat

Öfkeden ağzına gelen her şeyi dillendiren kişiler için kullanılan deyimde tezat yapılmaktadır; ağzını açması ve gözlerini yumması (kapatması), kişinin korkusuzca aklına gelen her şeyi dile dökmesidir.

Afyonu başına vurmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Temel anlamıyla uyuşturucu bir madde olan afyon sözcüğü ile öfkenin afyon gibi başa vurması, baş ağrısına sebebiyet vermesi nedeniyle somutlaştırılma yapılmaktadır. Kendisine benzetilen söylenip, kendisine benzeyen öfke sözcüğü söylenmediğinden açık istiare söz konusudur.

Afyonunu patlatmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, açık istiare

Gerçek anlamında kimyasal uyuşturucu bir madde olan afyon kelimesi ile kast edilen öfke duygusudur. Öfkelenmek anlamına sahip deyimde, afyon sözcüğü ile öfke somutlaştırılmaktadır.

Kendisine benzetilen afyon sözcüğü kullanılıp kendisine benzeyen öfke sözcüğü kullanılmamaktadır. Bu sebeple açık istiare söz konusudur.

Ağız burun birbirine karışmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır. Ağız ve burun kelimelerinin birbirine karışma olasılığı yoktur. Deyim ile ima edilen kişinin öfkeden yüzünün şekilden şekle girdiğidir.

Ağızına geleni söylemek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Ağızına geleni söylemek deyiminde mübalağa yapılmaktadır. Ağza gelen sözüyle ağza gelen her şeyi, gıcınmadan dile getirilmesi mübalağa sanatı yaratmaktadır.

Ağızına tükürdüğüm

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Ağızına tükürmek deyimi hoşla gitmeyen sinir edici davranışlarından dolayı uyarmak, fırçalamak anlamında kullanılır. Deyim, gerçek anlamında da kullanılabileceğinden dolayı kinaye sanatı bulunmaktadır.

Örnek:

Gerçek anlam: Seni döven hangisi? Şu işte, yanlışlıkla ağızına tükürdüğüm var ya o. Mecaz anlam: Ağızına tükürdüğüm, yine rahat durmuyor.

Ağzından çıkan kulağı işitmek

Anlam özelliği: Mecaz anlam

Söz sanatı: Tezat

Ağzından çıkan kulağı işitmek deyiminde tezat sanatı yapılmaktadır, bir kişinin konuştuğunda söylediği kelimeleri kulağının duymaması zıtlık oluşturan bir durumdur.

Fitili almak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Aniden sinirlenmek anlamında kullanılan deyimde fitilin ateş alması kast edilmektedir.

Neden (fitil) söylenerek sonuç (ateş) kast edilmekte, mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır.

Allah aşkına!

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Allah aşkına deyimini gerçek anlamını korumaktadır.

Allah'ını seven tutmasın

Anlam özelliği: gerçek anlam

Söz sanatı: Yok

Allah'ını seven tutmasın deyimini gerçek anlamlı bir deyimdir.

Asık surat

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Asık surat ifadesi öfkeli, kızgın ruh halinin yüze yansıması olarak değerlendirilebilir. Asık surat ile kızgınlık, öfkeli ruh hali somutlaştırılmaktadır.

Ateş almak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: somutlaştırma, mübalağa

Deyimde somutlaştırma yapılmaktadır.

Ateş sözcüğü ile öfkenin şiddetinin ateş kadar yakıcı ve yıkıcı olduğu belirtilmektedir. Ayrıca ateşin sıcak oluşu öfke sırasında kişide görülen fizyolojik bir yansıma işaret etmekte ve duyguyu somutlaştırmaktadır.

Ateş kesilmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma mübalağa

Öfkelenen kişinin bir ateş kadar yakıcı yıkıcı bir şekilde öfkeli olduğunu anlatan deyimde somutlaştırma yapılmaktadır.

Ateş sözcüğü, öfke duygusunun şiddetini mübalağalı bir şekilde somutlaştırmaktadır.

Ateş püskürmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, açık istiare, deyim aktarması (doğadan insana aktarma), somutlaştırma

Deyim gerçek anlamında *ateş, püskürdü*; mecaz anlamında ise *aşırı derece öfkeli olduğu*, bu sebepten dolayı kötü laflar söylediği anlamındadır. Püskürülen şey öfkedir, ateş kadar kızgın bir öfkeye sahip olduğu ve öfkesini ateş gibi püskürdüğü anlatılmak istenmektedir. Kendisine benzetilen (ateş) sözcüğü kullanılmakta, öfke sözcüğü kullanılmadığından dolayı deyimde açık istiare yapılmaktadır. Soyut öfke sözcüğü ateş ile somutlaştırılmaktadır.

Ayrıca püskürmek eylemi ile doğadan insana aktarma yapılmaktadır; püskürmek, doğaya ait bir olaydır.

Örnek:

Gerçek anlam: Yaktığım ateş, püskürdü.

Mecaz anlam: O, sabahtan beri ateş püskürüyor.

Ateş yağdırmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, açık istiare, somutlaştırma

Ateş yağdırmak deyiminde ateş yağdırmaktan kasıt, *öfke ile kötü sözler söylemek*; yani, *ateş kadar yakıcı sözler* kast edilmektedir.

Kendisine benzetilen (ateş) sözcüğü söylenerek açık istiare yapılmaktadır.

Deyim gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Düşmanlar üzerimize ateş yağırdı.

Mecaz anlam: Annem, arabanın halini görünce ateş yağırdı.

Ayranı kabarmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Ayranı kabarmak deyimini öfkeyi Ayran sözcüğü ile somutlaştırmaktadır. Öfkenin ayran gibi kabarmasıyla öfkenin durumu somut bir biçimde dile dökülür.

Babaları tutmak / üstünde olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Sinir ve öfke nöbeti gelmek, aşırı derece de bağırıp çağırmak anlamlarındaki deyimde somutlaştırma yapılmaktadır. Babalar ile kast edilen sinirlilik, öfke halidir. Somut baba sözcüğüyle, öfke duygusu somutlaştırılmaktadır.

Barut kesilmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Barut kesilmek deyiminde *kişinin patlamaya hazır bir barut kadar öfkeli* olduğu anlatılmak istenmektedir. Benzetilen öge (barut) söylenmekte, benzeyen öge söylenmediğinden açık istiare söz konusudur.

Bokuyla kavga etmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mübalağa

Her şeye öfkelenen insanlar için kullanılan deyimde mübalağa sanatı yapılmaktadır. Bir insanın her şeye sinirlenmesini, dışkı (bok) kelimesi ile abartılarak söylenmektedir.

Burnundan solumak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Burnundan solumak deyiminde kinaye sanatı yapılmaktadır; deyim, gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Ağzını kapatıp burnundan solumayı dene.

Mecaz anlam: Annem bugünlerde burnundan soluyor.

Burnundan yeli harman savuruyor

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Burnundan yeli harman savuruyor deyiminde mübalağa sanatı yapılmaktadır, burundan çıkan havanın bir harmanı savurabilmesine imkân yoktur.

Cehenneme kadar yolu var

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Cehenneme kadar yolu var deyiminde cehennem kadar uzağa git mesajı verildiğini düşünüyoruz çünkü cehennem, yaşadığımız dünyada bulunan bir mekân değildir; bu dünyada günah işleyip, Allah'ın kurallarına uymayanların ceza çekeceği yer olan Cehennem, hayatta olan bir kimse için oldukça uzak bir mekândır. Bu sebeple mübalağa sanatı yapılmaktadır. Kişinin gideceği yerin cehennem kadar uzak olması ima edildiğini düşünüyoruz.

Cehennem olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Defolmak anlamında kullanılan deyiminde mübalağa sanatı vardır.

Cehennem olmak ile kast edilen kişinin cehennem kadar uzak olması, defolup gitmesidir.

Cini tepesine çıkmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), açık istiare

Soyut cin kavramı ile beyni öfkelenmesi için tetikleyen nöronlar kast edilir. Tepe sözcüğü ile ise beyin kastedilir. Bizce deyimde, nöronlar, cine benzetilmektedir. Çünkü cinler hızlı hareket eden varlıklardır.¹⁸³ Nöronların beyni hızlıca uyarıp öfkelenmesi kastedilir. Kendisine benzetilen (cin) kullanıldığından dolayı açık istiare söz konusudur.

Ayrıca tepe sözcüğü ile de doğadan insana aktarma yapılmaktadır.

Cini tutmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

¹⁸³ İnsandan Önce Yaratılmış: Cin Toplumu, http://www.yaklasansaat.com/cin-seytanlar/cinler/insandan_once_yaratilmis_cin_toplumu.asp, (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

Söz Sanatı: Somutlaştırma, Açık istiare

Cini tutmak deyiimiyle, bir kişinin öfkelenmesi, sinirlenmesi durumu ifade edilir. Deyimde cin sözcüğü ile, sinirlenme eylemi kastedilir. Sinirlerin yerine geçen cin sözcüğü ile açık istiare yapılmaktadır; sinirlerin tutmasıyla, beynin uyarılıp sinirlenme eyleminin gerçekleşmesi kastedilir.

Cinleri ayağa kalkmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Cinleri ayağa kalması ile kişinin nöronlarının uyarılması, bunun sonucunda da kızması öfkelenmesi ima edilmektedir.

Nöronlar, cinlerin hızlı hareket eden varlıklar olmalarından dolayı cine benzetilmektedir, nöronların beyni hızlıca uyarması ima edilir. Bu sebeple deyimde, cin sözcüğü ile açık istiare yapılmaktadır.

Çatık kaş

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Deyimde somutlaştırma yapılmaktadır. Çatık kaş, öfkellik, kızgınlık kavramlarını somutlaştırmaktadır.

Çok olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Çok olmak deyiimi gerçek anlamında bir şeyin gereğinden fazla olduğunu ifade eder. Mecaz anlamında ise bir kimseyi usandırmak, bıktırmak anlamındadır.

Deyim hem gerçek hem de mecaz anlamında kullanıldığından dolayı kinaye sanatı yapılmaktadır.

Örnek:

Gerçek anlam: Bu un, bu pasta için çok oldu.

Mecaz anlam: Artık çok oldun.

Dalına basmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, somutlaştırma

Dalina basmak deyimini mecaz anlamında birisinin hoşuna gitmeyen şeylerle/duyarlı olduğu bir konuda kızdırmak/sinirlendirmek anlamında kullanılmaktadır. Ağacın gövdesinden ayrılan kollardan her biri olarak adlandırılan dal sözcüğü, öfke duygusunu somutlaştırmaktadır.

Deyim gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Dalına bastığım ağaç elma ağacıydı.

Mecaz anlam: Dalıma basıp da çıldırtma beni.

Damarına basmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma,

Damar, canlıları besleyen sıvıları veyahut kanın dolaştığı kanaldır. Bu organ bir insan için oldukça önemlidir *Bir kimseyi duyarlı olduğu bir konuda kızdırmak* anlamına gelen deyimde, somut damar sözcüğü ile soyut duyarlılığın kırılmasıyla ortaya çıkan soyut öfke hali somutlaştırılmaktadır.

Dinden imandan çıkmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Dinden imandan çıkmak deyimini ile bir kişinin çok öfkelenildiği ima edilir. Kişinin öfkesinin boyutu, dini, imanı terk edecek, çıkacak şeklinde mübalağalı bir şekilde ifade bulur.

Dayak atmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz-ı mürsel (bütün-parça)

Gerçek anlamı bir kimseyi sopa ile dövmek olan deyimde neden-sonuç ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. *Dayak atmak* ifadesinden kasıt tokat atmaktır; dayağın bir parçası olan tokat sözcüğü söylemeyerek dayak kelimesi kullanılmaktadır.

Dayak yemek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz-ı mürsel (bütün-parça)

Birisi tarafından dövülmek anlamına sahip deyimde bütün parça ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Dayak sözcüğüyle tokat kastedilir.

Dik dik bakmak

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Elinde kalmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Elinde kalmak deyiminde kinaye sanatı yapılmaktadır, çünkü deyim temel anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Elimde kalan fotoğrafı yırtmaya kıyamadım.

Mecaz anlam: Elimde kalan adamı hastaneye zor yetiştirdiler.

Elinin (ölünün) körü

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Bir azarlama sözü olarak kullanılan deyimde kinaye sanatlarıyla süslendiği düşüncesindeyiz. *Elin körü* ifadesindeki kör sözcüğü görme yetisi bulunmayan kimseleri tanımlayan bir kavram değil; etimolojik olarak bakıldığında mezar anlamında kullanılan bir kavramdır. Bu bağlamda düşünüldüğünde deyim gerçekte ölünün ölünün kûru (ölünün mezarı) biçimindedir. Bir kimseye “ne yapıyorsun” diye sorduğumuzda sinirlenip elinin körünü yapıyorum gibi bir cevap verebilir. Bu durumda ölünün mezarını yapıyorum şeklinde bir anlam ortaya çıkacaktır. Bu cevap ise bizi gerçek anlamında da kullanılabileceği düşüncesine iter. Ölünün mezarını yapıyorum diyen bir kişi, ölünün kûru ifadesini bilip, ölü mezarı anlamında kullanırsa kinaye ortaya çıkar. Çünkü anlam, bu durumda gerçek anlamını korur.

Örnek:

Gerçek anlam: Neredesin? Sorusuna Elinin/ölünün köründeyim. Şeklinde cevap verdi.

Mecaz anlam: Neredesin? Sorusuna Elinin/ölünün köründeyim. Şeklinde cevap verdi.

Gerçek anlamda dile getirilen, bir ölünün mezarında olduğunu söyler. Mecaz anlamında dile getiren ise bir kişiyi azarlama amacıyla kullanmış sayılır.

Eşek sudan gelinceye kadar dövmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, mübalağa

Birisini iyice dövmek anlamında kullanılan deyimde kinaye sanatı vardır; ifade, gerçek anlamında da kullanılabilir. Deyimde ayrıca mübalağa sanatı da yapılmaktadır, eşek sudan gelene kadar ifadesi ile çok dayak yiyeceksin iması yapılmaktadır.

Örnek:

Gerçek anlam: Eşek sudan gelinceye kadar dinleneyim.

Mecaz anlam: Doğruyu söylemezsen eşek sudan gelinceye kadar döverim seni.

Geleceği varsa göreceği de var

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Deyim, gerçek anlamını korumaktadır; geleceği varsa göreceği de var sözleri gerçek anlamlarıyla anlaşılmaktadır.

Gözleri çakmak çakmak olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), kapalı istiare, somutlaştırma

Çakmak çakmak ikilemesi ile öfkeden gözlerin kızarması kastedilir. Çakmak çakmak olma eylemiyle doğadan insana aktarma yapılmaktadır. Deyimde, gözlerin ateş gibi çakmak çakmak olmasıyla kapalı istiare yapılmaktadır; kendisine benzetilen (ateş) söylenmemiş, kendisine benzeyen (gözler) söylenmiştir.

Gözleri (gözü) dönmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Gözü dönmek deyiminde mübalağa sanatı bulunmaktadır; öfke duygusu, gözlerin döndüğü söylenerek mübalağalı bir şekilde anlatılmaktadır.

Gözleri fal taşı gibi açılmak

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Benzetme, somutlaştırma

Deyimde *fal taşı gibi* ifadesiyle benzetme yapılmaktadır; gözlerin irileşmesi, fal taşına benzetilmektedir. Ayrıca deyimde, gözlerin açıklığıyla öfke duygusu somutlaştırılmaktadır.

Gözü hiçbir şey görmemek

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Deyimde mübalağa sanatı bulunmaktadır. Öfkeden gözlerin hiçbir şey görmemesi gibi bir durum olamaz.

Gözü kızmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), kapalı istiare

Gözler kızma eylemiyle ateşe benzetilmektedir. Doğadan insana aktarma söz konusudur. Kendisine benzetilen (ateş) sözcüğü kullanılmayıp kendisine benzeyen (göz) sözcüğü kullanıldığından dolayı kapalı istiare söz konusudur.

Gözüm görmesin

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok

Deyim gerçek anlamıyla anlaşılmaktadır.

Gözüne hiçbir şey görünmemek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Göze hiçbir şeyin görünmemesi için kör olmak gerekmektedir. Öfkeden gözlerin hiçbir şey görememesi gibi bir durum olamayacağından dolayı mübalağa sanatı yapılmaktadır.

Gözünü kan bürümek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, somutlaştırma

Gözünü kan bürüdü deyiminde kinaye sanatı yapılmaktadır, deyim gerçek anlamında da kullanılabilir.

Ayrıca, kan sözcüğü, soyut öfke duygusunu somutlaştırmaktadır; gözleri bürüyen kan ile asıl söylenmek istenen öfkedir.

Örnek:

Gerçek Anlam: Gözümü kan bürüdüğü için gözlük takıyorum.

Mecaz Anlam: Senin gözlerini kan bürümüş, öfkenin esiri olmuşsun!

Heyheyleri tutmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Deyim bir anda sinirlenmek anlamındadır. Heyhey sözcüğü sinir bozukluğu anlamındadır. Heyheyler ile kastedilen nöronlardır. Deyimde neden sonuç ilişkisinden doğan bir mecaz-ı mürsel sanatı bulunur. Heyheyleri (sinirlilik, sinir) tutan birinin öfkeleniği söylenmek istenir. Nöronları uyarıldı (tuttu) yani, sinirleri tuttu/sinirlendi/öfkeleni anlamındadır.

Hop oturup hop kalkmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Tezat sanatı

Öfkeden yerinde duramayan kişiler için kullanılan deyimde iki zıt kavram oturmak ve kalkmak eylemleri ile tezat sanatı yapılmaktadır.

Oturmak, vücudu, ağırlığı kaba etlere vererek dik bir pozisyonda bir yere yerleşme eylemidir. Kalkmak ise oturmanın tersi, yani oturur pozisyondayken dik pozisyona gelmek, ayakları üzerinde dikilmek anlamındadır. Bu iki kavram ile tezat oluşturulmaktadır.

İfrit olmak (kesilmek)

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

İfrit, gerçek anlamında *şeytan*, *iblis* anlamını taşımaktadır. TDK'da İfrit, doğu masal ve efsanelerde kötü korkunç cin şeklinde geçmektedir. Bu bağlamda, öfkenin şiddetinin bu kötü varlığa benzetildiği söylenebilir.

Kendisine benzetilen ifrit sözcüğü kullanılıp kendisine benzeyen kullanılmadığından dolayı açık istiare vardır.

Kafası bozulmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz-ı mürsel (iç-dış)

Kafa organı, bozulabilecek bir alet değildir. Kafa ile kast edilen beyindir; nöronların beyni uyardığı ima edilir. İç dış ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır

Kafası kızmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (iç-dış)

Kafası kızmak deyiminde asıl kastedilen beyin, yani beyindeki nöronlardır. İç dış ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Kafa sözcüğü ile dış söylenmekte beyinde gerçekleşen ve öfke durumunun oluşmasına neden olan nöronların harekete geçmesi ima edilir.

Kan başına sıçramak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, mecaz-ı mürsel(bütün-parça)

Deyimde, kanın başa sıçramasında ise bütün – parça ilişkisi içinde mecaz-ı mürsel sanatı bulunur; bütün baş söylenerek, beyin yani parçası kastedilmiştir. Gerçek anlamında kullanılabilmesinden dolayı kinaye yapılmaktadır.

Örnek: Akıttığı kan, başıma sıçradı.

Kaşlarını çatmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Kaşlarını çatmak deyiminde somutlaştırma yapılmaktadır. Soyut öfke, çatılan kaşlar ile somutlaştırılmaktadır.

Kendini kaybetmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Deyimde, kişinin öfke sonucu kontrolden çıktığı kastedilmektedir. Sonuç söylenerek neden kastedilir.

Küplere binmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Deyimde somutlaştırma yapıldığını düşünmekteyiz; öfke durumu burada üzerine binilecek bir nesneymiş gibi lanse edilmekte; somutlaştırılmaktadır.

Nevri dönmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Öfkelenen bir kimsenin, öfkelenildiğinde yüzünde görülen fizyolojik değişikliği ifade eden deyimde öfke duygusu somutlaştırılmaktadır.

Osuruğu cinli

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Güzel benzetme

Deyimde hem kendisine benzetilen hem de kendisine benzeyen öge yer aldığından dolayı güzel benzetme yapılmaktadır. Kendisine benzetilen öge (osuruk), kendisine benzeyen öge (cin).

Sabrı taşmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma, kapalı istiare

Soyut sabır kavramı taşma eylemi ile algılayabileceğimiz, duyabileceğimiz ve görebileceğimiz bir nesneymiş gibi somutlaştırılmaktadır. Ayrıca sıvı bir maddeye benzetilen sabır sözcüğü ile kapalı istiare yapılmaktadır. Kendisine benzetilen (sıvı madde: su vs.) söylenmeyip kendisine benzeyen (sabır) söylenmektedir.

Sap yiyip saman sışmak (çıkarmak)

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Deyim aktarması (doğadan insana aktarma), tezat

Hayvan yemi olan saman, insanların yiyebileceği bir besin maddesiymiş gibi gösterilmekte bu sebepten doğadan insana aktarma söz konusudur. Ayrıca, sap, samanın işlemiden geçmemiş, balya haline getirilmemiş bütün halidir; saman ise işlemiden geçmiş ufalanmış halidir. Bütün halindeyken, parçalanan, ufalanan nesne zıtlık oluşturmaktadır.

Sıçıp sıvamak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Bir kimseye ağza alınmayacak kaba, küfürlü sözler söylemek anlamındaki bu deyimde istiare sanatı yapıldığını düşünüyoruz. Dışkılamak anlamındaki sıçmak sözcüğüyle kötü sözlere benzetilmektedir. Dışkı dile getirilen kötü sözlere benzetilerek açık istiare sanatı yapılmaktadır.

Sinirine dokunmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel(bütün-parça)

Sinirlere dokunmak deyiminde dokunma eyleminden kasıt değmek, el sürmek, ellemek değil; zarar vermek, iyi gelmemektir. Sinir kelimesi ile kast edilen ise sinir sistemi olabilir. Sinir sistemine iyi gelmemek, tetiklemek, zarar vermek anlamını taşıyan deyimde bütün parça ilişkisi içinde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır. Bütün söylenerek parça kast edilmiştir.

Siniri oynamak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz- mürsel (parça-bütün)

Öfke sırasında sinirlerin oynaması ile kast edilen sinirlerde meydana gelen fizyolojik yansımalarıdır. Sinirlenildiğinde kişide görülen sinir damarlarının çıkması, belirginleşmesi kast edilmektedir. Bu sebepten dolayı parça-bütün ilişkisi içinde mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır.

Sinirleri altüst olmak

Anlam Özelliği: Mecaz Anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Sinirlerin altüst olma durumu ile mübalağa sanatı yapıldığını düşünüyoruz; sinirlerin altüst olması, yani altının üstüne, üstünün altına gelmesi durumu deyimde mübalağa sanatı yaratmakta; öfke durumu daha canlı bir biçimde dile dökülmektedir.

Sinirleri ayakta olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel(parça-bütün)

Sinirlerin ayakta olmasından kasıt sinirlilik halinde, kişinin biyolojik olarak uyarılması durumudur. Sinirler gerçek anlamda ayakta olmaz; kastedilen sinirlerinin, sinir hücrelerinin uyarıldığı, uyandırıldığıdır. Bütün (sinir) söylenerek, parça (sinir hücresi) kast edilmektedir.

Sinirleri gergin olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz- ı mürsel (parça-bütün), mübalağa

Sinirlerin gerilmesi ile kişinin sinirlendiği ifade edilmektedir. Sinirlerin gerginliği ile, duyu ve devinim olaylarını beyinden organlara, organlardan beyne ileten sinir tellerinin kopacak kadar gergin olduğu kastedilmektedir. Sinirli bir kimsede böyle bir durumun husule gelmesi söz konusu olmadığından mübalağa sanatı yapılmaktadır.

Ayrıca parça-bütün ilişkisi içinde mecaz-ı mürsel sanatı da bulunmaktadır; sinir denerek bütün söylenmekte, parça yani sinir telleri kastedilir.

Sinir olmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Sinir olmak deyimini sinir olma eylemiyle sinirliliği, kızgınlığı ifade eder. Deyimde sinir kelimesi ile sinirlerin, harekete geçtiği ima edilir, fakat sonucu söylenir. Yani, sinir oldum denmektedir. Neden sonuç ilişkisine bağlı mecaz-ı mürsel sanatı yapılmaktadır.

Sinirleri boşanmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Sinirleri boşanmak deyiminde mecaz-ı mürsel yapılmaktadır. Deyim ile, bir kişinin öfkelenip ağlaması, gülmesi, bağırıp çağırması gibi durumları ifade edilmektedir. Kişinin sinirleri, yani bunun sonucunda da öfkesi boşanır. Neden söylenerek sonuç kastedilmektedir.

Sopa yemek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (sonuç- neden)

Birini dövmek için kullanılan sopa ile sonuç söylenmekte neden kastedilmektedir. Dayağın sonucu olarak sopa kullanılarak dövme işlemi gerçekleşir.

Sopa atmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz- mürsel(sonuç-neden)

Sopa atmak deyimini bir kimseye tokat atmak/dövmek anlamında kullanılan bir ifadedir. Deyimde neden sonuç ilişkisi ile mecaz-ı mürsel sanatına rastlanmaktadır. Sopa dayak atmak için kullanılan bir nesnedir. Neden; yani dayağın bir sonucudur.

Sövüp saymak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Gerçek anlamında düşünüldüğünde kötü sözleri sıralamak, bir sürü kötü söz söylemek anlamına sahip deyimde mübalağa sanatı yapıldığını düşünüyoruz; kanımızca saymak eylemi ile sövgülerin sayısının çokluğu vurgulanmaktadır.

Surat bir karış

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Somutlaştırma

Surat bir karış deyiminde somutlaştırma yapılmaktadır.

Tepesi atmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Açık istiare

Tepe sözcüğü, insan vücudunun en üst bölümü olan kafa, baş organına benzetilmekte; kendisine benzeyen değil, kendisine benzetilen sözcük kullanıldığından dolayı açık istiare yapıldığını düşünüyoruz.

Topa tutmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, mübalağa, açık istiare

Öfkeyle kötü sözler söylemek anlamındaki deyimde top sözcüğü, öfke sırasında söylenen kötü sözleri karşılamaktadır. Deyim, gerçek anlamda da kullanılabileceğinden dolayı kinaye sanatı içermektedir.

Örnek:

Gerçek anlam: Askerler, düşmanı topa tuttu.

Mecaz anlam: Öğretmen hepimizi topa tuttu.

Ayrıca top sözcüğünün ağır sözlere benzetildiğini düşünüyoruz; çünkü deyimde geçen top sözcüğüyle askeri bir terim olan ve gülle ve şarapnel atan ateşli silah anlamında kullanılan araç ima edildiğini düşünüyoruz. Askeri bir terim olarak da bir kimseyi topa tutmak anlamına sahip deyimdeki top, bizce ağır sözlerin yerini almaktadır. Bu bağlamda kendisine benzeyen küfürlü sözler söylenmemiş; kendisine benzetilen söylendiğinden dolayı açık istiare yapılmaktadır.

Yanına varılmaz

Anlam Özelliği: Gerçek anlam

Söz Sanatı: Yok.

Deyim, çok öfkeli, karşısına çıkanı tersleyen kişileri tanımlar. Gerçek anlamını korumaktadır.

Yıldırımları üstüne çekmek

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa, açık istiare, somutlaştırma

Yıldırımları üzerine çekmek deyiminde yıldırım sözcüğü ile insanların öfkenin şiddeti ima edilir. Davranışıyla birisini kızdırmak, saldırmalarına neden olmak durumu ifade edilir. Kişilerin bu davranış sonucu gösterdikleri öfke yıldırım sözcüğü ile abartılmaktadır ve somutlaştırılmaktadır. Ayrıca sözlerin şiddeti yıldırım şiddetine benzetilmektedir. Kendisine benzetilen öge söylenip, kendisine benzeyen söylenmediğinden dolayı açık istiare vardır.

(Birinin) yüzüne atılmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye

Deyim, *bir kimseye (özellikle kendinden büyüğe) kırıcı sözler söylemek* anlamındadır. Atılmak sözcüğü ile kişiye, kötü sözlerle saldırıldığı, hücum edildiği dile getirilir. Deyim gerçek anlamında da kullanılabilir.

Örnek:

Gerçek anlam: Mermi yüzüme atıldı.

Mecaz anlam: Küfürleriyle yüzüme atılıverdi.

Yüzüne bağırarak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Kinaye, mecaz-ı mürsel (parça-bütün)

Yüzüne bağırarak deyişi, mecaz anlamında bir kimseye saygısızca sözler söylemek, gerçek anlamında ise bir kimsenin yüzüne doğru bağırarak anlamındadır. Deyimde parça bütün ilişkisiyle mecaz-ı mürsel sanatı da yapılmaktadır; yüz insanın bir parçasıdır. Asıl ima edilen bütün, yani insandır. Deyim, gerçek anlamında da kullanılabileceğinden dolayı kinaye sanatı yapılmaktadır.

Örnek:

Gerçek anlam: Seni seviyorum diye yüzüne bağırarak istiyorum.

Mecaz anlam: Utanmadan annenin yüzüne bağırıyorsun.

Zıvanadan çıkmak

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mecaz-ı mürsel (neden-sonuç)

Deyimde zıvana sözcüğünün öfke, kontrol, hâkimiyet sözcüklerinin yerine kullanıldığını düşünüyoruz; zıvanadan çıkmak ifadesi ile kişinin kontrol dışına çıktığı ima edilmektedir. Bu bağlamda düşünüldüğünde ise zıvana sözcüğü sonuç olarak değerlendirilebilir. Sebep söylenerek sonuç kastedildiğini düşünerek deyimde mecaz-ı mürsel yapıldığını düşünüyoruz.

Ziftin pekini yesin

Anlam Özelliği: Mecaz anlam

Söz Sanatı: Mübalağa

Kömür, petrol gibi maddelerden elde edilen, sıvı zift, yenilebilecek bir gıda değildir. Pek kelimesi ise katı, sert anlamına sahiptir. Kelimesi kelimesine ziftin katı halini ye gibi bir anlam taşıyan deyimde hem ziftin yenilebilecek bir gıda olmamasından dolayı mübalağa sanatı yapıldığı görüşündeyiz.

SONUÇ

Büyük Almanca Deyimler Sözlüğü (Großes Wörterbuch Deutsch-Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten) ve Ömer Asım Aksoy'un Atasözleri ve Deyimler Sözlüğündeki öfke, kızgınlık duygusunu ifade eden 131 Almanca, 81 Türkçe deyim tespit edilmiştir.

Çalışmada ele aldığımız söz sanatlarının tümüne hem Almanca hem de Türkçe öfke deyimlerinde rastlanılmaktadır. Tespit edilen deyimlerde Türkçe ve Almanca deyimlerde öfke duygusu somut kavramlar ile karşılanmaktadır. Her iki dilde de en sık rastlanan söz sanatlarından biri somutlaştırmadır. Hem Almancada hem de Türkçede öfke duygusu ve fizyolojik yansımaları somutlaştırılmaktadır. Somutlaştırmanın yer aldığı deyimlerin sayısı Türkçede 22, Almancada 22'dir. Somutlaştırma sayesinde öfke duygusu birebir yansıtılmaktadır. Her iki dilde de öfke ifade eden deyimlerde benzetmelerden yararlanılmaktadır. Yararlanılan benzetmeler benzeyen ve kendisine benzetilen öğelerden biri kullanılarak yapılmıştır. Her iki dilde de çoğunluğu açık istiareten oluşmakla beraber sayısı hayli az da kapalı istiarelerin mevcut olduğu deyimlerde tespit ettik. Türkçede tam benzetme sanatının yapıldığı 1 adet deyim vardır. Almancada ise bu sanata yönelik herhangi bir deyim tespit edilememiştir. Benzetme ilişkisi içinde doğadaki kavramlardan yararlanılarak gerçekleşen deyim aktarmasına yönelik Almancada 22, Türkçede 5 adet deyim tespit edilmiştir. Benzetme ilişkisi olmadan yapılan aktarma türü; mecaz-ı mürsel sanatının yer aldığı Türkçede 18, Almancada 31 deyim tespit edilmiştir.

Deyim aktarmasının yer aldığı deyimlerde, her iki dil de yalnızca doğadan insana aktarmaya başvurmaktadır. Mecaz- mürsel sanatına yönelik Almancada 19 parça-bütün, 10 neden-sonuç ve 2 adet iç dış ilişkili deyim tespit edilmiştir. Mecaz-ı mürsel sanatı, Türkçede 8 neden-sonuç; 8 parça-bütün ve 2 iç dış ilişkisiyle yer almaktadır. Her iki dilde de deyimler mecaz-ı mürsel (ad aktarması) ağırlıklıdır. Öfke halini ifade ederken zıt kavram ve düşüncelerin oluşturduğu tezat sanatına yönelik Almanca 2 Türkçede ise 4 deyim tespit edilmiştir. Öfke duygusunun şiddetini sözcüklerle en iyi şekilde özetleyen mübalağa sanatı Almanca deyimlerde en çok kullanıldığı tespit edilen söz sanatı türüdür. Türkçe'de ise Almancaya göre daha az fakat kendi içinde

somutlaştırmadan sonra, deyme kattığı anlamsal zenginlik en çok tercih edilen söz sanatı türüdür.

Deyim, gerçek anlamlarından az çok ayrı mecaz anlam taşımalarının yanında, gerçek anlamında da kullanılabilir. Çalışmada tespit edilen deyimler arasında da hem Almanca'da hem de Türkçe'de gerçek anlam taşıyan deyimlere rastlanmaktadır. Ayrıca hem gerçek hem de mecaz anlamında kullanılagelen kinaye sanatına ilişkin Almanca 19 Türkçe 14 deyim tespit edilmiştir. Kinaye sanatı, kişiyi mecaz anlam ve gerçek ile düşünmeye sevk etmektedir.

Her iki dilde de öfke durumunu, kişinin öfkeli oluşunu kelimelere dökerken kullandığı deyimlerde söz sanatları oldukça etkili bir rol oynamaktadır. Öfkenin şiddetini, ciddiliği, somutluğu, görselleştirilmesi deyimlerde yer alan söz sanatları aracılığıyla sağlanmaktadır. Öfke duygusu sırasında görülen fizyolojik reaksiyonlar her iki dilde de sıcaklık üzerine kurulu olup öfke sırasında gösterilen tepkiler ise çoğunlukla birbirine yakındır. Türkçe 'de öfke hali ifade bulurken Cin, ifrit gibi sözcüklere yer verilmektedir.

Sonuç olarak her dil de deyimleri kendi anlam dünyalarında şekillendirip yorumlamaktadır. Hem Almanca hem de Türkçe 'de öfke duygusu kendi inanç, dünyayı algılayış biçimlerine göre ifade bulmaktadır. Söz sanatları her iki dilde de deyimlerin anlamına ahenk veren, anlamı süslü ve daha anlaşılır hale getiren öğelerdir.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, Hüseyin, *Açıklamalı-Örnekli Türkçe Deyim Hazinemiz*, (1. Baskı), Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, İstanbul 1990.
- Aksan, Doğan, *Her Yönüyle Dil-Ana Çizgileriyle Dilbilim I II III*, (2. Baskı), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1998.
- Aksan, Doğan, *Türkiye Türkçesinin Dünü, Bugünü, Yarını*, (1. Baskı), Bilgi Yayınevi Ankara 2000.
- Aksan, Doğan, *Türkçenin Sözvarlığı-Türk Dilinin Sözcükbilimiyle İlgili Gözlemler, Saptamalar* (3. Basım), Engin Yayınevi, Ankara 2004.
- Aksan, Doğan, “Anlambilimle İlgili Alanlar ve Türkçe”, *A. Ü Tömer Dil Dergisi Doğan Aksan Özel Sayısı* (16), Şubat 1994, 118-124.
- Aksan, Doğan, *Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi- Anlambilim*, (4. Basım), Engin Yayınevi, Ankara 2006.
- Aksoy, Ömer Asım, *Atasözleri ve Deyimler Sözlüğü I II*. (6. Baskı), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1991.
- Akyalçın, Necmi, *Türkçemizin Anlamsal Zenginlikleri Deyimlerimiz*, (1 Baskı.), Eğiten Kitap, Ankara 2012.
- Akyalçın, Necmi, “Deyim ve İkileme İlişkisi Üzerine Bir Değerlendirme”, *Homeros*, 2(3), 2019, 83-94.
- Albus, Venessa. *Metapher und Weltbild: Untersuchungen zur Philosophie im 18. Jahrhundert*. Würzburg: Königshausen und Neumann GmbH 2001.
- Altaylı, Seyfettin, “Atasözleri ve Deyimler Arasındaki Farklar” *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, (25), 2010, 125-134.
- Altınörs, Atakan, *50 Soruda Dil Felsefesi*, (2. Baskı) Bilim ve Gelecek Kitaplığı, İstanbul 2014.
- Amar, Abdelkader Baki Bouiken, *Phraseologismen und ihre Rolle im Fremdsprachunterricht an den algerischen Universitäten* (Doktorarbeit),

Universität d'Oran, Fachbereich Fremdsprachendidaktik und Linguistik, Algerien, 2011/2012 Studienjahr.

Bozkurt, Fuat, *Türklerin Dili*, (5. Baskı). Eğitim Yayınevi, Konya 2012.

Burger, Harald; Buhofer, Annelies; Ambros Sialm, *Handbuch von Phraseologie von Harald Burger, Annelies Buhofer, Ambros Sialm* (H. Burger ed.) Walter de Gruyter, Berlin, Newyork 1982.

Canbulat, Mehmet; Dilekçi, Atilla, “Türkçe Ders Kitaplarındaki Kalıp Sözler ve Öğrencilerin Kalıp Sözleri Kullanma Düzeyleri”, *International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or turkic*, 8(9), 2013, 217-232.

Celep, Ömer. *Dillerden Düşmeyen Deyimler ve Öyküleri*, (2. Baskı), Akis Kitap, İstanbul 2013.

Christine, Palm, *Phraseologie: eine Einführung*, (2. Durchgeseh. Aufl), Gunter Narr Verlag, Tübingen 1997.

Çetin, Mustafa; Yiğit, Murat; Karlı, Elif, “Dilde Anlam ve Bağlam” *1st International Conference on Foreign Language Teaching and Applied Linguistics*, Sarajevo May 5-7 2011, 1368-1372.

Çürük, Yasemin, “İkilemelerin Kapsamı”, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, (29), 2016, 426-430.

Çürük, Yasemin, *Türkçede Birleşik Sözcükler(isimler)*, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2017.

Dağlı, Ahmet; Özdemir, Cafer, “Halk Şairlerinin Diliyle Deyimler”, *Dede Korkut Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 4(8), 2015, 101-110.

Davies , William, *Öfke ve Tahammülsüzlük-Yaşanmış Örnekler, Pratik Öneriler, Uygulamalar*, (Çev.: Duygu Günkut), (3. Baskı). Kuraldışı Yayıncılık, İstanbul 2019.

Demirci, Kerim, “Davranışsal Dilbilimine Kısa Bir Bakış: L bloomfield ve F. B. Skinner Yaklaşımları”, *Belleten*, 56 (1), 2008, 63.70

Erkman, Akerson Fatma, *Türkçe Örneklerle Dile Genel Bir Bakış* (2. Baskı), Multilingual, İstanbul 2008.

- Erkman, Akerson Fatma, *Göstergebilime Giriş* (1. Basım), Bilge Kültür Sanat, İstanbul 2016.
- Fleischer, Wolfgang, *Phraseologie der deutschen Gegenwartssprache*, (1. Auflage), VEB Bibliographisches Institut, Leipzig 1982.
- Deniz, Kemalettin; Alkol Nurullah, “Mesleki Dilin Söz Varlığı ve Terim” *Milli Eğitim*, (210), 2016, 201-214.
- Duvarcı, Ayşe, “Türklerde Tabiat Üstü Varlıklar ve Bunlarla İlgili Kabuller, İnanmalar, Uygulamalar”. *Bilig*, (32), 2005, 125-144.
- Esin, Candan, *Sol Gözüm ne Diyor Doktor Bey-Kalorisi Azaltılmış Psikoloji*, [Elektronik Sürüm], 2016.
- Goleman, Daniel, *Yıkıcı Duygular ile Nasıl Başa Çıkabiliriz? -Dalai Lama ile Yapılan Bilimsel Bir Diyalog*, (Çev.: Seda Hauser), (1. Baskı), İnkılap Yayınları, İstanbul 2005.
- Gökdayı, Hürriyet, “Türkçede Kalıp Sözler”, *Bilig* (44), 2008, 89-110.
- Gönen, Sinan,” Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım Örneği”, *Selçuklu Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi* (20), 2008, 207-217.
- Guiraud, Pierre, *Anlambilim La Sémantique*, (Çev.: Berke Vardar), (1. Baskı), Multilingual, İstanbul 1999.
- Hatiboğlu, Vecihe, “Kelime Grupları ve Kuralları”, *Türk Dili Araştırmaları Dergisi-Belleten*, 11, 1963, 203-244.
- Hatiboğlu, Vecihe, *Türk Dilinde İkileme*, (Genişletilmiş 2.Baskı), Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1981.
- İmer, Kamile; Kocaman, Ahmet; Özsoy, A. Sumru, *Dilbilim Sözlüğü*, (1. Baskı) Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2011.
- Kalenderoğlu İhsan / Arslan Hatice, “Türkçe'nin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Kullanılan Ders Kitaplarında Duygu Bildiren İfadeler”, *Dergi Park*, 6(17), 2007, 503-517.
- Karadüz, Ednan, “Çift Eklemlili Dil Olgusu”, *A. Ü Türkiye Araştırmaları Enstitüsü Dergisi* (25), 2004, 15-26

- Kaya, Yasemin, *Olmak Fiiliyle Yapılan Birleşik Fiiller ve Tamlayıcılarla Kullanılışı*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Kenzhalin, Kuanyshbek, “Türk Dünyasında Deyim Bilimi Çalışmaları”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi/TURKISH WORLD Journal of Language and Literature* (43), Bahar-Spring 2017, 107- 124.
- Korkmaz, Zeynep, *Gramer Terimler Sözlüğü*. (1.Baskı.), Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara 1992.
- Kuzucu, Yaşar, *Duyguları Fark Etmeye ve İfade Etmeye Yönelik Bir Psikoeğitim Programının, Üniversite Öğrencilerinin Duygusal Farkındalık Düzeylerine, Duyguları İfade Etme Eğilimlerine, Psikolojik ve Öznel İyi Oluşlarına Etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara 2006.
- Marsen, Christa ve Hermann, Ehmann, *Großes Wörterbuch Deutsch-Redewendungen und sprichwörtliche Redensarten*, Buch und Zeit Verlagsgesellschaft mbH Köln, 1995.
- Mert, Yüksel, *Öğrenciler için Deyimler ve Öyküleri*, [Elektronik Sürüm], Az Kitap, İstanbul 2014
- Mete, Filiz; Akpınar, Kadriye Dilek, “Dil öğretimi ve Duygusal Zeka”, *21. Yüzyıl Toplum Eğitim Bilimleri ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(5), 2013, 73-85.
- Ötkem, Öget, *Davranışsal Fizyolojiye Giriş* (2.Baskı), Nobel Tıp Kitapevleri, İstanbul 2013.
- Öztürk, Murat, Nitel Veri Analizi: Sosyal Bilimlerde Yöntembilim Sorunsalı Üzerine Bir Çalışma, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 11(1), 2010, 323-343
- Özkan, Mustafa, “Yapılış, Yazılış ve Kullanılışları Bakımından Birleşik Kelimeler”, *İlmi Araştırmalar*, (2), 1996, 95-110.

- Öztürk Dağabakan, Fatma. *Verbale Emotionsausdrücke „Blütenstaubzimmer“ von Zoë Jenny*, Festschrift für Prof. Dr. Yılmaz Özbek Armağan Kitabı: Germanistik'e Katkılar, Çizgi Yayınları, Konya 2015.
- Pelz, Heidrun, *Linguistik – eine Einführung*, (3. Auflage), Hoffman und Campe, Hamburg 1998.
- Püsküllüoğlu, Ali, *Türkçe Sözlük*, (6.Baskı), Can Yayınları, İstanbul 2006
- Sansa Tura, Sabahat, “Dilbilimin Dil Öğretimindeki Yeri”, *Türk Dili, Dil Öğretimi Özel Sayısı*, TDK Yayınları, 379-380, Temmuz Ağustos 1983, 8-7.
- Schwarz Monika, Chur Jeannette, *Semantik: ein Arbeitsbuch*, (4.Auflage), Gunter Narr Verlag, Tübingen 2004.
- Sezgin, Bahattin, *Yeni Argo Sözlüğü*, (1.Baskı), Cinius Yayınları, İstanbul 2013
- Simois, Linda, *Genetisches Prinzip: Zur Struktur der Kulturgeschichte bei Jakob Burckhardt, Georg Lukes, Ernst Robert Curtius und Walter Benjamin*, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1998
- Sinan, Ahmet Turan, “Türk Atasözlerinde Geçen Deyimler” *Milli Folklor* (51), 2013, 136-140.
- Sinan, Ahmet. Turan, “Deyim Kavramı Üzerine Notlar-I”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 18(2), 2008, 91-98.
- Stomatov, Svetlana, *Rus Dilinde Deyimlerin Tarihsel (etimolojik) Açından İncelenmesi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi) Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007
- Subaşı Uzun, Leyla, “Deyimleşme ve Türkçede Deyimleşme Dereceleri”, *Dilbilim Araştırmaları Dergisi* 2, 1991, 29-39.
- Suleymanova Gulnara, *Oğuz Grubu Türk Lehçelerinde Organ İsimleri ile Yapılan Deyimler (Rusça ve İngilizce ile Karşılaştırmalı Çözümlemesi)*, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2018.
- Thun, Harald, *Probleme der Phraseologie: Untersuchungen zur wiederholten Rede mit Beispielen aus dem Französischen, Italienischen, Spanischen und Rumänischen*, (1. Auflage), Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1978.

- Tathlıoğlu, Kasım; Karaca, Mehmet, “Öfke Olgusu Hakkında Psikolojik Bir Değerlendirme”. *The Journal of Akademik Social Science Studies*, 6(6), 2013, 1101-1123.
- Tekin, Talat, *Orhon Yazıtları-Kül Tigin, Bilge Kağan, Tunyukuk*, (2. Baskı), Simurg Yayınları, İstanbul 1998.
- Tetik, Bünyamin, *Açıklamalı Deyimler Sözlüğü*, (2.Baskı), Nesil Yayıncılık, İstanbul 2013
- Türkmen, Seyfullah, “Türkçe'nin Sözcükte Nasrettin Hoca'nın Yeri”, *Karadeniz Araştırmaları*, 5(17), 2008, 153-1592.
- Üçok, Necip, *Genel Dilbilim (Lengüistik)*, (1.Baskı), Multilingual, İstanbul 2004.
- Vardar, Berke, *Açıklamalı Dilbilim Terimler Sözlüğü*, (2.Baskı), Multilingual, İstanbul 2007.
- Wittgenstein, Ludwig, *Philosophische Untersuchungen* (2. Auflage), Blackwell Publisher, printed in Great Britain by. T. J International Padstow Cornwall 1958.
- Yavuz, Serdar; Telli, Burak, “İç Anadolu Bölgesi Ağzlarında Geçen İkilemeler Üzerine Bir Değerlendirme”, *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(3), 2013, 376-402.
- Yıldırım, Ali, “Nedim'in Şiirlerinde Somutlaştırma”, *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(2), 2002, 211-218.

İNTERNET KAYNAKLARI

<https://yazim.sitesi.ws/2012/11/deyim/>, (Erişim Tarihi: 08.08.2019).

<https://www.sorubak.com/blog/gercek-anlamli-deyimlere-ornekler.html>, (Erişim Tarihi: 08.08.2019).

<https://www.islamveihsan.com/hayir-ve-ser-nedir-hayir-ve-ser-ne-anlama-gelir.html>, (Erişim Tarihi: 04.01.2019).

Anlam Bilimi <http://www.dilbilimi.net/anlambilimi.htm>, Erişim Tarihi: 22.04.2020.

Ayrı Yazılan Birleşik Kelimeler http://tdk.gov.tr/?option=com_content&view=article&id=221%3AAyri-Yaz, (Erişim Tarihi: 14.10.2019).

Beyni anlamak, <http://www.beyinperformans.com/beynimiz.html>, (Erişim Tarihi: 02.01.2020).

Cambridge Sözlük Deyim (idiom), <https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce/idiom?q=idiom+>, (Erişim Tarihi: 06.29.2019).

Duden Deyim(Redewendung), <https://www.duden.de/rechtschreibung/Redewendung>, (Erişim Tarihi: 06.28.2019).

Dalibor Zeman, Zu einigen Aspekten der Kontrastiven Phraseologie am Beispiel Deutsch-Tschechisch Theoretische Prämissen und praktische Überlegungen, http://jahrbuch-bruecken.de/cms/wp-content/uploads/2017/02/Br%C3%BCcken-2006.Zeman_.pdf, (Erişim Tarihi: 21.08.2020).

Fachbegriffe der Phraseologie, <https://www.phraseo.de/fachbegriffe/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2019).

Hol dich der Teufel. https://www.redensarten-index.de/suche.php?suchbegriff=hol+dich+der+teufel&bool=relevanz&gawoe=an&suchspalte%5B%5D=rart_ou, (Erişim Tarihi: 05.08.2019).

İnsandan Önce Yaratılmış: Cin Toplumu, http://www.yaklasansaat.com/cin-seytanlar/cinler/insandan_once_yaratilmis_cin_toplumu.asp, (Erişim Tarihi: 18.01.2020).

Özsezen, Muna. Yüceol, Türkçe Deyimler Üzerine Birkaç Söz, <http://turkoloji.cu.edu.tr/YENI%20TURK%20DILI/2.php>, (Erişim Tarihi: 26.07.2019).

Die Redewendungen der Lutherbibel, <https://www.die-bibel.de/ueber-uns/unsere-uebersetzungen/lutherbibel-2017/reformationsjubilaem/redewendungen-der-lutherbibel/> (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Redewendungen aus dem Mittelalter: Die Herkunft bekannter Sprüche, https://praxistipps.chip.de/redewendungen-aus-dem-mittelalter-die-herkunft-bekannter-sprueche_119071, (Erişim Tarihi: 07.07.2020).

Talamus, <https://sinirbilim.org/talamus/>, (Erişim Tarihi: 04.01.2020).

Söz Sanatları, <https://yazim.sitesi.ws/2012/11/deyim/>, (Erişim Tarihi: 28.07.2019).

Şahmeran'dan Albastı'ya Türk Mitolojisindeki Doğaüstü Varlıklar, <https://www.siyasetcafe.com/sahmerandan-albastiya-turk-mitolojisindeki-dogaustu-varliklar-768g-p9.htm>, (Erişim Tarihi: 31.12.2019).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü Deyim, <http://sozluk.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 29.06.2019).

Türk Dil Kurumu Sözlüğü Atasözü, <http://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 21.07.2019).

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Samet DEMİRTAŞ
Doğum Yeri ve Tarihi	
Eğitim Bilgileri	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Alman Dili ve Edebiyatı
Y. Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bildiği Yabancı Diller	Almanca, İngilizce
Bilimsel Faliyetler	XIV. Uluslararası Türk Germanistik Kongresi
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	
İletişim	
E-Posta Adresi	
Tarih	